

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 11

8.— Kčs

Z OBSAHU

JAURA, Zdeno: O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu – SMOLIK, Rašek: Kritika monetarizmu jako jedného z teoretických zdrojů neokonzervatismu – PAPULOVA, Emilia: Uplatňovanie vedecko-technického pokroku v obnove základných fondov – KAČIR, Klement: O aktuálnych problémoch uplatňovania matematických metód v ekonómii – ŠIBL, Drahoš: Mechanizmus imperialistickej integrácie a jeho zložky – ZAJAC, Jaroslav: Vplyv zvyšovania akosti produkcie na náklady – KOMINKOVA, Zora: Ekonomický časopis a mladí ekonómovia – Recenzie – Správy

Ekon. Čas., 33, 1985, č. 11, s. 961–1048

ISSN 0013–3033

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaž, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Sarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335 761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v júli 1985.

OBSAH

State	
JAURA, Zdeno: O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu	964
SMOLÍK, Radek: Kritika monetarizmu jako jedného z teoretických zdrojů neokon-	
zervatismu	978
O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku	
PAPULOVÁ, Emília: Uplatňovanie vedecko-technického pokroku v obnove základných	
fondov	992
Diskusia	
KACÍR, Klement: O aktuálnych problémoch uplatňovania matematických metód	
v ekonomii	1002
ŠIBL, Drahoš: Mechanizmus imperialistickej integrácie a jeho zložky	1014
Konzultácie	
ZAJAC, Jaroslav: Vplyv zvyšovania akosti produkcie na náklady	1025
Glosa k Medzinárodnému roku mládeže	
KOMÍNKOVÁ, Zora: Ekonomický časopis a mladí ekonómovia	1032
Recenzie	
VINTROVÁ, R. a kol.: Reprodukční proces v ČSSR v 80. letech	1037
BESTUŽEV-LADA, I. V.: Poiskovoje social'noje prognozirovanije: perspektivnyje proble-	
my obščestva. Opyt systematizacii	1040
POŁAKOV, R. I.: Obobščestvlenije proizvodstva v uslovijach razvitogo socializma	
— J. Štrba	1043
Správy	
Seminár o zdokonaľovaní plánovacej činnosti a o využívaní tovarovo-peňažných	
nástrojov v podmienkach medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie	
(E. Lysá)	1046
Prémia slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1985	1048

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

- ЯУРА, Здено: Начало макроэкономического планирования в Чехословакии — — 964
 СМОЛИК, Радек: Критика монетаризма как одного из теоретических источников неоконсерватизма — — — — — — — — — — 978

Экономические проблемы научно-технического прогресса

- ПАПУЛОВА, Эмилия: Применение научно-технического прогресса в возобновлении основных фондов — — — — — — — — — — 992

Дискуссия

- КАЧИР, Клемент: Об актуальных проблемах применения математических методов в экономике — — — — — — — — — — 1002
 ШИБЛ, Драгош: Механизм империалистической интеграции и его компоненты — 1014

Консультации

- ЗАЯЦ, Ярослав: Влияние повышения качества продукции на затраты — — — 1025

Глосса к Международному году молодежи

- КОМИНКОВА, Зора: Журнал Экономички часопис и молодые экономисты — — 1032

Рецензии

- ВИНТРОВА, Р. и кол.: Процесс воспроизводства в ЧССР в 80-ых годах — Р. Крч 1037
 БЕСТУЖЕВ-ЛАДА, И. В.: Поисковое социальное прогнозирование: перспективные проблемы общества. Опыт систематизации — З. Буторова — — — — — 1040
 ПОЛЯКОВ, Р. И.: Обобществление производства в условиях развитого социализма — Й. Штрба — — — — — — — — — — 1043

Научная жизнь

- Семинар по совершенствованию плановой деятельности и применению товарно-денежных инструментов в условиях международной социалистической интеграции (Э. Лыса) — — — — — — — — — — 1046

CONTENTS

Articles

- JAURA, Zdeno: On Origins of the Macro-Economic Planning in Czechoslovakia — — 964
 SMOLIK, Radek: Critique of Monetarism Being One of the Theoretical Resources of Neo-Conservatism — — — — — — — — — — 978

Economic Problems of Scientific and Technological Progress

- PAPULOVA, Emilia: Application of Scientific and Technological Progress in the Fixed Assets Replacement — — — — — — — — — — 992

Discussion

- KACIR, Klement: New Problems of Application of Mathematical Methods in Economy 1002
 ŠIBL, Drahoš: The Mechanism of the Imperialist Integration and Its Components 1014

Consultations

ZAJAC, Jaroslav: Influence of Increasing of Quality of Production on Costs - - 1025

Gloss to the International Year of Youth

KOMINKOVÁ, Zora: The Journal Ekonomický časopis and Young Economists - - 1032

Book Reviews

VINTROVÁ, R. and Coll.: Reproduction Process in the Czechoslovak Socialist Republic in the 80-ies - R. Krč - - - - - 1037

BESTUŽEV-LADA, I. V.: Searching in Social Forecasting: Perspective Problems of Society. An Experience of Systematization - Z. Bútorová - - - - - 1040

POĽAKOV, R. I.: Nationalization of Production in the Conditions of the Developed Socialism - J. Štrba - - - - - 1043

Reports

Seminár on Perfecting of Planning and on Utilization of Goods and Money Instruments in the Coditions of International Socialist Integration (E. Lysá) - - 1046

O začiatkoch makroekonomického plánovania v Československu

JAURA, Zdeno

I. *Východiskové ponímania plánovacieho procesu*

Po druhej svetovej vojne bolo zrejmé, že rozvoj ekonomiky sa nezaobíde bez výraznejšej aktívnej účasti štátu v ekonomike. Tieto skutočnosti prijímali, a dokonca aj presadzovali i tie politické strany, ktoré v podstate vychádzali z princípov súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. Na Slovensku išlo o Demokratickú stranu (DS), ktorá vehementne presadzovala potrebu určitých štátnych zásahov do ekonomiky, avšak v principiálnom rámci súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov [1].

Tieto tendencie napokon zodpovedali vývinovým trendom vo vyspelých kapitalistických krajinách už po prvej, a najmä po druhej svetovej vojne, keď štátne zásahy do ekonomiky nadobúdali na intenzite.

Rámcové predpoklady a možnosti plánovitého rozvoja boli zachytené vlastne už v Košickom vládnom programe, kde sa konštatovala potreba „postaviť celý peňažný a úverový systém, kľúčové priemyselné podniky, poisťovníctvo, prírodné a energetické zdroje pod všeobecné štátne vedenie a do služieb znovuvýstavby národného hospodárstva a znovuoživenia výroby a obchodu“ [2, s. 133].

Prechod k plánovitému hospodárstvu sa stal nevyhnutnosťou po znárodnení kľúčových pozícií hospodárstva, veľkého priemyslu, peňažníctva a poisťovníctva. „O potrebe hospodárskeho plánovania sa u nás i vo svete hovorilo dávno a mnoho. Ale boli to väčšinou reči a úvahy akademické a abstraktné. Až potom, keď sa vykonala prenikavá zmena v štruktúre nášho národného hospodárstva, keď rozhodujúce pozície v ňom prešli z rúk jednotlivcov do rúk celku, až potom sa mohlo prikrčiť k reálnemu plánovaniu hospodárskeho života. V tomto zmysle je návrh zákona o dvojročnom hospodárskom pláne dieťaťom znárod-

nenia a po dekrétach o znárodnení predstavuje najzávažnejšie dielo, na ktoré sme sa v oslobodenej Republike podujali.¹

Pravda, takéto chápanie potreby národohospodárskeho plánovania nebolo od začiatku jednoznačné. Dr. J. Stanek, keď charakterizoval príčiny vzniku národohospodárskeho plánovania, vychádzal zo skutočnosti, že tu existovalo vojnou rozrušené hospodárstvo, vyžadujúce rozsiahlu rekonštrukciu; ďalej tu boli veľké povojnové presuny obyvateľstva, súvisiace s odsunom Nemcov a s osídlením pohraničia a konfiškovanej pôdy; prebiehal proces znárodnenia väčšej časti priemyslu a organizačná neujasnenosť s týmto procesom spojená; bol tu neukončený cenový a mzdový pohyb, a boli nedoriešené otázky menové. Toto množstvo problémov — medzi nimi akoby problém rovnakej dôležitosti je spomenuté aj znárodnenie — vytvorilo, podľa J. Staneka, priaznivú klímu pre prijatie princípov národohospodárskeho plánovania. „Práve veľkosť úloh, pred ktorými hospodárske vedenie štátu stálo, prispela najväčšou mierou k vytvoreniu jednotného presvedčenia, že tieto úlohy je možné zvládnuť len metódami novými, účinnejšími a ucelenejšími, než boli metódy a prostriedky doteraz obvyklé. Hospodárske ťažkosti povojnové takto umožnili a uľahčili štart hospodárskeho plánovania a pomerne rýchle udomácnenie myšlienky a systému plánovania. Takto plánovanie pri svojom zrode situáciu, ktorá ho na jednej strane stavala pred ťažkú skúšku, na druhej strane však bola jeho živnou pôdou“ [3, s. 7]. Teda za „živnú pôdu“ plánovania sa považoval celý komplex rôznorodých problémov. Je pravdou, že z psychologického hľadiska mali tieto problémy veľmi dôležitú úlohu. Na druhej strane však treba zdôrazniť rozhodujúcu objektívnu príčinu, ktorou bolo jednoznačne znárodnenie veľkej časti ekonomiky. Ak by to tak nebolo, potom „vyriešenie“ uvedených problémov by znamenalo zánik národohospodárskeho plánovania, jeho prechodný charakter.

Aj tento prístup ukazuje, že hoci idea plánovania sa postupne všeobecne prijímala, bolo menej jasné, čo vlastne treba rozumieť plánovitým hospodárstvom, a ako sa bude u nás konkrétne plánovať. Nechýbali názory, že naše hospodárske plánovanie je v podstate pokračovaním tzv. riadeného hospodárstva, zavedeného za vojny takmer vo všetkých štátoch.² Alebo sa označoval takmer každý zásah štátu do hospodárstva, resp. každý investičný program zo štátnych prostriedkov za plánované hospodárstvo. V týchto prípadoch sa zabúdalo na skutočnosť, že plánovité hospodárstvo má iba toľko spoločné s tzv. riadeným hospodárstvom, že v oboch prípadoch ide o zásahy štátu, pravda, s veľmi rozdielnou in-

¹ Prejav K. Gottwalda na zasadnutí Ústavodarného Národného zhromaždenia 16. októbra 1946. Pozri [10, s. 102].

² Pozri napr. článok Hospodárske plánovanie v časopise Štatistický zpravodaj, 1946, č. 3.

tenzitou. V oboch prípadoch však štát vychádza z úplne odlišných cieľov. Pri tzv. riadenom hospodárstve štát vychádzal z danej hospodárskej a sociálnej štruktúry a stanovil si za cieľ odstrániť určité poruchy v hospodárstve. Išlo teda o ciele časovo a vecne obmedzené a tým aj prechodné. Pri plánovitom hospodárstve štát vychádza z nevyhnutnosti prestavby hospodárskej a sociálnej štruktúry. Z časového hľadiska musí ísť objektívne o permanentný plánovací proces.

Permanentnosť plánovacieho procesu, presadzovaná komunistickou stranou, mala aj svojich oponentov. Reprezentovali ju tie kruhy, ktoré, i keď formálne uznávali znárodnenie z roku 1945, predsa vychádzali z pozície súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. V úvodníku hospodárskeho týždenníka *Budovateľ* z 15. novembra 1946 sa zdôrazňovalo, že takisto ako sa prezident republiky E. Beneš vyjadril o znárodnení, že „nemusí byť ničím nemeniteľným“, podobne máme „dôvod predpokladať, že aj tu by bol prezident republiky vyzdvihol potrebu, aby sa hospodárske plánovanie nestalo inštitúciou, ktorá by mala byť trvalým bremenom nášho obyvateľstva“. A ďalej: „Je však otázka, či toto plánovanie musí sa stať trvalým pachtením za vysoko určenými výsledkami, čiže obmedzovaním životnej úrovne každej generácie prítomnej v prospech generácií nasledujúcich, pričom ani jedna z nich neužije plodov svojej vlastnej práce.“

Aj napriek takýmto prístupom, ktoré na Slovensku presadzovala najmä DS, myšlienka plánovania sa postupne presadzovala, hoci tzv. otázka permanntnosti tohto plánovania jednoznačný súhlas nikdy nezískala.

Presadenie myšlienky plánovitého rozvoja po vojne zodpovedalo napokon aj vývojovému trendu v ostatných európskych krajinách.³

II. *Príprava dvojročného plánu v rámci KSČ*

Iniciatívu k uskutočňovaniu plánovania v rámci celého národného hospodárstva prejavila KSČ, ktorá pripravila návrh plánu národného hospodárstva. Tento plán, okrem toho, že ho KSČ pripravila, bolo potrebné aj politicky prebojovať. Návrh dvojročného plánu sa teda zrodil a bol vypracovaný vnútri KSČ a mimo ústredných plánovacích orgánov.

Návrh dvojročného plánu v rámci KSČ bol pripravovaný⁴ od 29. apríla 1946, keď sa

³ V týchto štátoch sa podľa ([4, s. 576–577]) vypracúvali plány najmä obnovy hospodárstva: ZSSR 1946–1950 (tu, pravda, išlo o pokračovanie už zabehnutého plánovacieho procesu), Bulharsko 1947–1948, Poľsko a Maďarsko 1947–1949, Juhoslávia a Albánsko 1947–1951, Nemecká demokratická republika 1949–1950 a Rumunsko, ktoré malo ročné plány na roky 1949 a 1950 atď. V publikácii [5, s. 193] sa však uvádza, že v Albánsku zostavovali len ročné plány.

⁴ K tomu pozri KOLÁR, F. J.: *Dvouletka a její příprava*. Knihovnička dvouletého plánu, č. 1. Kultprop. odd. ÚV KSČ (bez udania dátumu); Pracuje se na dvouletém plánu. Rudé právo, 19. 5. 1946; *Uskutečňíme dvouletý plán rozkvětu republiky*. Rudé právo, 2. 6. 1946; ako aj monografiu [6] a článok [13].

uskutočnila prvú schôdza hospodárskych odborníkov — komunistov o príprave dvojročnice. Podnet k tejto schôdzi dal K. Gottwald. Návrh dvojročnice mu bol odovzdaný 28. mája 1946, pravda, v tomto období už ako budúcemu predsedovi vlády.

Dvojročnica bola pripravovaná v časovej zhode s voľbami. Voľby boli vypísané na 28. 5. 1946. Prvýkrát bola myšlienka dvojročného plánu uverejnená v predvolebnom prevolaní KSČ z 12. 5. 1946: „Navrhujeme, aby ihneď po voľbách, najneskôr však do 28. októbra 1946, bol vypracovaný dvojročný plán hospodárskej obnovy a výstavby Československa...“ [7, s. 56]. Už tu sú obsiahnuté základné ciele neskôr vypracovanej a prijatej dvojročnice, kde sa o hospodárskom rozvoji Slovenska hovorilo: „Položiť základy industrializácie, zvyšovať jeho hospodársku úroveň na úroveň českých krajín, aby Republika bola stmelená v jeden hospodársky celok“ [7, s. 58].

Napriek časovej zhode prípravy dvojročnice s voľbami, K. Gottwald na otázku rektora denníka Práca, či súvisí dvojročný plán s predvolebnou agitáciou, odpovedal: „Nie, dvojročný plán nie je volebnou agitáciou našej strany. Je to len logické pokračovanie výstavby Republiky v duchu Košického vládného programu. Tak ako vtedy, prichádza aj teraz naša strana s iniciatívnym návrhom, ktorý predložíme v novej vláde ako základ jej ďalšej práce. Nechceme z neho robiť nijaký monopol a nevyhýbame sa eventúalnym doplnkom ostatných strán, pokiaľ by tieto doplnky smerovali k jeho prehĺbeniu a zlepšeniu“ [8, s. 481—482].

Vnútri strany išlo predovšetkým o vypracovanie základnej politickej a hospodárskej koncepcie, ako sa neskôr stala obsahom vládného programu.

Už od začiatku príprav dvojročnice sa predpokladalo, že podrobnosti plánu budú vypracované za účasti rozhodujúcich zložiek nášho hospodárstva. Príprava dvojročnice vnútri komunistického strany bola organizovaná tak, že sa vytvorili odborné komisie (v rámci nich 1200 odborníkov), ktoré zjednocovala zvláštna koordinačná komisia.

Pokiaľ ide o komunistov na Slovensku a o ich účasť na dvojročnici, treba povedať, že sa aktívne zúčastňovali na jej príprave. „Na slovenskej časti dvojročného plánu naša strana iniciatívne spolupracovala...“ [9, s. 432]. Na zasadnutí ÚV KSS 31. júla 1946 sa mohlo skonštatovať: „Hlavné zásady nášho budovateľského programu boli teraz zahrnuté do dvojročného plánu“ [9, s. 432]].⁵ Uvedené konštatovanie už nadväzovalo na Budovateľský program Gottwaldovej vlády.

Z celoštátneho hľadiska sa ukazovalo, že „hlavnou myšlienkou dvojročného plánu je zvýšiť výrobu investičných i spotrebných statkov nad predvojnovú úroveň, a tak dosiahnuť úmerné zvýšenie životnej úrovne nášho ľudu“ [10, s. 15]. Z hľadiska hospodárskeho rozvoja Slovenska Budovateľský program zdôraznil: „Položiť základ industrializácie Slovenska patrí takisto k dôležitým úlohám dvojročného plánu“ [10, s. 28]. Teda kým v celoštátnom rámci bola dvojročnica v podstate plánom obnovy nášho hospodárstva, na Slovensku mala za cieľ položiť už základy

⁵ V dňoch 16. a 17. novembra 1946 zišli sa v Prahe národohospodárski pracovníci — komunisti z celej republiky, ktorí v plenárnych zasadnutiach a v 30 komisiách prerokovali posledné prípravy, ktoré treba vykonať pred začiatkom dvojročnice. Zo Slovenska sa na tejto konferencii zúčastnilo asi 60 odborníkov, ktorí v slovenskej komisii i v ostatných komisiách prerokovali posledné prípravy, týkajúce sa Slovenska. Pozri Výstavba Slovenska, 1964, č. 4, s. 2.

industrializácie Slovenka ako východiska premeny zaostalej hospodárskej štruktúry.

Treba však zdôrazniť, že vládny program nevytýčil len tieto základné a všeobecne formulované ciele dvojročnice, ale obsahoval už viaceré konkrétnejšie ciele v jednotlivých sférach národného hospodárstva.

III. Príprava dvojročného plánu v rámci plánovacích orgánov

Budovateľský program vychádzal predovšetkým z prípravných prác na dvojročnom pláne v rámci komunistickej strany. Tento program súčasne postavil pred plánovacie orgány veľkú úlohu v podobe vypracovania (v krátkom období) návrhu dvojročnice tak, aby mohol byť Ústavným národným zhromaždením schválený do 28. októbra 1946.

Neraz sa ozývali hlasy, že zákon o dvojročnom pláne sa pripravuje príliš rýchlym tempom, že na prípravu takého dôležitého zákona treba viac času, aby každé jeho ustanovenie mohlo byť dobre uvážené. Predstavitelia komunistickej strany považovali tieto výčitky za neoprávnené, vyplývajúce zo základného nepochopenia vecí. Prestavba hospodárskej štruktúry znárodňovacími dekrétmi naliehavo si vyžadovala prechod k plánovitému hospodárstvu. Každý stratený deň považovala strana za zbytočnú stratu (vo vzťahu k Slovensku pozri aj [11, s. 2]).

Pôvodný stranický návrh dvojročnice predpokladal, že v záujme rýchleho vypracovania plánu bude vhodné využiť existujúce plánovacie inštitúcie.

V Československu vznikli vrcholné plánovacie orgány ešte predtým, ako sa rozvinuli socialistické výrobné vzťahy. Ich vznik vychádzal z úsilia zabezpečiť plánovitú povojnovú hospodársku obnovu a bol aj prvým praktickým krokom k realizácii tohto úsilia.

Na základe predchádzajúcich predpokladov po oslobodení v rámci fungovania vlády Národného frontu vznikla Hospodárska rada⁶ ako pomocný orgán vlády na prípravu a koordináciu jej opatrení a rozhodnutí v hospodárskych záležitostiach. Hospodárskej rade predsedal predseda vlády alebo niektorý jeho námestník (podrobnejšie pozri [6, s. 29]). Zloženie hospodárskej rady bolo výrazne ovplyvnené danou politickou situáciou, ktorá sa prejavovala predovšetkým v účasti rôznych tried na moci v štáte. Táto politická situácia viedla k paritnému zastúpeniu strán Národného frontu v Hospodárskej rade. Ďalej sa v jej zložení prejavil rastúci vplyv masových organizácií, ako aj osobitné postavenie Slovenska.

Hospodárska rada mala vykonávať svoju pôsobnosť prostredníctvom Generálneho sekretariátu Hospodárskej rady (GSHR) a ako svoje technické orgány mala používať Štátny úrad plánovací a už predtým existujúci Štátny úrad štatistický a Najvyšší úrad cenový. Generálny sekretariát bol podriadený priamo predsedovi vlády. Na jeho čele bol generálny sekretár, zastúpený námestníkom, z ktorých jeden bol Čech a jeden Slovák.⁷

⁶ Jej štatút bol schválený vládou 19. mája 1945. Konečná úprava tejto inštitúcie je zvýraznená v dekréte prezidenta republiky z 25. augusta 1945 č. 63/45 Zb. o Hospodárskej rade, ako aj v ďalších nadväzujúcich vládnych nariadeniach.

⁷ Generálnym sekretárom sa stal dr. Ing. E. Oustrata — od 18. 4. 1945 a jeho námestníkom Slovák Ing. J. Púčik — od 19. 3. 1946. Pozri [6, s. 29–30].

Ďalej však pokračovali diskusie, kde sa prejavovali rôzne názory na základné chápanie a poslanie Hospodárskej rady. Napokon sa prijal taký názor, že Hospodárska rada je *pracovným zborom hospodárskych ministrov* a treba ju začleniť do štátnej organizácie tak, aby neustrnula na úrovni nevykonného poradného zboru.⁸

Hospodárska rada však svoje poslanie nespĺnila. Neúspešnosť jej pôsobenia sa vysvetľovala rôznymi príčinami. Napríklad dôvodová správa k plánovaciemu zákonu z roku 1949, ktorým bola inštitúcia Hospodárskej rady aj formálne zrušená, uvádza tieto príčiny: „Hospodárska rada nerozvinula svoju činnosť do pozoruhodnejšej šírky. V období rokov 1945 až 1946, kedy vláda a predsedníctvo vlády boli pracovne preťažené naliehavými záležitosťami povojnovej hospodárskej obnovy, nebolo mnohým členom vlády technicky možno zúčastniť sa, okrem schôdzok vlády, resp. predsedníctva vlády, ešte pravidelných a častých schôdzok Hospodárskej rady. V období rokov 1945—1946 nebolo taktiež plánovanie, takže Hospodárska rada nedostávala podklady pre svoju činnosť práve z odboru pôsobnosti, ktorý jej bol dekrétom č. 63/1945 Zb. predovšetkým vyhradený. Vychádzajúc z toho je Hospodárska rada len zborom pomocným a závažné otázky hospodárske i politické prišli i tak na program vlády, zakrnela skoro činnosť Hospodárskej rady, až sa táto asi od polovice roku 1946 prestala zvolávať.“⁹

Napokon sa prijalo stanovisko potreby vytvoriť zvláštnu komisiu odborníkov v podobe Ústrednej plánovacej komisie (ÚPK). „Do toho času sme mali Hospodársku radu, jej Generálny sekretariát a okrem toho Štátny úrad plánovací. Ale ak mal byť plán načas hotový a za niekoľko týždňov vypracovaný pre vládu a ÚNS, bolo potrebné sústrediť všetky sily plánovacej služby, utvoriť «brain trust» plánu, spojiť najlepšie hlavy, najlepších národohospodárov všetkých strán NF na spoločnom diele. Tak sa zrodila Ústredná plánovacia komisia ako «zvláštna komisia odborníkov» akolo GSHR“ [13].

ÚPK sa skladala — okrem predsedu, úradujúceho predsedu a jeho námestníka — z hospodárskych odborníkov delegovaných priamo politickými stranami. Vychádzalo sa z toho, že v záujme hladkého schválenia návrhu plánu vo vláde a v parlamente je žiadúce dosiahnuť dohodu predovšetkým medzi politickými stranami, ktoré sú najvýznamnejšími reprezentantkami rôznych záujmov. Zastúpenie bolo prispôbené skutočnému pomeru síl, tak ako sa prejavil vo voľbách. Napríklad Demokratická strana mala dvoch členov (A. Kubrický, vystriedaný A. Maturom, a J. Stanek), Komunistická strana Slovenska mala jedného zástupcu (J. Bránik).

Pre čiastkové práce na návrhu dvojročnice vláda zriadila pracovné komisie. Išlo o nasledovné komisie: komisia priemyselná, poľnohospodárska, dopravná, stavebná, pre industrializáciu Slovenska, pre pomoc hospodársky slabým krajom, surovinová, pre mobilizáciu pracovných síl, investičná, cenová a mzdová, pre zahraničný obchod, pre hospodársku samosprávu, výživu, národnej potreby, pre štatistiku, pre oblastné plánovanie, vodohospodárska, pre výskumníctvo [12, s. 16].

Na prehlbenie práce pracovných komisií boli pri ministerstvách zriadené ešte pracovné skupiny, ktoré plnili pomocné práce a dodávali pracovným komisiám potrebné údaje.¹⁰

Pri osobnom zložení pracovných komisií sa pôvodne nepredpokladalo obligátne zastúpenie politických záujmov, ale mali byť zostavené výlučne z odborníkov. Avšak celková politická situácia viedla k snahe o určitú rovnováhu politického zastúpenia

⁸ Aby sa vyhovel požiadavke širšieho zastúpenia vrcholných hospodárskych organizácií a úradov, zriadila sa inštitúcia trvalej komisie odborníkov, zabezpečujúca účasť úradov a záujmových organizácií na prácach Hospodárskej rady.

⁹ Dôvodová zpráva k vládnému návrhu zákona o hospodárskom plánovaní. Tisky Národného shromáždění, 1949, č. 218, s. 7. D. Fišer v [6] sa zaoberá týmito príčinami oveľa podrobnejšie a uvádza aj viaceré teoretické postrehy súvisiace s reálnymi podmienkami v období začiatkov fungovania plánovacích orgánov. Mnohé podrobnosti o fungovaní Hospodárskej rady uvádzajú R. Lavička a J. Toman v práci [12].

¹⁰ Napríklad poľnohospodárska pracovná komisia mala pri ministerstve poľnohospodárstva 7 pracovných skupín: pre výrobu rastlinnú, živočíšnu, lesnícku, pre mechanizáciu, pre rybníkárstvo, pre poľnohospodárske stavby a oblastnú skupinu. Priemyselná komisia mala pri ministerstve priemyslu a pri ministerstve informácií 16 pracovných skupín.

[pozri v [14, s. 11]]. V pracovných komisiách bolo zapojených viac ako 200 odborníkov, teoretikov aj praktikov z najrôznejších odborov hospodárskej činnosti. Mali vždy asi 15 členov. „Pri organizácii pracovných komisií sa dbalo na to, aby to boli orgány malé a pružné“ [14 s. 11].

Pracovné skupiny vytvárané v rámci jednotlivých ministerstiev tvorili najnižší článok v hierarchii centrálnych plánovacích orgánov. Tvorili spojovací článok medzi plánovacími odbormi ministerstiev a ÚPK (resp. jej komisiami). Tieto pracovné skupiny tvorili už vlastne zárodok odvetvových plánovacích orgánov.

Ústredná plánovacia komisia zabezpečila vypracovanie dvojročného plánu v predpísanom termíne; 8. októbra 1946 úradujúci predseda ÚPK odovzdal elaborát dvojročného plánu predsedovi vlády K. Gottwaldovi.

Treba však zdôrazniť, že v tomto období bola ÚPK len pomocným orgánom vlády, ktorý nemal žiadnu výkonnú moc. Dokonca ani vláda nemala také právomoci, ktoré by boli potrebné na zabezpečenie podmienok dvojročnice (podrobnejšie pozri v [6, s. 105]).

Všeobecne možno konštatovať, že za daných podmienok rozvrhnutia politických síl vypracovanie dvojročnice znamenalo nevyhnutný kompromis. „Treba si uvedomiť, že v zákone o dvojročnom pláne nie je, a ani nemôže byť všetko, čo by tam každá politická strana chcela mať. Zákon je dielom dohody.“¹¹

Práca ÚPK sa považovala za úspešnú a osvedčenú. Pri príležitosti ukončenia prác na dvojročnici K. Gottwald, predseda ÚPK, povedal, že napriek rôznorodosti zastúpenia v ústrednej komisii aj v čiastkových pracovných komisiách, pokiaľ išlo o politické presvedčenie aj o národohospodárske smery, predsa všetci dokázali dospieť k dohode o všetkých základných otázkach [7].

Pokiaľ ide o uplatňovanie záujmov Slovenska pri zostavovaní dvojročnice, J. Bušniak charakterizoval situáciu takto: „Všetci zástupci Slovenska v ÚPK jednotne konštatovali a prof. dr. Matura, zástupca DS, to zvlášť podčiarkol, že na tomto vrcholnom celoštátnom hospodárskom fóre panovalo a panuje skutočné pochopenie pre slovenské hospodárske potreby“ [15, s. 19]. Dr. J. Bránik charakterizoval slovenskú účasť pri zostavovaní dvojročnice nasledovne: „Do plánovacích prác sa celkom začlenili aj príslušné slovenské orgány a včas dodali svoj materiál ministerstvám a ústredným riaditeľstvám. Slovenskí činitelia týmto spôsobom po rezortnej línii aktívne spolupracujú na zostavení dvojročného plánu.“¹²

Pravda, pri takomto hodnotení činnosti ÚPK nemôže ísť o jej idealizáciu. Aj na tomto poli prebiehal záujmový boj hlavne v tom zmysle, že v období dvojročnice nešlo len o „obyčajnú“ obnovu hospodárstva, ale o takú obnovu, ktorá by preukázala prednosti znárodneného hospodárstva a zabezpečila posilnenie tohto sektora. Aj v tom bol zmysel

¹¹ A. Zápotocký na 17. schôdzi Ústavodarného národného zhromaždenia pri príležitosti prejednávania dvojročnice z 24. 10. 1946. Prevzaté zo [6, s. 107].

¹² Výstavba Slovenska, 1946, č. 1, s. 5.

komunistického návrhu, pretože obsahoval požiadavku rýchlejšieho rastu kľúčových odvetví, kde prevládal znárodnený sektor, a teda aj posilnenie tohto sektora. Pravda, táto požiadavka vychádzala aj z objektívnej potreby rýchlej obnovy národného hospodárstva, na ktorej mala záujem aj veľká časť súkromných podnikateľov, čo tvorilo potenciálny základ dohody.

Záujmový boj na Slovensku sa prejavoval aj v dobovej tlači jednotlivých politických strán. A to aj napriek tomu, že v komuniké o zasadnutí Slovenského národného frontu zo 4. novembra 1946 sa hovorilo: „Tak ako bol zákon o dvojročnom pláne jedomyseľne prijatý v ÚNS, tak všetky slovenské politické strany budú napomáhať jeho úspešné uskutočnenie a všetky svoje sily dajú tomuto cieľu k dispozícii a budú pôsobiť na vytvorenie priaznivých politicko-psychologických predpokladov medzi obyvateľstvom. Všetky slovenské politické strany upravia svoju tlač, aby venovala úlohám dvojročného plánu prvoradú a stálu pozornosť, aby konštruktívne viedla svoje čitateľstvo k produktívnej práci na výstavbe Slovenska.“¹³

Najmä DS zásady vyslovené v komuniké často porušovala. Oveľa viac miesta venovala rôznym kritickým úvahám ako pozitívnym úlohám a cieľom dvojročnice. Raz krachoval znárodnený priemysel, inokedy bol podiel na investíciách dvojročnice prímalý, dakedy zasa vyhlasovali o úlohách, ktoré sa mali v dvojročnici splniť, že sú priveľké a že sa nedajú zvládnuť. „Pripomína nám to skutočnosť, že sily reakcie, túžiace po návrate starých poriadkov, nespia a pokúšajú sa nový poriadok diskreditovať, rozvracať a učenými rečami podkopávať vieru v úspech veľkého diela“ [16, s. 1].

IV. Charakter dvojročného plánu

Oficiálny názov dvojročnice charakterizoval plán ako *Dvojročný hospodársky plán obnovy a výstavby Československa*. Pritom je zjavné, že dvojročnica nebola ešte plánom hospodárskym, ale v prvom rade plánom výrobným. Predstavovala súbor výrobných úloh navzájom prepojených a zladených naturálnymi bilanciami, t. j. bilanciami surovín, uhlia, pracovných síl atď. Produktivita práce, náklady, ceny, zisk, financovanie, odbyt atď., neboli a nemohli byť predmetom plánu. Na tom nič nemení ani skutočnosť, že v prípade produktivity práce bola síce daná všeobecná úloha zvýšiť priemernú produktivitu práce na 110 % predvojnovej úrovne; že boli príležitostne posudzované aj cenové problémy a pod. Vcelku však neboli tieto úlohy ešte plánované podľa úhrnného, navzájom zladeného a bilancovaného plánu.

V dvojročnici išlo v podstate o hospodársky štart v nových pomeroch sociálnych, politických a hospodárskych. Išlo o rozbeh základných hospodárskych zdrojov štátu a odstránenie tzv. úzkych miest všetkého druhu. V týchto podmienkach prvou starosťou bolo jednoznačné zvýšenie výrobnosti, teda plánovanie množstva. Chýbali tu ešte všetky predpoklady na plánovanie hospodárnosti, kvality atď.

K chýbajúcim predpokladom možno rátať aj skutočnosť, že išlo o prvý plán v Československu v rámci celého národného hospodárstva. Chýbali

¹³ Výstavba Slovenska, 1946, č. 3, s. 1.

akékoľvek skúsenosti, organizačné a technické predpoklady, ktoré sa mohli získať len plánovaním jednoduchším a obmedzenejším. Zanedbateľný nie je ani časový faktor. Ako sme uviedli, mimoriadne krátke obdobie, ktoré bolo k dispozícii na vypracovanie dvojročnice, vytváralo prekážky pre náročnejší spôsob plánovania. Ale nielen to. Ani štruktúra národného hospodárstva (znárodnený a súkromný sektor) a politické záujmy nevytvárali ešte vhodné podmienky pre vyššie stupne plánovania.

V roku 1946, keď sa dvojročnica zostavovala, nebolo dosť jasných predstáv o tom, akými metódami, prostriedkami a cestami sa má v jednotlivých úsekoch postupovať. V podstate bola otázka vypracovania metód ponechaná viac-menej úvahám jednotlivých zložiek, odborníkov a komisií, ktoré na zostavovaní plánu pracovali. Hoci všeobecné ciele dvojročnice boli vládou a parlamentom vytýčené, pracovníci v plánovacej službe museli tvoriť metódy, ktoré by viedli k uskutočneniu týchto cieľov.

Dvojročnica ako plán výrobný mala teda *charakter čiastkového kvantitatívneho plánu*. Nezahŕňala mimovýrobné plánovanie finančné, vnútorného obchodu, sociálne atď.

Čiastkový charakter spočíval v tom, že plán sa skladal v podstate z plánu výroby jednotlivých, zvlášť dôležitých výrobkov. Dôležitosť bola daná tým, že daný výrobok bol úzkym profilom, t. j. jeho nedostatok bránil rozvinutiu sa ostatných úsekov hospodárskeho života, alebo bol nevyhnutne potrebným prostriedkom k uskutočňovaniu povojnovej rekonštrukcie, ktorá bola hlavným cieľom plánu. V priemysle sa napr. plánovala výroba asi 120 druhov výrobkov.¹⁴ Podobne boli určené kvantitatívne úlohy v doprave, v stavebníctve a v poľnohospodárstve.

Pre výrobu každého plánovaného výrobku boli určené plánované prídeľy surovín a energie, pracovných síl, investícií a finančných prostriedkov.¹⁵ Tým boli zabezpečené výrobné potreby a predpoklady. Takto plánované výrobné úlohy boli rozpísané na podniky a závody.¹⁶ Uvedeným spôsobom plánované úlohy sa označovali ako menovité, ale ich počet nebol nemenný. K týmto zmenám oprávňoval § 16 Zákona o dvojročnici, v ktorom sa píše: „Keď nastane podstatná zmena v predpokladoch, za ktorých bol dvojročný plán zostavený, alebo keď to budú vyžadovať iné

¹⁴ Napríklad, aby ťažba kamenného uhlia dosiahla v roku 1948 17,7 mld ton, výroba lokomotív 290 kusov, 9000 kusov traktorov, 50 000 kusov motocyklov, 75 000 kusov telefónnych prístrojov, 9 500 000 kg kuchynského nádobia, 380 000 ton fosforečných hnojív, 648 000 ton vápna atď.

¹⁵ Napríklad celková investičná čiastka bola kvantitatívne rozdelená na priemysel a remeslá, na poľnohospodárstvo, na dopravu, na byty a na iné stavby.

¹⁶ Už 20. decembra 1946 stanovila vláda podrobné úlohy plánu pre jednotlivé dôležité podniky. „Dnes už väčšina národných podnikov a aj dôležité súkromné podniky, nakoľko sú ich výrobky menovite a číselne zachytené v dvojročnom pláne, vedia, čo sa od nich v budúcich týždňoch a mesiacoch očakáva“ [10, s. 118–119].

dôležité dôvody, môže vláda príslušné úlohy a opatrenia k realizácii dvojročného plánu novo upraviť, nariadením.“

K. Gottwald charakterizoval možnosť dodatočných zásahov takto: „Smerné čísla nám umožnia, aby sme denne a týždenne sledovali a kontrolovali pohyb výroby celých výrobných odvetví a robili potrebné zásahy tam, kde to bude vyžadovať plynulé plnenie plánu“ [10, s. 119]. Keď prestal byť určitý výrobok úzkym profilom, bol vypustený zo zoznamu menovitých úloh. Na druhej strane, keď sa ukázala potreba plánovať výrobu iného výrobku v záujme dosiahnutia hlavných cieľov plánu, bol tento výrobok zaradený medzi menovité úlohy [pozri aj [17, s. 35]]. Týmto spôsobom boli medzi menovité úlohy do plánu zaradené napr.: elektrická vnútorná výstroj pre motorové vozidlá, elektrónky, farebné kovy a ich zliatiny, náterové farby a laky, transportné pásy atď. Tým bola daná plánu určitá pružnosť a možnosť prekonať — pri zachovaní základnej línie — neočakávané prekážky. Pravda, „prílišná“ pružnosť a zmeny v plánovaných úlohách vyvolávali v podnikoch veľké zdržania, nervozitu, niekedy dokonca nedôveru k plánovaniu.

Principiálne vychádzal mechanizmus dvojročného plánu z týchto zásad:

1. Prijatý národohospodársky plán bol záväznou úlohou predovšetkým pre vládu.¹⁷

2. Pritom však vláda vytvárala podmienky, aby ekonomické subjekty plán splnili. To sa uskutočňovalo prostredníctvom systému prídelov zdrojov (pracovné sily, suroviny atď.), ktoré sa prednostne prideľovali len tým ekonomickým subjektom, ktoré vyrábali produkciu obsiahnutú v pláne. Pravda, vláda mohla uplatňovať svoj vplyv v znárodnenom priemysle aj prostredníctvom nadpodnikovej sféry (generálne riaditeľstvá, na Slovensku oblastné riaditeľstvá), čiastočne aj prostredníctvom vlastného vedenia podnikov. Túto skutočnosť treba zdôrazniť. Pri plnení plánu dvojročnice znárodnené podniky pozitívne pristupovali k požiadavkám plánu a možno povedať, že ho rešpektovali. Takéto konštatovanie však už vôbec neplatí pre veľkú časť súkromného sektora. To sa najviac prejavilo v ťažobníctve, kde sa prideľované zdroje — suroviny a pracovné sily — využívali vo veľkej miere na tzv. čierne stavby, teda na neplánované úlohy.

3. Ostatná neplánovaná výroba bola len nepriamo ovplyvňovaná tým, že pracovné sily, suroviny a investičné predmety, ktoré ostali k dispo-

¹⁷ Platilo to aj napriek tomu, že v texte Zákona o dvojročnom pláne v § 15 sa hovorí: „Realizácia dvojročného plánu vyžaduje sústredené úsilie všetkého obyvateľstva, a preto je každý, ktorému pripadá akákoľvek úloha k splneniu tohto plánu, povinný ju uskutočniť svedomite a hospodárne podľa svojich osobných a sociálnych pomerov a podľa svojich hospodárskych možností.“ Záväznosť plánu najmä pre vládu vyplýva z toho, že znárodnené podniky, ako aj súkromné podniky mali postavenie samostatných právnických osôb a riadili sa podľa zásad obchodného podnikania. V tom istom § sa píše: „Všetkým druhom podnikania, či už štátneho, samosprávneho, znárodneného alebo súkromného či družstevného, sa zaručuje plná rovnoprávnosť pri uskutočňovaní dvojročného plánu, poskytovaním rovnakých predpokladov a podmienok pre výkon ich hospodárskej činnosti.“ V zásade ani v národných podnikoch nemohlo ísť o chápanie plánu v direktívnom zmysle slova, čo vyplýva z uvedeného princípu. Podľa O. Mrázka [18, s. 128] bolo riadenie národných podnikov nezávislé od štátneho aparátu. K týmto otázkam pozri aj [19].

pozícií po zabezpečení úloh, určených plánom, rozvrhli sa medzi zvyšné výrobné odvetvia:

4. Pri plánovaní sa vychádzalo z kvantitatívneho určenia obsahu, pričom plán ako celok mal len obmedzený — čiastkový charakter s výlučným zameraním na oblasť výroby.¹⁸

Uvedené zásady platili v plnej miere najmä pri zostavovaní dvojročného plánu, no postupne — v priebehu jeho plnenia — dochádza k určitej modifikácii, a to najmä pokiaľ ide o princíp tzv. kvantitatívneho plánovania. Išlo o presadzovanie základnej idey potreby kvalitatívneho plánovania s prvými konkrétnymi krokmi k jeho praktickému využitaniu.

Kvalitatívne ukazovatele vo výrobnej činnosti súkromných podnikov boli vždy veľmi dôsledne sledované. Hospodárski pracovníci vo výrobných podnikoch mali s nimi bohaté skúsenosti a stali sa bežnými pri analýzach a hodnotení úspešnosti podnikania.

Skutočnosť, že kvalitatívne plánovanie sa nestalo súčasťou dvojročného plánu, nevyplýva z nepoznania tejto — kvalitatívnej — stránky výrobného procesu, ale predovšetkým z vlastného charakteru úloh dvojročnice (rekonštrukcia, ktorá podmieňovala potrebu „bezpodmienečne“ potrebného zabezpečenia výrob). Išlo však aj o ďalšie zložité podmienky, v ktorých vznikol dvojročný plán. Spomenúť treba najmä nedostatok času na jeho vypracovanie, nedostatok spoľahlivých štatistických a kalkulačných predpokladov, ako aj ďalšie konkrétne okolnosti. Medzi tieto možno zahrnúť napr. i to, že „v čase príprav dvojročnice sa museli nové vedenia podnikov často iba zoznamovať so svojim novým pracovným prostredím, so situáciou vnútri podnikov aj s vonkajšími podmienkami pre ich činnosť“ [20, s. 2].

Súvislosti kvalitatívnej stránky výrobného procesu a potreby jeho plánovania boli známe aj pre komunistických národohospodárov, ktorí otázku hospodárnosti priemyselnej výroby a stáleho zlepšovania kvality výrobkov predložili v plnej šírke hospodárskej verejnosti. Stalo sa to na druhej celoštátnej národohospodárskej konferencii komunistickej strany uskutočnenej v dňoch 16. a 17. novembra 1946, ktorá bola venovaná nástupu do dvojročného hospodárskeho plánu.

Pravda, cesta od idey k jej realizácii nebola vôbec jednoduchá. Už v priebehu roku 1947 sa rozvinula diskusia o otázkach kvalitatívneho plánovania¹⁹ v nových podmien-

¹⁸ Napríklad o zahraničnom obchode sa v Zákone o dvojročnom hospodárskom pláne v § 10 hovorí len toľko, že „zahraničný obchod bude organizovaný a riadený tak, aby sa zabezpečilo plnenie úloh určených dvojročným plánom“.

¹⁹ Predmetom diskusie boli sporadicky aj iné základné otázky plánovania. Napríklad k rozsahu plánovania E. Martinec uviedol (Plánované hospodárství, 1, 1948, č. 2, s. 30): „Veľmi často sa kladie otázka, ako sa má v priemysle plánovať. Niektorí ľudia sa jednoducho nazdávajú, že sa majú plánovaniu podrobiť všetky jednotlivé výrobky, t. j. že sa má plánovať všetko podrobne a úplne. Tento názor by však bol od základu mylný, lebo podrobné naplánovanie všetkých výrobkov by bolo veľmi nevhodné, vyžadovalo by nadbytok neustálych zmien a svojou strohosťou a šablónovitou by zničilo iniciatívu pracovníkov... Taktiež si musíme uvedomiť zásadu, že čím vyšší plánovací orgán, tým menej má zachádzať do podrobností a má ich prenechať orgánom hierarchicky nižším...“ Na druhej strane J. Goldman vyjadroval svoje stanovisko

kach. „Plánovanie, tzv. kvantitatívne, ako sa dosiaľ u nás uplatňuje, t. j. čisté predpísanie množstva výrobkov, bez bližšieho určenia, nemôže vyhovieť účelu plánovania. Všeobecne sa pocífuje, že treba predpísať okrem množstva ešte iné znaky. Začína sa hovoriť o kvalitatívnom plánovaní, pričom sa má na myslí plánovanie hospodárnosti, produktivity a akosti... Ťažkosť je však v tom, že medzi nadpodnikovými orgánmi nie je ešte zhoda o tom, čo vlastne kvalitatívne plánovanie je.“²⁰

Vcelku sa dochádzalo k záveru, že vzhľadom na všetky objektívne skutočnosti sa v prvej etape bude musieť kvalitatívne plánovanie obmedziť na jednotlivé podniky, predovšetkým na národné podniky. V diskusii sa uplatňoval názor že rozdielna ekonomická východisková situácia podnikov musí viesť k tomu, že určenie kvalitatívnych ukazovateľov pre rôzne podniky bude zatiaľ rozdielne. Postupne sa vytvorí širšia základňa pre kvalitatívne plánovanie vyššieho stupňa, t. j. plánovanie nadpodnikové, ktoré bude zvyšovať hospodárnosť podľa plánu pre celé skupiny, resp. výrobné odvetvia. Predpokladom na to je vybudovanie riadnych a spoľahlivých informačných podkladov, ako je prevádzkové účtovníctvo, kalkulácia, štatistika atď.

Myšlienka kvalitatívneho plánovania sa prejavila v praxi tým, že v prílohách k príslušným vládnym uzneseniam zo dňa 9. decembra 1947, ktorými sa určovali čiastkové úlohy na rok 1948, boli stanovené niektoré ukazovatele, ktoré mali slúžiť na vykonávanie kontroly kvalitatívneho plánovania.

Prvé kroky ku kvalitatívnemu plánovaniu sa síce urobili, ale vyjadrovali skôr smer, ktorým by sa malo plánovanie v budúcnosti uberať, ako účinný nástroj v podnikovej sfére. Takto sa predpísané ukazovatele sledovali viac-menej len ako štatistické zisťovanie výsledkov, bez dostatočných väzieb na celú podnikovú ekonomiku. „Štátny plánovací a štatistický úrad narazil pri sledovaní podkladov pre výpočet základných ukazovateľov na veľké ťažkosti. Závody a podniky doteraz neporozumejú, aký veľký dosah má kvalitatívne plánovanie a nevenujú tejto otázke potrebnú pozornosť“ [21, s. 277].

Uvedené skutočnosti oprávňujú konštatovať, že kvalitatívne plánovanie — tak charakterom ukazovateľov, ako aj účinkami na podnikovú ekonomiku — sa v dvojročnom pláne prakticky neuplatnilo, hoci táto absencia sa čoraz väčšími uvedomovala.

k vzťahu plánovania vo fyzických jednotkách a hodnotovom vyjadrení takto [Plánované hospodárství, 3, 1950, č. 1, s. 218]: „V čom sú hlavné nedostatky plánovania výroby, tak ako vzniklo v dvojročnici? Hlavný nedostatok je v tom, že vlastný výrobný plán, stanovený v menovitých úlohách, t. j. v úlohách, vyjadrených v tonách, kusoch, metroch atď., pokrýval iba časť výroby, a to pomerne obmedzenú“ [asi 50 % priemyselnej výroby — poznámka Z. J.]. A ďalej: „Skúsenosti z iných krajín ukazujú, že ťažisko plánovania priemyselnej výroby je vo fyzických jednotkách, a nie v hodnote, a menovité úlohy zachycujú všade prevažnú časť priemyselnej výroby.“

²⁰ O našem plánovaní. Hospodár, 1947, č. 23, s. 3.

Literatúra

- [1] JAURA, Z.: Vlastnícké vzťahy v ekonomickej ideológii Demokratickej strany na Slovensku. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 3, s. 240–254.
- [2] KOVÁČ, A.: Košický vládny program. Bratislava, SPN 1977.
- [3] STANEK, J.: Niekoľko skúseností z dvojročnice. Plán. Hospod., 1, 1948, č. 1.
- [4] CIEPIELEWSKI, J. — KOSTROWICKA, J. — LANDAU, Z. — TOMASZEWSKI, J.: Hospodárske dejiny sveta. Bratislava, Pravda 1978.
- [5] PRŮCHA, V. ak ol.: Nástin hospodárskych dejín v období kapitalizmu a socializmu. Praha, Svoboda 1982.
- [6] FIŠER, D.: Teoretické otázky vrcholných plánovacích orgánů. Praha, Nakladatelství ČSAV 1965.
- [7] GOTTWALD, K.: Spisy XIII. Bratislava, SVPL 1958.
- [8] GOTTWALD, K.: Desat rokov. Bratislava, Pravda 1950.
- [9] Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948. Bratislava, Pravda 1971.
- [10] GOTTWALD, K.: 1946–1948. Bratislava, Pravda 1949.
- [11] BRÁNIK, J.: Zákon o dvojročnom pláne. Výstavba Slovenska, 1, 1946, č. 3.
- [12] LAVIČKA, R. — TOMAN, J.: Nová organizace plánování národního hospodářství. Praha, Orbis 1959.
- [13] MARTIN, K.: Dvouletka měla narozeniny. Tvorba, 1947, č. 24.
- [14] OČENÁŠEK, R.: První hospodářský plán v Československu. Brno, Studijní ústav družstevní 1947.
- [15] BUŠNIAK, J.: Spolupráca Čechov a Slovákov na hospodárskom poli. Výstavba Slovenska, 1, 1946, č. 3.
- [16] TAKÁČ, S.: Na prahu dvojročnice. Výstavba Slovenska, 1, 1946, č. 4.
- [17] GOLDMANN, J.: Niektoré zvláštne rysy dvouletky. Nová Mysl, 1947, č. 1.
- [18] MRÁZEK, O.: Znárodněný průmysl r. 1946. Nové hospodářství, 3, 1947, č. 7.
- [19] JAURA, Z.: Prvý štatút znárodněný priemyselných podnikov — východisko organizácie a riadenia znárodněného priemyslu na Slovensku. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 12, s. 1106–1117.
- [20] MAIWALD, K.: K pripravám ďalšieho plánu. Plán. Hospod., 1, 1948, č. 1.
- [21] SÚSEDKA, P.: Skúsenosti s kvalitatívnym plánovaním na Slovensku za I. a II. štvrtrok 1948. Výstavba Slovenska, 3, 1948, č. 10.

НАЧАЛО МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В ЧЕХОСЛОВАКИИ

ЯУРА, Здено

Автор дает характеристику всего хозяйственно-политического климата до составления и во время составления двухлетнего плана 1947—1948. В статье анализируется и оценивается способ составления плана. Проект двухлетнего плана возник и был разработан внутри КПЧ. План носил прежде всего количественный характер. Были сделаны и первые шаги к качественному планированию, но они выражали скорее лишь направление, которым планирование должно было бы в будущем развиваться.

ON ORIGINS OF THE MACRO-ECONOMIC PLANNING IN CZECHOSLOVAKIA

JAURA, Zdeno

The autor gives a characteristic of the whole economic and politic climat before drawing the two-years-plan 1947—1948. In the article is analyzed and evaluated the way of plan-composing. The project of the two-years-plan was born and elaborated within the Communist Party of Czechoslovakia. The plan had predominantly a quantitative character. There were taken also the first steps to the qualitative planning, but by them was rather the direction expressed for the planning activity in the future.

Kritika monetarismu jako jednoho z teoretických zdrojů neokonzervatismu*

SMOLÍK, Radek

Nynější etapa krize buržoazní ekonomie je především odrazem toho, že nové formy státní intervence do ekonomiky, které byly vypracovány v období vstupu vyspělých kapitalistických států do éry vědeckotechnické revoluce, nebyly systémově sladěny s předchozí hospodářskopolitickou praxí, ani nebyly v rámci kapitalistických výrobních vztahů realizovatelné.

Hlavním zdrojem současné krize jsou proto negativní důsledky pokusů vládnoucí buržoazní ekonomie, představované zejména neoklasickými a keynesiánskými teoriemi, realizovat svoji „praktickou“ funkci, byť i zde přinesla některé pozitivní poznatky a vypracovala některé zajímavé a užitečné analytické nástroje.

1. Teoretická východiska a filozoficko-metodologické základy monetaristické koncepce

Konzervatismus je způsobem myšlení a jednání reprezentantů těch tříd a s nimi spjatých sociálních skupin, které jsou vytlačovány z historické scény; znamená tedy náklonnost ke všemu zastaralému, přežitému, nepřátelství vůči pokroku. „Konzervativce jako by si říkal: líbí se mi status quo, mě a podobným tento stav zcela vyhovuje, chci si jej udržet a ne ho ztratit“ [33, s. 35]. Z podmíněnosti konzervativního myšlení a jednání společenskými podmínkami života jeho nositelů, tj. a priori sociálně ekonomickými podmínkami, vyplývá, že „... vlastnictví je mohutným konzervativním faktorem ...“ [29, s. 82].

Ke zkoumání konzervatismu je nutno přistupovat s využitím marxisticko-leninského principu dialektické jednoty logického a historického, který umožňuje odhalit konkrétní specifika v tom kterém stadiu evoluce

* Článek vznikl z větší práce, kterou autor napísal ešte ako študent Vojenskej politickej akadémie K. Gottwalda v Bratislave roku 1984. R. Smolík vyhral touto prácou medzinárodnú súťaž ŠVOČ v Ostrave [red.].

daného jevu, a zároveň i zpětně abstrahovat podmínky, za nichž konzervativní tendence objektivně narůstají.

Nástup neokonzervatismu, který se projevuje ve všech sférách života kapitalistické společnosti, souvisí především s podstatným zesílením ekonomické nestability kapitalistického systému v 70. letech.

Mezi nejvýznamnější teoretické pilíře neokonzervatismu patří monetarismus. Vysvětlení vzniku tohoto směru buržoazní politické ekonomie, procesu jeho vývoje i postupných změn jeho místa v buržoazním ekonomickém myšlení je předpokladem objasnění současných forem monetarismu a reálného významu, který má tato koncepce v rámci neokonzervativního obratu.

Jedním ze základních teoretických východisek monetarismu byly myšlenky, které ve svých pracích zformuloval D. Ricardo. Podle Ricarda závisí množství peněz v oběhu na hodnotě peněz a na cenách obíhajících zboží. Ústřední teze Ricardovy kvantitativní teorie peněz spočívá podle slov K. Marxe v tom, že „... stoupání nebo klesání cen zboží závisí na množství obíhajících peněz“ [2, s. 167]. Vzrostli-li množství peněz pak by měl podle této teorie nastat růst cen, neboť je to teorie inflace vyvolané zvýšením peněžní masy, jejímž „... nejdůležitějším faktorem je znehodnocení papírových peněz a současné stoupání cen zboží“ [2, s. 173]. Má-li být tomuto procesu zabráněno, je podle Ricarda nutné kontrolovat množství peněz v oběhu.

Kvantitativní teorie peněz se stala základem monetaristického přístupu. Vzkřísit a postavit ji na novou základnu se pokusili nejdříve američtí ekonomové počátku 20. století (H. Moore, I. Fisher a další). Po druhé světové válce se o její renesanci zasadili především ekonomové „chicagské školy“, reprezentovaní zejména jejím zakladatelem M. Friedmanem.¹ Odtud pochází i původní název monetarismu — kvantitativní teorie „chicagské školy“ (samotný termín monetarismus byl poprvé použit až v roce 1968 K. Brunnerem).

Kvantitativní teorii peněz podrobil principiální kritice K. Marx.² Jeho kritika spočívá na těchto základních tézích:

1. směnná hodnota zboží je konec konců určována podmínkami jeho výroby a ceny tedy nejsou určovány množstvím peněz, které fungují v procesu směny;
2. úlohu peněz nelze vysvětlit, pokud jsou peníze, jak je tomu v klasické kvantitativní teorii peněz, chápány pouze jako oběživo.

ad 1. Rozhodujícím faktorem podmiňujícím výrobní podmínky je podle Marxových

¹ Od roku 1948 působil Milton Friedman, nynější člen Hooverova institutu v kalifornském Stanfordu, jako profesor ekonomie na chicagské universitě. [Podrobněji [6, s. 800].]

² K. Marx hodnotí kriticky komplexní přínos D. Ricarda do rozvoje buržoazní politické ekonomie. Ukazuje, že v Ricardově díle klasická buržoazní politická ekonomie vrcholí, neboť „Ricardovo učení je přesným, nemilosrdným shrnutím celé anglické buržoazie...“ [3, s. 39]. Avšak na druhé straně Ricardo nikdy nepochopil skutečné moderní krize, v nichž se „... protirečení kapitalizmu vybíja vo veľkých búrkach, čoraz väčšmi ohrožujúcich kapitál ako základ spoločnosti a výroby samej“ [5, s. 356].

slov produktivní síla práce, která určuje hodnotu vyráběného zboží, protože „... čím větší je produktivní síla práce, tím menší je pracovní doba nutná ke zhotovení předmětu, tím menší je masa práce v něm zkrystalizovaná, tím menší je jeho hodnota...“ [6, s. 36] a naopak.

ad 2. Stoupenci kvantitativní teorie peněz zvažují jen jeden jejich aspekt — izolovanou funkci peněz v oběhu, jejich úlohu jakožto oběživa. Skutečně důsledná analýza vzájemného spojení mezi cenami zboží a penězi však vyžaduje přihlížet na tomto místě zejména k jejich funkci měry hodnot a „vlastních peněz“. Podstatou funkce „vlastních peněz“ je, že jsou zpředmětněním hodnoty, která může být vyňata z oběhu a zůstat nehybnou. Klasická buržoazní politická ekonomie však uznává peníze „... ve své formové určenosti jako oběživo proti jejich formové určenosti jako peníze“ [2, s. 164].

Tedy nikoli množství peněz, které jsou v oběhu, určuje směnnou hodnotu zboží, ale sama směnná hodnota určuje objem peněžní masy. I když bychom akceptovali předpoklad stability rychlosti oběhu peněz, který byl vytýčen zastánci kvantitativní teorie, dospíváme nutně k poznání, že „... ceny nejsou... vysoké nebo nízké, protože obíhá více nebo méně peněz, nýbrž obíhá více nebo méně peněz, protože ceny jsou vysoké nebo nízké“ [2, s. 115]. Je tedy zřejmé, že závěry Ricardovy teorie peněz, „... že by boží stoupala nebo klesala v ceně úměrně zvýšení nebo zmenšení množství peněz...“ [27, s. 49], jsou převrácením objektivní ekonomické reality z nohou na hlavu jak dokazuje Marx.

Z této skutečnosti zároveň vyplývá, že monetarismus, který vychází z kvantitativní teorie peněz, se už převzetím těchto jejích základních postulátů (byť upravených a modifikovaných) stává teorií falešně zobrazující reálné jevy a procesy, které v kapitalistické ekonomice probíhají.

M. Friedman sice nesouhlasí s tím, aby byla peněžní a bankovní soustava řízena výlučně trhem, avšak na druhé straně přisuzuje příčiny i takových otřesů kapitalistické ekonomiky, jakým byla např. krize v letech 1929–1933, „chybnému fungování“ peněžní soustavy. Bez těchto „omylů“ by podle Friedmana mohla „velká deprese“ skončit už v roce 1931 [16, s. 4, 19].

Jisté není náhodná i podobnost Ricardových názorů na pravomoci Anglické banky s monetaristickými útoky proti Federálnímu rezervnímu systému USA. D. Ricardo vyjadřuje především své obavy z inflace, když píše, že ředitelé Anglické banky „... mají právo ... bez akejkolvek kontroly, zvyšovat nebo snižovat množství obeživa v rozsahu, aký pokládají za vhodný. Toto právo by sa nemalo zverit ani samému štátu, ani nijakej inštitúcii v jeho rámci... musím odsúdiť ľahkomyselnosť, s akou štát vyzbrojil banku takou strašnou výsadou“ [28, s. 415–416].

Podobné monetaristické výroky mají za cíl živit iluze o „automatické samoregulaci“ kapitalistické ekonomiky a všechny její rozpory přičítat na vrub nesprávného státního zasahování, především do peněžní oblasti, omezování soukromých podnikatelských svobod a prosazování „neoprávněných“, zejména mzdových, požadavků odborů.

Předpokladem „transformace“ kvantitativní teorie peněz v souladu s monetaristickými cíli bylo vytvoření metodologických základů jejího uchopení a „přetvoření“. Tuto podmínku začíná Friedman plnit už v roce 1953 ve své práci *Eseje o pozitivní ekonomii*. Filozoficko-metodologickým základem Friedmanova monetarismu se tak stává (a to poměrně vyhraněně) filozofie rakouského postpozitivisty K. R. Poppera, přičemž je oběma společně především deklarativní zavrhování logického pozitivismu.³

³ Například v dopise *Philosophische Selbstinterpretation und Polemik gegen die Dialektiker* K. R. Popper píše: „Ale já jsem od pozitivismu vzdálen tak, jak je to jen možné...“ [26, s. 285]. U Poppera se bezpochyby projevují jisté antipozitivistické

K. R. Popper byl jedním z iniciátorů zrodu postpozitivismu jako „kritického racionalismu“ [11, s. 409–410]. Proč byl právě tento směr Friedmanem zvolen za metodologický základ monetarismu? Sám Popper chápal svůj „kritický racionalismus“ především jako kritiku logického pozitivismu [25], který byl zase ve Friedmanových očích vůdčí metodologií jím tak ostře napadaného keynesiánství.

„Kritický racionalismus“ spočívá především v „antiinduktivismu“ a „závislosti faktů na teorii“, současně se zdůrazněním plurality „tří světů“: přírody, subjektivního a objektivního vědomí. Postupně jsou tyto teze dováděny až do závěru, že „... vědecké teorie z velké části závisí na našem stanovisku, na našich zájmech, a ty jsou zpravidla svázány s teorií nebo hypotézou, již chceme přezkoušet, i když záleží také na faktech, které pozorujeme“ [24, s. 322]. Odtud je už jen krůček k Popperově koncepci „verifikace“, tj. „kritického přezkoušení“ (v jistém slova smyslu „negativního ospravedlnění“), podle níž „... metoda sociálních věd spočívá v tom, že zkouší různá řešení pro své problémy... z nichž vědy vyrůstají. Řešení jsou navrhována a kritizována. Jestliže nějaký pokus o řešení není přístupný kritice, je opuštěn jako nevědecký...“ [25, s. 105].

Reálná vědecká praxe je však taková, že teorie, která je spjata s množstvím anomálií, nebo je dokonce přímo falzifikovatelná, se vědci zřikají až po vzniku nové, úspěšnější teorie [10, s. 336]. Jádrem Popperovy koncepce falzifikace se proto stává její „dvojstrannost“, která znamená, že falzifikace nespočívá jen v odmítnutí nějaké teorie, ale rozhodujícím krokem je právě nahrazení jedné teorie druhou, přičemž nová teorie se rodí už v procesu odmítnutí staré. Tohoto momentu využívají oba, jak Popper tak i Friedman, k „překonání“ marxismu a Friedman navíc ještě ke kritice keynesiánství, které pro jeho prointervencionistické zaměření pokládá za hlavní příčinu krizových otřesů, inflace a jiných poruch kapitalistického hospodářství. Mechanismus Friedmanova „vyvrácení“ Keynesa je přímo podepřen Popperovou filozofií a spočívá v tom, že „... všechna racionální kritika má formu, jíž se pokoušíme dokázat, že z tvrzení, které má být kritizováno, mohou být odvozeny nepřijatelné důsledky; pak je toto tvrzení vyvráceno“ [25, s. 116].

V situaci, kdy už není možno kapitalistickou ekonomiku regulovat v souladu s keynesiánskými doporučeními, především pro jejich výrazně inflační důsledky, přichází M. Friedman a jeho spolupracovníci (H. C. Simons, F. H. Knight, G. J. Stigler, J. Viner a další) s teorií, která klade větší důraz na peněžní procesy, vyzdvihuje do popředí mechanismy tržní samoregulace a staví je proti zdiskreditovaným keynesiánským metodám. Na pozadí úpadku keynesiánství tak postupně sílí vliv a autorita monetarismu. Spolu s tím narůstají i konzervativní tendence v ekonomickém myšlení, neboť „... ekonomická aktivita se pravděpodobně zlepší, bude-li jí řídit trh a ne vláda“ [29, s. 10].

tendence. Už i jeho metoda „hypotéz a falzifikací“ přesahuje logicko-pozitivistický rámec výkladu vědy. Nelze však předpokládat, že antipozitivistické tendence vedou vždy ke správnému výkladu otázek vědeckého poznání a neplodí nové chyby.

Jaký byl mechanismus, který M. Friedman použil k výstavbě monetaristické teorie? Jádrem tohoto procesu byl „problém báze“ (Basisproblem), především zavedení tzv. bazických vět (Basissätze).⁴ M. Friedman používá bazických vět při konstituování monetaristické teoretické koncepce. Ve sborníku *Optimální množství peněz a jiné eseje*, shrnujícím jeho stěžejní články, vytyčuje bazické věty už v prvních kapitolách. Podle Friedmana je *pevná společnost* taková, v níž je konstantní úroveň obyvatelstva, daná, reálně existující sociální psychologie, stabilní výška materiálních zdrojů výroby, konkurenceschopná a soutěživá vláda atd. Mezi další podmínky patří především užitečnost všeho kapitálu, jeho stálá existence a přetrvávání, odstranění všech překážek dosahování zisku, striktní emise a označení bankovek a další. Na těchto hypotetických tvrzeních je potom budována monetaristická teorie [17, s. 2–8].

Přes svoji zjevnou nereálnost a nepravdivost, které si čtenář marxista ihned povšimne, jsou tyto teze Friedmanem považovány za „výchozí“ jak pro teoretické „vyvrácení“ Keynesa, tak i pro vnitřní konstrukci samotného monetarismu.

Blížkost Poppere a Friedmana spočívá i v tom, že oba kladli důraz na „společné“ v metodologii přírodních i společenských věd a obhajovali princip empirického významu teorie v rámci všech věd. Friedman nazírá na ekonomickou teorii jako na základ řešení konkrétních problémů a hodnotí je podle stupně spolehlivosti prognóz a doporučení, které byly na jejím základě získány.

Podle W. J. Frazera a L. A. Bolanda je hlavním prvkem z toho, co převzal Friedman z Popperovy filozofie, nepřímá metoda, kterou objasňují konfrontací s metodou přímou. „Pro přímou metodu je charakteristické, že věnuje hlavní pozornost logické striktnosti a přesnosti společných rovnic..., aniž by se dotýkala jejich empirické hodnověrnosti a spolehlivosti“ [15, s. 136]. Využívání nepřímé metody mělo Friedmanovi umožnit dospět k závěrům, které se diametrálně liší od keynesiánských.

Jako příklad lze uvést pojetí funkce poptávky po penězích jako stabilní využití proměnných odrážejících faktor času při jejím zkoumání,

⁴ Bazické věty mají podle Poppera tvořit základnu vědy a vyřešit ve prospěch metody dedukce vztah empirie a teorie. Základem bazických vět je, že „... jsou uneseny, jsou uznány konvencí. Jsou to ustanovení (Festsetzungen)“ [25, s. 71]. Bazická věta vzniká rozhodnutím o její platnosti, přičemž míra jistoty je podle Poppera hypotetická. Zpětně jsou v souladu s tímto názorem bazické věty nutné nejen k tomu, „... aby se mohlo rozhodnout, kdy můžeme nějakou teorii nazvat falzifikovatelnou...“, protože bazické věty jsou potřebné k „důkazu falzifikujících hypotéz, případně k falzifikaci teorií...“ [25, s. 66]. A dále platí, že „...teorii nazýváme falzifikovatelnou tehdy, jestliže jsme uznali bazické věty, které jí protirečí“ [25, s. 54].

což mělo za cíl překonat omezenost statických keynesiánských úvah.⁵

Friedmanem realizovaný proces poznání však odporuje základním požadavkům dialektické logiky a stává se pouhým, nezřídka jen mechanickým, střídáním různých řešení, které je svým mechanismem podobné představám o „svobodné konkurenci“ a „automatických regulativních funkcích trhu“. S využitím reakční postpozitivistické filozofie M. Friedmana „přizpůsobuje současnosti“ klasickou kvantitativní teorii peněz a na tomto základě utváří monetaristickou koncepci, která odpovídá zájmům monopolního kapitálu ve zvyšování vykořisťování a stupňování útoku proti zájmům pracujícího lidu a nejhudších společenských vrstev, na jejichž bedra dopadají důsledky krizových jevů kapitalistického hospodářství nejtěživěji.

2. Kritika základních teoretických postulátů monetarismu

Buržoazní ekonomové nemohou jít toutéž cestou, kterou před nimi absolvoval K. Marx, neboť by tak popřeli sebe sama. Objasnit fungování kapitalistické společnosti, jejího hospodářského systému jim však nemůže pomoci ani návrat k minulým teoretickým koncepcím. Jejich přiblížení k ekonomické realitě kapitalismu navíc brání i hluboké ideologicko-apologetické pozadí současné „neoklasické renesance“.

Jedno z předních míst mezi koncepcemi „neoklasické renesance“ zaujímá bezesporu monetaristická doktrína [9, s. 158]. Tento fakt dokumentuje i skutečnost, že polemika mezi zastánci monetarismu a keynesiánství, která se ve svých počátcích zdánlivě týkala ryze speciálních, detailních a „ideologicky neutrálních“ otázek o úloze peněžních faktorů v hospodářském mechanismu, se značně rozšířila a dnes zahrnuje i takové klíčové problémy, jakými jsou stupeň stability kapitalistického hospodářství, optimální meze státního zasahování do ekonomiky apod. Tohoto sporu se účastní jak čelní představitelé monetarismu, M. Friedman, K. Brunner, A. Meltzer, D. Laidler a další, tak — a to i přes četné vzájemné kontroverze — představitelé neokeynesiánství v čele s A. Hansenem, P. A. Samuelsonem, J. Tobinem... i stoupenci postkeynesiánství, jako je J. Robinsonová, N. Kaldor, P. Sraffa a jiní vlivní buržoazní ekonomové [7, s. 113–134].

Podstatu monetarismu vystihuje heslo „money matters“ — „peníze mají význam“, které je však, podle J. Tobina, chápáno především jako „money is all that matters“ — „jen peníze mají význam“ [34, s. 481].

⁵ Na tento nedostatek Keynesovy teorie, i když poněkud nepřesně, upozorňuje i R. G. D. Allen, když říká, že „...základem makroekonomie je čas. Žádná makroekonomická teorie neodpovídá skutečnosti, jestliže nedává odpovědi na otázky ... vyplývající z časových zpoždění a přizpůsobování. Dynamické analýze je věnována větší pozornost než bezčasovému keynesovskému systému...“ [37, s. 18].

V tomto hesle je navíc obsažena i monetaristická interpretace kapitalismu jako systému s natolik silnými vnitřními stimuly svého ekonomického rozvoje, že automaticky vedou k rovnováze. Ideálním, vyváženým stavem trhu je opět obhajován systém soukromého podnikání a vyzdvihována buržoazní doktrína „svobodného individua“, zejména v oblasti jeho ekonomického rozhodování. Podle M. Friedmana je „... ideálním typem tržní ekonomiky ten, kdy činy individuí jsou zároveň principy hledání jejich soukromých zájmů“ [18, s. 3–4].

Přes zdůrazňování vnitřní potence kapitalismu k bezkrizovému vývoji a stabilnímu ekonomickému růstu však monetaristé musí uznávat, že kapitalistická ekonomika se nevyvíjí rovnovážně. Hlavní zdroj nestability působící proti „automatické samoregulaci“ vidí v chybném fungování sféry peněžního oběhu. Nepříznivé aspekty fungování kapitalistické ekonomiky — L. B. Yeager uvádí inflaci, recesi, cyklickou nezaměstnanost a krizi platební bilance — „... nejsou charakteristickými pro kapitalismus jako takový, ale vyplývají z nesprávné peněžní politiky, která je funkcí státu“ [36, s. 13].

V tomto duchu vystupoval už v polovině 50. let M. Friedman, který poukazoval na významné místo peněz v kapitalistické ekonomické strategii a na hrozbu, která vyplývá z jejich ignorování. Schematicky lze jeho postoje, které vyplývají z nadřazování peněžní teorie jiným oblastem ekonomických věd, vyjádřit následovně: peníze prostupují celou kapitalistickou ekonomiku, jejich pohyb je adekvátním ukazatelem reálných ekonomických procesů, a proto globální analýza ekonomiky předpokládá především studium zákonitostí podmiňujících změny peněžní masy. Podle Friedmana je nutno neustále sledovat vztah peněžní masy k cenám zboží a rozsahu výroby, přičemž peněžní masa má růst přibližně stejnými tempy, jakými roste výroba [31, s. 460].

Spolu s monetaristickými útoky proti keynesiánství se mění i pořadí cílů, které si před sebe ekonomická teorie klade. Za „nepřítele číslo 1“ už není považována nezaměstnanost, nýbrž stává se jí inflace, jejíž příčiny jsou monetaristy objasňovány jako „čistě peněžní“, způsobené především nesprávným ekonomickým zasahováním státu.

Tyto a podobné názory vyložil M. Friedman především ve své knize *Kapitalismus a svoboda* [19] a v její přepracované, v současnosti rozšířenější verzi *Svoboda rozhodování* [20]. Kromě jiného v ní Friedman udává, že zvýšení nezaměstnanosti, snížení sociálních výdajů a další opatření, která jsou nutná z hlediska snížení inflace, jsou ve svém konečném efektu prospěšná i pro široké vrstvy pracujících.⁶

⁶ Údajnou prospěšnost antiinflačních opatření pro pracující se Friedman snaží dokázat slovy o tom, že z hlediska léčby existuje paralela mezi inflací a alkoholismem. Stanovení léčby alkoholismu je podle Friedmana jednoduché: přestat pít. Je však těžké tuto léčbu zavést, protože časově přichází nepříjemný účinek jako první a správně

Převážně negativní stanovisko zaujímá M. Friedman i k zasahování státu do peněžní sféry ekonomiky. Požaduje přestavbu činnosti státního aparátu i struktury finančních institucí z pozice liberála 19. století. Vyjádřením svobodné tržní ekonomiky má být proto bankovní soustava podobná té, jaká fungovala před více než sto lety [35 s. 377]. Toto tvrzení je podpořeno i tím, že z reálné analýzy plyne, že ani peněžní politika, o fiskální nemluvě, vlastně nemá být úlohou státu a nástrojem vlivu na ekonomiku. Stát by měl jen „stanovovat pravidla hry“ kapitalistického podnikání a chránit je před vnějšími destabilizačními vlivy. Do fungování trhu by neměl zasahovat, neboť stát nemá rozhodovat za občana.

Jedním ze základních rysů monetarismu je antikomunismus, který vyplývá z toho, že prostřednictvím útoků na stát útočí monetaristé i proti myšlenkám socialismu, „... který stotožňují se štátnou byrokraciou, s neefektivností ekonomiky a s mrhaním obrovskými štátními prostředky“ [8, s. 35]. Příznačný je v tomto směru výrok M. Friedmana o tom, že „... rozdíl mezi stupněm socialismu v Jugoslávii a ve Spojených státech činí v této době 14 % ... Ve Spojených státech je současná důchodová daň korporací 52 %, a tak si vláda přivlastňuje 52 % všeho podnikání. V Jugoslávii přijímá ústřední vláda okolo 66 % zisku z kooperace pracovníků“ [18, s. 16]. Není potom jistě bez zajímavosti, že prezident USA R. Reagan o knize Svoboda rozhodování, která podobně postoje také prezentuje, říká: „Je to vynikající kniha... Je nezbytné, aby si ji přečetli všichni, kdo se zajímají o budoucnost Ameriky, od prezidenta USA až po prostého občana“ [13, s. 80]. Reaganovi tedy, zdá se, názory jeho soukromého ekonomického poradce maximálně vyhovují.

Monetarismus prošel za dobu své existence několika vývojovými etapami, přičemž uskutečnil přechod od stavu, kdy byl pokládán za „mrtvé učení“ a jeho přední teoretik M. Friedman ironicky označován hlavním strážcem tradice „laissez-faire“ v americké politické ekonomii, až k jeho současné pozici jednoho z nevlivnějších neokonzervativních směrů [13, s. 28].

První etapa vývoje monetarismu zahrnuje léta 1950–1968. V tomto období byl monetarismus rodícím se, okrajovým směrem buržoazního ekonomického myšlení, a proto i rámeček jeho vlivu byl malý. Hlavní pozornost věnovali tehdy ekonomové „chicagské školy“ otázce existence stabilní funkce poptávky po bankovních hotovostních zůstatcích. Monetaristé postupně kritizovali prakticky všechny ekonomické kategorie keynesiánské, avšak funkce poptávky po penězích zaujímá v jejich polemice s Keynesovou teorií jedno z klíčových postavení. *Stabilita této funkce byla monetaristy považována za podstatnou ekonomickou zákonitost odrážející tržní řízení hospodářských procesů, kterou by bylo možno postavit proti „nestabilním zákonům“ J. M. Keynesa, především proti jeho „psychologickému pojetí“ spotřební funkce.*

Hlavní otázkou Keynesových vzorců je jejich známé určení funkční závislosti mezi průměrným sklonem ke spotřebě a průměrným sklonem k úsporám. Tuto závislost vysvětluje Keynesův „základní psychologický zákon“, který vyjadřuje, že „... lidé jsou zpravidla a v průměru ochotni zvyšovat svoji spotřebu, jestliže se zvyšuje jejich

ný účinek se dostavuje až později. Tak je to prý i s inflací. Užitek se má objevit po jednom až dvou letech ve formě snížení inflace, ozdravení ekonomiky a možnosti prudkého neinflačního růstu. V souledu s touto argumentací by tedy měli pracující jen nečinně přihlížet na snižování vlastní životní úrovně ve prospěch zájmů kapitálu a trpělivě čekat, až se dostaví správný účinek [20, s. 317].

důchod, ale ne ve stejné míře, v jaké roste důchod“ [21, s. 116–117]. Podle Keynesa má tento zákon i schopnost probíhat opačným směrem.

Jestliže tedy podle Keynesa zůstává spotřeba za důchodem, pak tato skutečnost nutně vyvolává nedostatek „efektivní poptávky“ a vede koneckonců ke vzniku nezaměstnanosti. „Protože výdaje spotřebitelů rostou pomaleji, než roste při zvýšení zaměstnanosti cena celkové nabídky, zvýšení zaměstnanosti se ukáže jako nerentabilní, pokud tuto mezeru nezaplní růst investic“ [21, s. 118].

Právě zvyšování investic, které má zabezpečit plnou zaměstnanost, je trnem v oku monetaristům. M. Friedman proto vyzdvihuje požadavek spojit analýzu spotřeby s dlouhodobějším chápáním důchodu. Spotřeba je podle něj v období t závislá na důchodu z předcházejícího období, a tedy: $C_t = C(Y_0, Y_1 \dots Y_{t-2}, Y_{t-1})$, kde je předpokládán vliv všech minulých důchodů na běžnou spotřebu. Friedman zdůrazňuje i úlohu bohatství v průběhu spotřební funkce jako motivu spoření.

Stability funkce poptávky po penězích je podle monetaristů dosahováno tak, že každý spotřebitel získává celkový důchod ve dvou složkách: stálé a proměnné. Ta část důchodu, kterou získává postupem delšího časového období, je stálá. Neočekávané příjmy tvoří část proměnnou. Celková spotřeba závisí podle Friedmana výhradně na stálé části důchodu, protože spotřebitel má sklon přidržovat se svých dlouhodobých výdajových plánů relativně nezávisle na změnách proměnné části. Jestliže tedy „... kvantitativní teorie je v první instanci teorií poptávky po penězích...“ [17, s. 51], pak podle Friedmana musí být stabilita funkce poptávky po penězích jednou z nejvýznamnějších charakteristik každého stoupence kvantitativní teorie.

Matematicky je funkce poptávky po penězích formulována následovně [17, s. 56–58]:
 $M = f(P, r_b - 1/r_b \cdot dr_b/dt, r_e + 1/P \cdot dP/dt - 1/P \cdot dr_e/dt, 1/r_e \cdot dP/dt; w; Y/r; u)$.
 Dále je zjednodušena a upravena na výsledný tvar
 $M/P = f(r_b, r_e, 1/P \cdot dP/dt; w; Y/P, u)$,

kde

M — zásoba peněz,

P — cenový index,

Y — národní důchod ve stálých cenách,

w — podíl aktiv v naturálně věčné formě na celkovém bohatství,

r_b — očekávaná sazba nominálního důchodu z obligací s pevně stanovenými dividendami včetně změn cen,

r_e — očekávaná sazba nominálního důchodu z běžných podnikatelských akcií včetně změn cen.

$1/P \cdot dP/dt$ — očekávané tempo změn cen zboží závislé na čase t a z něho vyplývající očekávaná velikost nominálního zisku z reálných aktiv, u — symbol pro kteroukoli jinou proměnnou, která může ovlivnit užitečnost přidanou ke službám peněz [k této problematice pozri také [38]].

Tato rovnice je ve skutečnosti formálně matematicky správně vypracovanou fikcí, která reálně odráží především rozpor mezi monetaristickou teorií a ekonomicko-matematickým modelováním, tj. obecněji roz-

por mezi prakticko-poznávací a ideologicko-apologetickou funkcí buržoazní politické ekonomie.⁷

Reálné makroekonomické procesy jsou svojí povahou zcela neadekvátní schématu, s jehož pomocí je M. Friedman interpretuje na mikroekonomické úrovni. Existující rozdíl je nejen kvantitativní, ale i kvalitativní povahy. Neobstojí ani Friedmanův argument komplexnosti výběru faktorů, které jsou ve vzájemné interakci se stabilitou funkce poptávky po penězích. Zejména je nabíledni, že zahrnutím veličiny u do rovnice získává výběr nejen neucelený, ale i značně subjektivistický charakter. Přitom uvedená analýza neakceptuje ani vliv úrokové míry [12, s. 565—576].

Obsahem druhé etapy rozvoje monetarismu, která byla zahájena vydáním Friedmanova článku *Role peněžní politiky* v roce 1968 a pokračuje prakticky až do konce 70. let, je kritika mezi keynesiánci populární Phillipsovy křivky, tj. zobrazení korelací mezi přírůstkem nominálních mezd a nezaměstnaností, v současnosti mezi mírou inflace a nezaměstnaností. Podstata této křivky spočívá v tom, že podle A. W. Phillipse existuje mezi tempem růstu cen a růstem nezaměstnaností vztah nepřímé úměry.

V podmínkách omezených zdrojů vede realizace keynesiánských doporučení ke značnému zrychlení inflačního procesu, kdy může Phillipsova křivka úplně změnit svoji polohu a růst cen nebude provázen snížením, ale zvýšením podílu nezaměstnaných na celkové sumě pracovních sil. Proto monetaristé navrhli nové pojetí stability Phillipsovy křivky. Využitím koncepce „adaptivních očekávání“ dospěli k závěru, že jakmile se proces růstu poptávky po penězích zrychluje, jsou podnikatelé, řídicí se očekáváním dalšího růstu cen své produkce, ochotni platit zvýšené peněžní mzdy dělníkům, a zároveň dělníci nedostatečně přesně rozlišují mezi zvýšením nominálních důchodů a pohybem reálných mezd. Nezaměstnanost se sice sníží, ale jen v tom intervalu, pokud se chybná, očekávání nezmění. Nezaměstnanost se pak nutně vrátí k předcházející rovnovážné úrovni. Závislost na inflačních očekávaních však monetaristé pokládají za „hranici“, která určuje, kam až sahá vliv hospodářské politiky na úroveň nezaměstnanosti. Další státem podnikaná opatření jsou pak podle monetaristů stále méně efektivní a dokonce narůstá jejich negativní účinek na růst cen [7, s. 255—276].

Reakčnost této teorie spočívá především v tom, že zmíněná „hranice“ determinuje podle monetaristů tzv. „přirozenou míru nezaměstnanosti“,⁸ která prý vyplývá z toho, že odbory brání prosazení konkuru-

⁷ Projevuje se zde tendence k matematické formalizaci buržoazní politické ekonomie tak, jak o ní píše např. L. Andrášik, který zdůrazňuje, že „... v obdobiach nedospechov politiky regulovania sa tendencie k matematizácii ešte zosilňujú v mylnej predstave, že matematické, resp. štatistické inovácie a zdokonalenia môžu prispieť k potrebnému kvalitatívnemu posunu v celkovej teórii“ [8, s. 61]. Už M. Weber o této tendenci říká, že „... každý, kto len chce, kedykoľvek sa môže dozvedieť, že . . . principiálne nejestvujú nijaké tajomné nevyočítateľné mocnosti, ktoré by tu zasahovali, ale že skôr všetky veci možno — v zásade — ovládnuť výpočtom“ [39, s. 234].

⁸ Tento stav monetaristé vyčísľujú stále větším procentem nezaměstnaných. Prosazuje se trend ke zvyšování „přirozené míry“ nezaměstnanosti ze 3 % aktivního obyvatelstva v 50. letech na 4 % v 60. letech, 5—6 % v 70. letech a 7 % v 80. letech.

rence na trhu pracovní síly, nebo dokonce z toho, že lidé, kteří se nechávají zaregistrovat jako nezaměstnaní, prostě při dané ceně pracovní síly sami pracovat nechtějí. I to je jeden z důvodů proč monetaristé hlásají boj proti inflaci i na úkor růstu nezaměstnanosti.

Hlavní obsahovou náplní současné — třetí etapy rozvoje monetarismu je tendence ke „smiřování se“ s neokeynesiánstvím. (Monetaristé jsou nuceni uznávat nezbytnost státních zásahů do ekonomiky, i když jen potud, pokud se týkají realizace těch doporučení, která sami předkládají.) V této souvislosti cituje J. Stein výrok M. Friedmana: „Já si především myslím, že základní neshody s keynesiánci mají spíše empirický a ne teoretický charakter“ [32, s. 315].

Paralelně s tímto „smiřováním“ narůstají kontroverze uvnitř samotného monetarismu, a to až do té fáze, kdy dnes lze říci, že každý monetarista jako by personifikoval „zvláštní druh“ monetarismu. Druhým púlem obou uvedených procesů je stále těsnější konvergence a kontaminace monetarismu především se „supply-side economics“, teorií „racionálních očekávání“ a částečně i s gradualismem.

Ph. Mongen, jeden z příznivců monetarismu, soudí, že Friedmanova teorie má jisté sblížující body s jinými proudy soudobého buržoazního ekonomického myšlení, např. s neokeynesiánstvím, projevující se v tom, že monetaristé už zcela nezavrhují právo státu zasahovat do ekonomického života země. Z tohoto hlediska jsou podle Mongena monetaristé stejnými dirigisty jako keynesiánci. Rozdíl je jen v tom, že monetaristé negují možnost „jemného doladování“ v závislosti na fázi ekonomického cyklu. Předpokládají, že vládní orgány zabezpečí jen stabilitu peněžní politiky a další vyrovnání má proběhnout automaticky. Mongen upozorňuje i na spojení mezi monetarismem a „supply-side economics“. Zároveň však podtrhuje, že je nutno vidět i rozdíly mezi těmito směry, neboť monetaristé analyzují jen peněžní faktory ekonomického rozvoje. Míra připouštění státní ekonomické intervence je oběma teoriím společná, avšak předmět analýzy je rozdílný [22, s. 2–10].

Spjatost monetarismu s teorií „racionálních očekávání“ je nyní natolik těsná, že významné práce analyzující tuto problematiku píšou už i samotní stoupenci teorie „racionálních očekávání“. Pro ilustraci lze uvést názory západoněmeckého ekonomy K. H. Schlotthauera, který ve své práci *Inflační očekávání: politicko-ekonomický význam, teoretická objasnění a empirické závěry* uvádí, že na vytvoření „obrazných modelů“, které podle jeho mínění výrazně přispěly k záměně očekávání založených na nevěrohodné interpretaci ekonomických souvislostí realističtějšími očekáváním, měla značný podíl záměna keynesiánství monetarismem při současném zesilování jeho vazby na teorii „racionálních očekávání“ [30, s. 189–203].

Podobné vazby analyzuje i profesor birminghamské univerzity J. Burton ve své stati *Různé varianty monetarismu a jejich vliv na hospodářskou politiku*. Zároveň se zabývá roztržičností současného monetarismu a dělí jej na tyto proudy: Friedmanovu teorii, teorii „racionálních očekávání“, „globální“ monetarismus, „rozpočtový“ monetarismus, monetarismus „přísných mzdových sazeb“ a „rakouskou školu“ [14, s. 2–10]. Přes zjevnou teoretickou nesprávnost nelze této klasifikaci upřít, že má jistý poznávací význam, zejména pro marxistickou kritiku monetarismu, protože dokumentuje nanejvýš vyhrcožený stupeň protikladů a rozporů mezi jednotlivými reprezentanty monetaristické teorie.

Analýzované tendence vedou k závěru, že monetarismus se stal teoreticky „chatrnou“ koncepcí už i pro samotné buržoazní ekonomy. Svědčí o tom i jeho vnitřní nejednotnost, která odráží neschopnost

monetarismu řešit pomocí svého poznávacího aparátu nynější problémy kapitalistické ekonomiky, zejména stagflaci.

Výrazem toho je mimo jiné skutečnost, že další rozvoj monetarismu bývá zpravidla spojován s teorií „racionálních očekávání“, která rozpracovává koncepci „racionálního“ chování ekonomických subjektů v podmínkách neúplnosti informací a ekonomického rizika. I přes relativní ortodoxnost některých čelních představitelů monetarismu (jako příklad lze uvést M. Friedmana) dnes mnozí stoupcí tohoto směru musí otevřeně přiznat, že monetarismus nebyl onou vychvalovanou „teoretickou revolucí“ buržoazního ekonomického myšlení a jsou nuceni „balancovat“ a kombinovat s různými dalšími teoriemi. Přes všechny nezdary, jeho vliv je stále ještě značný, o čemž svědčí například početně poměrně vysoké zastoupení monetaristů v Reaganově administrativě. Monetaristická teorie i nadále zůstává jednou z koncepcí využívaných buržoazií ke zvyšování vykořisťování pracujících a k boji proti komunismu.

Literatura

- [1] MARX, K.: Kapitál. III-1. Praha, Svoboda 1980.
- [2] MARX, K.: Ke kritice politické ekonomie. In: MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy 13. Praha, SNPL 1963.
- [3] MARX, K.: Bída filozofie. Odpověď na „Filozofii bídy“ pana Proudhona. Praha, Svoboda 1979.
- [4] MARX, K.: Teorie o nadhodnotě II. Praha, Svoboda 1964.
- [5] MARX, K.: Základy kritiky politické ekonomie. Rukopisy „Grundrisse“ I. Bratislava, Pravda 1981.
- [6] Who's Who 1983. An Annual Bibliographical Dictionary. London, Adam and Charles Black 1983.
- [7] Kríza súčasnej politickej ekonomie. Bratislava, Pravda 1981.
- [8] Nové javy a protirečenia súčasného kapitalizmu. Bratislava, Pravda 1983.
- [9] Kritika marksistskich teórií v kurse politickej ekonomii. Moskva, Mysl 1983.
- [10] Metodologické problémy vývinu vedeckých teórií. Bratislava, Pravda 1981.
- [11] MIHINA, F.: Postpozitivistické transformácie pozitivistického hnutia. Filozofia, 1982, č. 3.
- [12] POLOUČEK, S.: Pojetí nabídky peněz a poptávky po penězích v monetaristické koncepci Miltona Friedmana. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 6.
- [13] USOSKIN, V.: Monetaristskaja škola v buržuaznoj politickej ekonomii. MEMO, 1982, č. 6.
- [14] BURTON, J.: Les différentés variétés de monetarisme. Problemes économiques, 1983, č. 1807.
- [15] FRAZER, W. J. — BOLAND, L. A.: An Essay's on the Foundation of Friedman's Methodology. The American Economic Review, March 1983.
- [16] FRIEDMAN, M.: A Program for Monetary Stability. New York, Frodham University Press 1960.
- [17] FRIEDMAN, M.: The Optimum Quantity of Money and other Essays. Chicago, Aldine Publishing Company 1969.
- [18] FRIEDMAN, M.: Market Mechanisms and Central Economic Planning. Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research 1981.
- [19] FRIEDMAN, M.: Capitalism and Freedom. Chicago 1962.
- [20] FRIEDMAN, M. — FRIEDMAN, R.: Free to Choose. A Personal Statement. New York, Penguin Books 1980.
- [21] KEYNES, J. M.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz. Praha, Svoboda 1963.

- [22] MONGEN, Ph.: Le monétarisme aujourd'hui: Une doctrine antikeynesienne hantée par son contraire. Problèmes économiques, 1982, č. 1782.
- [23] POPPER, K. R.: Logik der Sozialwissenschaften. In: Adorno, T. W.: Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie. Neuvied 1969.
- [24] POPPER, K. R.: Die offene Gesellschaft und ihre Feinde II. Bern 1957.
- [25] POPPER, K. R.: Logik der Forschung. Wien 1933.
- [26] GROSSNER, C.: Verfall der Philosophie. Reinbeck bei Hamburg 1971.
- [27] RICARDO, D.: Reply to Mr. Bosanquet's Practical Observations on the Report of the Bullion Committee. London 1811.
- [28] RICARDO, D.: Zásady politickej ekonómie a zdaňovania. Bratislava, Pravda 1980.
- [29] ROSSITER, C.: Conservatism in America. New York 1968.
- [30] SCHLOTTHAUER, K. H.: Inflationserwartungen: wirtschaftliche Bedeutung, theoretische Erklärungen und empirische Befunde. Hamburg, WA 1981.
- [31] SELIGMAN, B. B.: Osnovnyje tečenija sovremennoj ekonomičeskoj mysli. Moskva, Progress 1968.
- [32] STEIN, J.: Monetarism I. Amsterdam 1976.
- [33] The Wisdom of Conservatism I. New Rochelle 1971.
- [34] TOBIN, J.: Monetary Interpretation of History. The American Economic Review, June 1965.
- [35] WAGNER, H. M.: Advances in Game Theory. The American Economic Review, June 1958.
- [36] YEAGER, L. B.: Monetary Policy and Economic Performance. Washington 1972.
- [37] ALLEN, R. G. D.: Makroekonomická teorie. Praha, Academia 1975.
- [38] ANDRAŠIK, L.: Peniaze a ekonomický rast. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 3.
- [39] WEBER, M.: K metodológii socialnych vied. Bratislava, Pravda 1983.

КРИТИКА МОНЕТАРИЗМА КАК ОДНОГО ИЗ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ НЕОКОНСЕРВАТИЗМА

СМОЛИК, Радек

Неуспехи буржуазной экономики сопровождаются растущей популярностью неоконсерватизма, особенно в виде монетаризма, экономики предложения, теории рациональных ожиданий и теории „естественной“ меры безработицы. Именно поэтому эта область находится уже длительное время в центре марксистской критики.

Методологическая ориентация неоконсерватизма задана прежде всего склоняем к новым формам позитивизма. По этой причине особое внимание в статье посвящено анализу взаимоотношений между монетаристской теорией М. Фридмана и „критическим рационализмом“ К. Р. Поппера. В марксистской критике этому вопросу было пока уделено сравнительно мало внимания.

На фоне проблемного изложения взглядов монетаризма на кривую Филлипса и полемику между сторонниками фискальной и денежной политики намечена и периодизация развития монетаризма; его неспособность предоставить адекватные рекомендации хозяйственной политике проявляется и в углублении распрей между отдельными монетаристами.

CRITIQUE OF MONETARISM BEING ONE OF THE THEORETICAL RESOURCES OF NEO-CONSERVATISM

SMOLÍK, Radek

Failures of the bourgeois economics are accompanied by growing popularity of neo-conservatism, first of all in form of monetarism, supply-side economy, rational expectations theory and theory of „natural“ unemployment rate. Mainly because of all that this field is since a relatively long time in the center of the marxist critique.

The methodological orientation of neo-conservatism is interpreted mainly by its

inclination to the new forms of positivism. This is the reason why in the article was the main attention given to the analysis of mutual relations between the monetarist theory of M. Friedman and „critical rationalism“ of K. R. Popper. To this question has been paid in the marxist critique till now relatively little attention.

On the background of the problem interpretation of the monetarists' staidpoints to the Philips' curve and polemic between the advocates of the fiscal and monetary policy is also sketched the periodization of the monetarism. The inability of monetarism to provide adequate recommendations to the economic policy is expressed in deepening of the controversies between individual monetarists.

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

Uplatňovanie vedecko-technického pokroku v obnove základných fondov

PAPULOVÁ, Emília

Jedným zo základných pilierov realizácie dlhodobej hospodárskej stratégie vysokej efektívnosti a kvality všetkej práce je posilňovanie intenzívnych faktorov v rozvoji našej ekonomiky. Dôležitou oblasťou, v ktorej nepopierateľne existujú možnosti intenzifikácie rozvoja a rezervy zvyšovania efektívnosti, je oblasť základných fondov.

Naše národné hospodárstvo disponuje obrovským objemom základných priemyselných zariadení (ZP), ktorý predstavuje nesmierne bohatstvo vytvorené pracujúcimi našej krajiny. „Veď každý pracujúci v materiálnej výrobe je v priemere vybavený ZP v hodnote štvrt milióna korún, z čoho 40 % tvoria stroje a zariadenia“ [1, s. 83].

Ako však uvádza K. Marx „... spôsob používania strojov je niečo celkom iné ako stroje samy“ [2, s. 512]. Obrovské množstvo spredmetnenej práce, viazanej v ZP, vyžaduje jej efektívne zhodnotenie a zabezpečenie vysokej účinnosti a efektívnosti využívania ZP (pozri tab. 1).

Z porovnania vývoja uvedených ukazovateľov vyplýva, že napriek rastu objemu ZP a vybavenosti pracovníkov ZP, v účinnosti zaznamenávame klesajúcu tendenciu. Vývoj účinnosti ZP je ovplyvňovaný viacerými determinujúcimi faktormi, medzi ktorými nezanedbateľný vplyv má i jednostranný prístup k rozširovaniu výrobných kapacít pri nedostatočnej likvidácii a obnove ZP. O vzťahu medzi likvidáciou a vývojom investícií do strojov a zariadení v priemysle svedčia i údaje v tabuľke 2.

Relatívne nižší podiel i tempo likvidácie sa prejavuje v postupnom narastaní podielu zastaraných a neefektívnych strojov a zariadení, dochádza k extenzívnemu rozširovaniu počtu pracovných miest a v súvislosti s tým i k nedostatočnému využívaniu strojových ZP, čo nachádza odraz vo vývoji účinnosti. Nepriaznivý vývoj vekovej štruktúry pôsobí súčasne i na zvyšovanie nákladov na prevádzku a opravy strojových ZP, vývoj nákladovosti a v konečnom dôsledku efektívnosti výroby.

Z hľadiska posilňovania vplyvu intenzívnych faktorov sa preto mi-

moriadne aktuálnym a naliehavým stáva dôslednejšie riešenie problémov likvidácie a obnovy zastaraných a neefektívnych ZP, vyznačujúcich sa nízkou účinnosťou, vysokými nákladmi na údržbu a prevádzku, a čo je mimoriadne závažné — viažúcich veľké množstvo v súčasnom

Tabuľka 1

Vývoj objemu ZP, vybavenosti pracovníkov ZP a účinnosti ZP v ČSSR*

Ukazovateľ	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Objem ZP	100,0	130,1	135,5	142,8	150,8	158,9	167,4	176,9
Vybavenosť pracovníkov ZP	100,0	129,4	137,3	145,3	152,7	161,5	168,5	176,8
Účinnosť ZP	100,0	100,3	97,9	96,0	94,3	91,8	89,6	85,0

* Údaje sú relatívne (1970 = 100) a sú spracované do roku 1975 v stálych cenách 1967, od roku 1976 v stálych cenách 1977.

Prameň: Soubor základních sociálně-ekonomických informací o vývoji národního hospodářství a o plnění plánu. Praha, FSÚ 1981.

období obmedzených zdrojov pracovných síl. O mimoriadnej aktuálnosti týchto problémov svedčí i skutočnosť že obnova ZP bola zaradená medzi päť nosných smerov intenzifikácie riadenia národného hospodárstva v ZSSR pre nastávajúce obdobie.

Ak zdôrazňujeme význam obnovy ZP, ide nám o obnovu chápanú nie v kvantitatívnych rozmeroch, ale v kvalitatívnych súvislostiach, ako to

Tabuľka 2

Vývoj likvidácie strojov a zariadení (v % zo stavu strojov a zariadení na začiatku roka, vyjadrené v porovnateľných cenách) a investícií do strojov a zariadení (v % v porovnateľných cenách)* v priemysle ČSSR

Ukazovateľ	1961—1965	1966—1970	1971—1975	1976—1980	1981
Likvidácia strojov a zariadení	2,3	2,1	1,6	1,6	1,5
Investície do strojov a zariadení	8,1	7,2	8,4	8,2	8,1

* *Poznámka:*

$$\frac{\text{dokončené investície do strojov a zariadení}}{\text{stav strojov a zariadení na konci roka}} \cdot 100$$

Prameň: Zprávy a rozbory. Reprodukce základních prostředků v roce 1981. Praha, FSÚ 1982.

zdôraznil už K. Marx: „Miesto starých strojov, nástrojov, prístrojov atď. zaujímajú nové, efektívnejšie“ [3, s. 619]. Pritom, aby nový stroj bol naozaj strojom novým, je potrebné k tomuto prívlastku pristupovať z pohľadu vyšších technicko-ekonomických parametrov, t. j. aby sa ním zabezpečovala skutočne vyššia efektívnosť výroby.

Predkladanou staťou chceme voľne nadviazať na článok P. Hoffmanna [4]. Autor v ňom uvádza, že pri metodologickom zvládnutí podsystému úhrnného reprodukčného procesu treba „postupovať jednak zhora, formulovaním hlavných globálnych súvislostí, jednak zdola, rozpracovaním jednotlivých blokov základných väzieb a ich postupnou integráciou do systému vyššieho rádu“ [4, s. 239].

Našou snahou je v súvislosti s otázkami uplatňovania vedecko-technického pokroku v obnove ZP zdôrazniť dôležitosť rešpektovania vzájomných väzieb medzi jednotlivými fázami reprodukčného procesu, najmä však nadväznosť rozhodovacích procesov v plánovaní reprodukcie ZP na mikroúrovni.

1. Hlavné smery uplatňovania vedecko-technického pokroku v obnove základných prostriedkov

Obnovu ZP, ako dôležitú súčasť procesu ich reprodukcie, chápeme ako cieľavedomý proces, zameraný na čiastočné alebo úplné odstránenie fyzického a morálneho opotrebenia ZP s využitím najnovších poznatkov vedy a techniky, ktorý svojou realizáciou sleduje ekonomické, ale i mimoekonomické efekty.¹

Vedecko-technický pokrok (VTP) možno v obnove ZP uplatňovať dvoma základnými spôsobmi. Je to jednak prostredníctvom čiastočnej obnovy, zameranej na znižovanie, prípadne odstraňovanie následkov fyzického a morálneho opotrebenia základných prostriedkov formou opráv, predovšetkým ich spájaním s modernizáciou a rekonštrukciou. Spájanie opráv s modernizáciou a rekonštrukciou, s cieľom zvyšovať technicko-ekonomickú úroveň ZP, je žiadúce a v súčasnom období uprednostňované i zvýhodňované.²

Druhým smerom v obnove ZP je uplatňovanie VTP prostredníctvom úplnej obnovy, t. j. likvidácie zastaraných a neefektívnych ZP a ich nahradenia novými a vysokovýkonnými ZP.

Prenikanie nových vedeckých poznatkov do tejto oblasti spôsobuje,

¹ Pri obnove nemôžeme vychádzať len z úzkych technicko-ekonomických kritérií, ale je potrebné brať zreteľ aj na širšie hľadiská. Medzi najdôležitejšie z nich zaraďujeme otázky bezpečnosti práce, ochrany pracovného a celkového životného prostredia.

² V súlade s vyhláškou č. 162/1980 Zb. ide predovšetkým o zvýhodňovanie z hľadiska spôsobu plánovania a financovania.

že existujúce ZP morálne zastarávajú, pričom možno povedať, že rast inovačnej aktivity tento proces neustále zrýchľuje. Keďže v dôsledku morálneho opotrebenia dochádza pri ZP k relatívnemu poklesu ich účinnosti a relatívne sa zvyšujú aj náklady na jednotku produkcie, je potrebné takéto opotrebené ZP vyradiť a nahradiť ich modernejšími, technicky dokonalejšími, s lepšími technicko-ekonomickými parametrami. V opačnom prípade sa vo výrobe budú hromadiť základné prostriedky, ktoré nielenže na zabezpečenie svojej prevádzkovej spôsobilosti vyžadujú vysoké náklady a v porovnaní s novými ich ďalšie používanie sa stáva menej hospodárne až nehospodárne, ale stávajú sa brzdou ďalšieho zvyšovania produktivity práce.

Uvedené dva základné smery presadzovania vedecko-technického rozvoja v obnove ZP, a to prostredníctvom čiastočnej a úplnej obnovy nie je možné chápať izolovane. Existuje medzi nimi úzka vzájomná spätosť a podmienenosť a navzájom sa dopĺňajú. Čiastočnú obnovu má napr. zmysel uskutočňovať iba po určitú hranicu, pretože po určitom čase pôsobenia ZP vo výrobnom procese sa súhrn ich úžitkových vlastností zmení do tej miery že po technickej i ekonomickej stránke je účelné pristúpiť k ich vyradeniu a nahradeniu novými ZP. K tomu, kedy a za akých okolností sa rozhodneme pre čiastočnú, a kedy pre úplnú obnovu, pristupujeme na základe prepočtov efektívnosti opatrení obnovy.

V záujme, aby realizácia VTP v obnove ZP priniesla očakávané účinky, teda aby prispela k zvyšovaniu efektívnosti výroby, je potrebné priebeh týchto procesov cieľavedome usmerňovať prostredníctvom plánu, zabezpečovať ich plánovité riadenie.

Pri zdokonaľovaní plánovitého riadenia obnovy ZP je potrebné zamerať sa na dva základné momenty. Je to jednak prístup k tvorbe plánu a plánovania obnovy ZP vôbec, jednak systém ekonomických nástrojov na zabezpečenie hmotnej i morálnej zainteresovanosti v danej oblasti. V tomto príspevku sa v ďalšej kapitole sústredíme predovšetkým na problémy skvalitňovania plánovania obnovy ZP.

2. Charakteristické črty plánovania obnovy základných prostriedkov

Plánovanie obnovy ZP je proces zložitý a vnútorne štruktúrovaný. Existujú v ňom väzby vertikálneho charakteru, vyplývajúce z prepojenia procesu plánovania na rôznych stupňoch riadenia. Ďalej väzby horizontálneho charakteru, vyplývajúce zo vzájomných vzťahov k ostatným fázam reprodukcie ZP i celého reprodukčného procesu. V neposlednom rade zohráva dôležitú úlohu i faktor času a požiadavka nadväznosti plánov zameraných na rôzne dlhé časové obdobia.

Z hľadiska vertikálnych väzieb, pri plánovaní obnovy ZP v rozvinutej socialistickej spoločnosti vychádzame v prvom rade z hierarchickej štruktúry cie-

lov rozvoja spoločnosti. Strategické ciele dlhodobého rozvoja spoločnosti, zahŕňajúce oblasť rozvoja výrobných základní, stanovujú najvyššie riadiace orgány, to znamená, že základné smery a tendencie obnovy ZP budú vždy zásadne usmerňované centrálnou. Ťažisko plánovacej činnosti v obnove ZP vo výrobných-chozrasčotnej sfére sa v súčasnosti sústreďuje na VHJ, ako základný článok riadenia.

Z časového aspektu už sám charakter pôsobenia základných prostriedkov vo výrobnom procese predurčuje preferenciu dlhodobých kritérií v rozhodovacích procesoch plánovania.

V súvislosti s otázkami uplatňovania VTP v obnove ZP chceme však predovšetkým zdôrazniť dôležitosť rešpektovania väzieb horizontálneho charakteru. V plánovaní obnovy ZP, najmä z pohľadu rozhodovacích procesov v ňom prebiehajúcich, je potrebné vychádzať v prvom rade z objektívnej existencie väzby medzi obnovou a ostatnými fázami reprodukcie ZP. Dôležité je rešpektovať jednak existujúcu funkčnú jednotu obnovy a likvidácie ZP, vzťahy obnovy a využívania ZP, ako i vzťahy k rozširovaniu existujúcich kapacít.

Nemenej dôležitým je zabezpečiť nadväznosť rozhodovacích procesov v plánovaní reprodukcie ZP s plánovaním vývoja celého reprodukčného procesu tak, aby osou plánu sa stal vedecko-technický rozvoj (podrobnejšie k tejto otázke pozri [5]).

V dôsledku rýchlo postupujúceho VTP, neustáleho rozvoja výrobných základní a narastania zložitosti vzťahov v reprodukčnom procese narastá zložitost' problematiky plánovania obnovy ZP. Narastajú jednak nároky na množstvo a hĺbku spracovaných informácií o javoch a procesoch, ktoré prostredníctvom plánu musia byť cieľavedome usmerňované, ale i odhad dôsledkov uvažovaných plánových rozhodnutí je ťažší a náročnejší.

Jednu z možností zdokonalenia plánovania obnovy ZP vidíme v skvalitnení rozhodovacích procesov na základe využitia matematických metód a výpočtovej techniky. Predovšetkým ide o prípravu kvalitných a vedecky zdôvodnených rozhodnutí v obnove ZP, založených na podrobnej analýze a kritériálnom zhodnotení jednotlivých variantov, zohľadňujúcich spoločenské potreby a rešpektujúcich súčasné i budúce ekonomické možnosti. Predpokladom zdokonaľovania rozhodovacích procesov je ich dôkladná analýza, odhalenie podstatných vzťahov a súvislostí, ako i možností presadzovania vedecko-technického rozvoja v tejto oblasti.

3. Rozhodovanie o obnove základných prostriedkov

Základné fázy rozhodovacieho procesu v úplnej obnove ZP v mikropolohe možno zjednodušene znázorniť syntetickým sekvenčným modelom (obr. 1).

A. Zaradenie základných prostriedkov do rozhodovania o obnove

Prvá východisková fáza rozhodovacieho procesu má dialekticko-poznávací charakter. V rámci tejto fázy vyberáme a zaraďujeme do rozhodovania o obnove ZP, prichádzajúce v sledovanom plánovacom období do úvahy pre úplnú obnovu. Za základné kritérium pri výbere možno považovať technický stav, ktorý charakterizuje jednotlivé ZP z hľadiska ich fyzického opotrebenia, opotrebenia

rozhodujúcich častí (uzlov), ako aj z hľadiska presnosti a spoľahlivosti. Za ďalšie, nemenej dôležité kritérium považujeme stupeň morálneho zastarania ZP. Pri jeho zaradení vychádzame z predpokladu diferenciácie intenzity presadzovania vedecko-technického rozvoja v jednotlivých technologicky homogénnych skupinách ZP. V tých skupinách, v ktorých vedecko-technický rozvoj pôsobí obzvlášť intenzívne, môžu napr. už po relatívne krátkom čase pôsobenia

Podnet

- I. fáza — Zariadenie základných prostriedkov do rozhodovania o obnove
- II. fáza — Výber nových strojových základných prostriedkov
- III. fáza — Určenie ekonomicky vhodného okamihu obnovy základných prostriedkov
- IV. fáza — Zosúladenie potrieb obnovy s realizačnými možnosťami

Výstup

Obr. 1 Sekvenčný model rozhodovacieho procesu v obnove základných prostriedkov

ZP vo výrobnom procese vznikajú požiadavky na ich obnovu novými a technicky dokonalejšími ZP. Takto je možné zvýrazniť úlohu a význam vedecko-technického rozvoja už v prvej fáze rozhodovacieho procesu v plánovaní obnovy ZP. Pri výbere ZP zohľadňujeme i ďalšie kritériá, ako napr. požiadavky zmeny výrobného programu, zmeny technologických postupov alebo požiadavky pracovného či celkovo životného prostredia. Orientáciou pri výbere sú vždy reálne podmienky a existujúce možnosti obnovy.

B. Výber nových strojových základných prostriedkov

Pre ZP zahrnuté do rozhodovania o obnove existuje spravidla viacero možností obnovy. Môže ísť napríklad o obnovu ZP toho istého typu alebo iných typov, prípadne aj iné technicko-technologické spôsoby riešenia. V druhej, analyticko-syntetickej fáze rozhodovacieho procesu je preto potrebné najprv vybrať z potenciálne možných variantov obnovy tie, ktoré z hľadiska účelnosti a užitočnosti pripadajú do úvahy. Podriadenosť výberu nových ZP v prvom rade týmto kritériám má svoje opodstatnenie, najmä ak si uvedomíme, že z hľadiska uspokojovania potrieb a presadzovania sa na domácich a na zahraničných trhoch nás musí zaujímať, aké výrobky možno na týchto strojoch vyrábať, s akými úžitkovými vlastnosťami, s akými parametrami, v akom množstve. Ďalším nie menej významným kritériom pri výbere nových ZP je hľadisko hospodárnosti, odrážajúce sa v práci, energetickej náročnosti a celkovo v nákladovosti. Snahou je teda vybrať také nové ZP, ktoré sú z hľadiska sledovaného zámeru najefektívnejšie.

Výber nových ZP by mal zodpovedať vývojovým tendenciám v oblasti ZP, kde obzvlášť výrazná je tendencia širšieho uplatnenia automaticky riadených strojov. Celkový vývojový trend pokračuje k nasadzovaniu priemyselných ro-

botov a manipulátorov a k tvorbe pružných výrobných systémov. Možno povedať, že dynamika a hĺbka zmien, vyvolaných vedecko-technickým rozvojom, výrazne ovplyvní celý proces obnovy, predovšetkým však výber nových ZP, ktorými sa bude obnova uskutočňovať.

C. Určenie ekonomicky vhodného okamihu obnovy základných prostriedkov

S problémom výberu nových ZP veľmi úzko súvisí a priamo naň nadväzuje určenie ekonomicky vhodného okamihu obnovy. K jeho riešeniu pristupujeme v tretej, optimalizačno-riešajúcej fáze rozhodovacieho procesu.

Za ekonomicky vhodný okamih obnovy považujeme okamih, v ktorom z hľadiska stanovených kritérií efektívnosti je potrebné konkrétny základný prostriedok obnoviť. Ide o okamih, v ktorom efekt dosahovaný z prevádzky starého ZP začína relatívne klesať, v porovnaní s efektom očakávaným v prípade zaradenia nového ZP. Kritériami sú jednak porovnateľné prevádzkové náklady starého a nového ZP, investičná náročnosť nového ZP, ako aj niektoré dôležité technicko-ekonomické parametre, ktoré ovplyvňujú napríklad kvalitu výroby, energetickú náročnosť a náročnosť na obsluhu.

Zistenie ekonomicky vhodného okamihu obnovy považujeme za veľmi dôležitú informáciu z hľadiska rozhodovacích procesov v plánovaní obnovy ZP. Oneskorené obnovy oproti tomuto okamihu máva nepriaznivý vplyv na hospodárnosť a klesá i efekt z prevádzky. Rovnako nepriaznivý vplyv môže mať však i „príliš skorá“ obnova modernými a vysokovýkonnými ZP, no na druhej strane investične náročnými.

D. Zosúladenie opatrení obnovy s realizačnými možnosťami

V predchádzajúcej fáze rozhodovacieho procesu zisťujeme ekonomicky vhodný okamih obnovy ZP, s tým, že realizačné možnosti obnovy sa berú do úvahy iba orientačne. Takýto prístup, možno povedať, má svoje opodstatnenie, pretože je potrebné najprv zistiť reálne potreby obnovy a až potom ich konfrontovať s realizačnými možnosťami. Aby sa jednak zabezpečili požiadavky efektívnosti, a zároveň rešpektovala i existujúca obmedzená realizačných možností, mala by realizácia obnovy vychádzať zo zdôvodneného poradia naliehavosti obnovy, podriadeného kritériám efektívnosti. Pri zostavovaní tohto poradia, k čomu pristupujeme vo štvrtnej, realizačno-overovacej fáze, je potrebné zobrať do úvahy tieto najdôležitejšie faktory a súvislosti:

a) Štruktúrne zmeny výrobného programu a od nich odvodené štruktúrne zmeny strojových ZP. I keď ide o opatrenia obnovy, ktoré majú prvoradé postavenie v realizácii, mala by byť u nich stále na zreteli požiadavka efektívnosti.

b) Význam jednotlivých ZP vo výrobnom procese. Kritérium významu ZP vo výrobnom procese je potrebné zaradiť hneď za požiadavkou štruktúrnych zmien, pretože zabezpečenie stability a kontinuity výroby je jedno z prvoradých.

c) Ekonomický efekt z obnovy ZP, prípadne veľkosť strát v dôsledku posunutia okamihu obnovy od zisteného ekonomicky vhodného okamihu. Neodmysliteľnou súčasťou hodnotenia efektu z obnovy ZP by sa v súčasnosti mala stať popri hospodárnosti, kvalite a energetickej náročnosti výroby i náročnosť ZP

na pracovné sily potrebné na obsluhu. Rast produktivity práce a úspora pracovníkov je dôležitým kritériom hodnotenia efektívnosti investícií na obnovu ZP. Preferovanie v rámci obnovy takých ZP, ktoré sú s rovnakou alebo vyššou výkonnosťou, ale s menšími nárokmi na pracovné sily, má dva mimoriadne priaznivé účinky. Jednak z pohľadu hospodárnosti dochádza k úspore nákladov v dôsledku zníženia prácnosti, jednak, a to je z celospoločenského hľadiska prvoradým prínosom, klesajú nároky na pracovné sily a vzniká možnosť ich relatívneho uvoľnenia. Relatívne uvoľnenie, ako potenciálny zdroj pracovných síl, môžeme využiť pri zvyšovaní smennosti, a takto zabezpečiť využívanie modernej a vysokovýkonnej techniky, ale i pokrývať potrebu v ostatných národohospodárskych odvetviach.

d) Reprodukčné možnosti, t. j. konkrétne materiálne a finančné možnosti, ktoré treba považovať za závažný limitujúci faktor obnovy ZP.

Pokiaľ ide o materiálne zabezpečenie, tu u každého ZP je treba zvážiť, do akej miery je možné zabezpečiť jeho obnovu, či uvažované nové stroje sú z domácej produkcie, alebo či si obnova nárokuje na dovoz zo socialistických, poprípade nesocialistických krajín. V dôsledku obmedzených vecných zdrojov pre obnovu ZP by sa popri vlastných zdrojoch mali v plnej miere využívať možnosti a prednosti, ktoré poskytuje socialistická ekonomická integrácia a spolupráca krajín RVHP. Pretrvávajúce problémy v materiálnom zabezpečení obnovy spôsobujú ťažkosti v zabezpečovaní obnovy požadovanými novými ZP a v požadovaných termínoch. Určitá neistota a problémy s materiál- nym zabezpečením existujú i v oblasti náhradných dielcov, čo ďalej zvyšuje nároky na rozhodovacie procesy v plánovaní obnovy ZP.

Ďalším obmedzením v tomto smere sú investičné možnosti obnovy ZP. Obmedzené investičné možnosti a úsilie o čo najlepšie a najhospodárnejšie využívanie investičných prostriedkov nás núti k rozhodovaniu o poradí realizácie obnovy i z tohto pohľadu.

Na základe konfrontácie reálnych potrieb obnovy s existujúcimi realizačnými možnosťami sa určí, pri ktorých ZP je možné realizovať, resp. plánovať obnovu v danom plánovacom období. V prípade, že obnovu jednotlivých ZP nie je možné realizovať v zistenom ekonomicky vhodnom časovom okamihu, zvažuje sa prípadný časový posun. Rozhodujúcim je veľkosť strát, ktoré týmto posunutím vzniknú.

Potom toto, kritériám efektívnosti podriadené poradie realizácie obnovy ZP, ako výsledok štvrtej fázy rozhodovacieho procesu, má slúžiť za základ, z ktorého je potrebné vychádzať pri prijímaní mikroekonomických rozhodnutí o obnove ZP.

Záverom

Zdokonalenie plánovania je z hľadiska skvalitnenia rozhodovacích procesov ZP len jedným z momentov v procese zdokonaľovania plánovitého riadenia obnovy ZP.

Ekonomický záujem o kvalitatívne prehĺbenie plánovitého riadenia obnovy ZP je potrebné podporiť aj účinnými ekonomickými nástrojmi na

vytvorenie ekonomického tlaku a hmotnej i morálnej zainteresovanosti v tejto oblasti. Ide o účinný systém stimulácie pre zabezpečenie zainteresovanosti na aktivizácii vedecko-technického rozvoja v obnove ZP, na skvalitnenie plánovitého riadenia obnovy ZP vôbec.

Literatúra

- [1] XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [2] MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy, zv. 27. Praha, Svoboda 1968.
- [3] MARX, K. — ENGELS, B.: Spisy, zv. 23. Praha, Svoboda 1968.
- [4] HOFFMANN, P.: Modelovanie súvislostí medzi omladzovaním fondov, vývojom ich účinnosti a investičnou náročnosťou rastu výroby. Ekon. Čas., 24, 1976, č. 3, s. 238—263.
- [5] MARKUŠ, J.: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5, s. 416—425.
- [6] EBERSBACH, G. — IRMSCHER, G.: Erneuerung von Grundmitteln. Berlin, Verlag die Wirtschaft 1975.
- [7] MIKULÁŠ, V.: Ekonomika a riadenie investičnej výstavby v ČSSR. Bratislava, Pravda 1981.
- [8] MORAVČÍK, A. — ČAPO, O.: Teória reprodukcie základných fondov. Bratislava, Alfa 1982.
- [9] KOMÁREK, V.: Technika a ekonomika investíc. Praha, SNTL 1982.
- [10] KÜKEL, J.: Vedecko-technický pokrok v socialistickej ekonomike. Bratislava, Veda 1979.
- [11] ŠAPIRO, J. S.: Organizace a efektivnost technického rozvoje podniku. Praha, SNTL 1984.

ПРИМЕНЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В ВОЗОБНОВЛЕНИИ ОСНОВНЫХ ФОНДОВ

ПАПУЛОВА, Эмилия

С точки зрения укрепления интензивных факторов в развитии экономики становится актуальной ликвидация и списывание устаревших и неэффективных основных средств. Адекватное решение проблем обновления будет требовать решение этих вопросов в тесной связи с техническим развитием и инновациями, чтобы таким образом обеспечить более высокую эффективность не только процесса обновления, но и всего процесса воспроизводства.

Техническое развитие в обновлении основных средств можно провести в двух главных направлениях — как посредством частичного обновления, так и посредством полного обновления.

В настоящее время возрастает сложность и требовательность планирования обновления основных средств, и одну из возможностей решения, а значит, и совершенствования планирования мы видим в улучшении процессов принятия решений. Это позволяет выдвигать объективные и обоснованные требования обновлению в данном периоде планирования, но и одновременно преследовать общественные интересы и интересы производственной единицы как целого в планировании обновления основных средств.

APPLICATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL PROGRESS IN THE FIXED ASSETS REPLACEMENT

PAPULOVÁ, Emília

From the viewpoint of intensive factors strengthening in the development of the economy there begins to be inevitable the liquidation and setting aside of obsolete and not-effective fixed assets. A responsible solving of the replacement problems will require a solution of these problems in close connection with the technological progress and innovations to secure in this way a higher efficiency not only of the replacement process alone, but of the whole reproduction process.

The technological progress in the fixed capital replacement can be reached by two principal ways; on the one side by partial replacement and, on the other side, by complete replacement.

In the present times is increasing the complex and pretentious character of the replacement of fixed capital planning and one of the possibilities of solving as well as improving of planning can be seen in increasing the quality of decision-making processes. By this [method] can be provided objective and substantiated requirements on replacement in the investigated planning period, and, at the same time, social interests as well as the interests of production unit as a whole can be implemented into the planning of fixed assets replacement.

Diskusia

O aktuálnych problémoch uplatňovania matematických metód v ekonómii

KAČÍR, Klement

Ekonomický časopis vytvára priestor na výmenu názorov na aktuálne otázky ekonomickej teórie a praxe. Príspevky L. Andrášika [1—4], publikované v posledných ročníkoch, nastoľujú závažné metodologické problémy spojené s uplatnením exaktných metód, systémového prístupu, teórie systémov a nadväzujúcich disciplín v ekonomickej analýze.

Komplexné reagovanie na uvedené problémy by si vyžadovalo pomerne rozsiahly elaborát, na ktorý nie je v časopise miesto. Reagovanie na určité vybrané otázky však so sebou nesie riziko neúplnosti, neucelenosti a nedostatočnej systematickosti. Napriek tomu považujeme za potrebné a účelné vyjadriť sa k niektorým kľúčovým metodologickým problémom a aspektom obsiahnutým v spomínaných článkoch.

1. Všeobecné metodologické poznámky

Uvedené články analyzujú nové smery rozvoja matematického aparátu pre ekonomické analýzy, ich prednosti, úskalia, aj zjavné nedostatky vo vzťahu k buržoáznym ekonomickým teóriám. S týmito názormi možno jednoznačne súhlasiť. Vzniká tu však prirodzená otázka, či je vôbec možné a čo treba urobiť, aby sa umožnilo racionálne využitie vytvoreného aparátu na riešenie úloh, ktoré stoja pred teóriou a praxou socialistickej ekonomiky.

Riešenie tejto úlohy znamená hľadanie odpovedí na otázky, ktoré metódy prijať, ktoré odmietnuť, ktoré modifikovať a ako. To si vyžaduje hlbšiu metodologickú analýzu disponibilného aparátu, a prípadne aj formuláciu objednávky pre matematikov na vytvorenie nového vhodnejšieho aparátu, podobne ako si fyzika svojho času „objednala“ vytvorenie diferenciálneho a integrálneho počtu, výpočtová technika Booleovu algebru a teóriu diskkrétnej matematiky.

Skôr ako pristúpime k detailnej analýze, je potrebné vyrovnáť sa s niektorými východiskovými metodologickými a terminologickými otázkami, ktorých riešenie má zásadný význam pre ďalšiu analýzu.

a) Na prvom mieste považujeme za potrebné upozorniť na metodolo-

gické problémy súvisiace so skúmaním objektívnej reality z aspektov jednotlivých vied. Príroda a spoločnosť sú samou svojou podstatou jednotné, komplexné. Nepodriaďujú sa klasifikácii vied. Prílišné Ipenie na monoaspektových prístupoch má nevyhnutne za následok zúženie, skreslenie a ohraničenie poznania. Nebudeme tu hovoriť o výhodách, ktoré tieto prístupy prinášajú, predovšetkým v smere hlbšieho poznania. Aj v tomto prípade však extrémne zdôrazňovanie jedného aspektu prináša značné obmedzenia. To samo osebe volá po komplexnejších, viacaspektových, interdisciplinárnych prístupoch.

b) Veľmi vážnym metodologickým problémom je samo ponímanie teórie. Na podrobnejšiu analýzu tu nemáme priestor. Preto sa obmedzíme na charakterizovanie metodologickej odlišnosti ekonomických teórií na rozdiel od teórií matematických. Oprieme sa o názory D. Galea [8]. Podstatu matematickej (a v značnej miere aj fyzikálnej, mechanickej atď.) teórie tvorí určenie základných akceptovaných tvrdení — axióm — ktorých pravdivosť sa nedokazuje, ale intuitívne prijíma, pričom sa z týchto axióm deduktívnou cestou odvodzujú logicky správne dôsledky. Úlohou teórie je vytvoriť systematizovaný a úplný súbor logicky nesporných poznatkov vyplývajúcich zo základných axióm, pričom je tu snaha o minimalizáciu a maximálnu jednoduchosť a preukázateľnú — intuitívne — pravdivosť týchto axióm. Na druhej strane, v ekonomickej teórii ide predovšetkým o kvalitatívne vymedzenie pojmov a kategórií a skúmanie zákonitostí ich vzťahov — máme na mysli hľadanie zákonitostí ako podstatných, imanentných vzťahov.

Analožicky sú značné metodologické rozdiely, pokiaľ ide o úlohy pozorovania, experimentu a pod. Tieto skutočnosti uvádzame nielen preto, aby sme ukázali zásadné rozdiely v obsahu týchto pojmov, ale najmä preto, aby sme zdôraznili podstatne odlišné prístupy k tvorbe a využívaniu teórie v týchto oblastiach. Najdôležitejšie je tu však to, že kľúčovým metodologickým problémom spojeným s uplatnením matematických metód v ekonomickej vede je dôkladné, hlboké preverenie platnosti týchto axióm. Bez toho nie je prípustné používanie matematických metód, ani ekonomická interpretácia výsledkov získaných ich použitím. Táto previerka axióm a predpokladov je zároveň zárukou, že s aparátom nepreniknú nesprávne názory, pojmy a teórie. Je nevyhnutné vykonávať ju prísne podľa princípov, pojmov a metód ekonomických vied.

c) Z predchádzajúceho odstavca jasne vyplýva priorita ekonomických vied vo vzťahu k matematickému aparátu. To znamená, že ekonomická veda jediná poskytuje kritérium vhodnosti, možnosti a účelnosti použitia matematického aparátu [12, s. 335 a i.]. Túto zdanlivo triviálnu pravdu považujeme za potrebné zdôrazniť najmä preto, že nadšenie stúpcov exaktných metód neraz vedie k tomu, že tento problém sa podcení. Príliš často sa postupuje od metódy k problému, t. j. vyhľadá-

va sa problém, na ktorý by bolo možné použiť známu metódu. Vedecké uplatnenie exaktných metód v ekonomike si však nevyhnutne vyžaduje opačný postup — od problému k metóde, pri ktorom je problém, jeho charakter a podstata východiskom aj kritériom pre použitie formálneho aparátu. Tým sa zároveň zabráni vytváraniu vyumelkovaných, neprirodzených pojmov, ktoré je ešte väčším nebezpečenstvom pri prenášaní aparátu, ktorý vznikol v jednej aplikačnej oblasti (napríklad vo fyzike), do inej aplikačnej oblasti (napríklad do ekonómie).

2. *Ekonomické vedy a matematika*

V predchádzajúcich poznámkach sme sa zamerali na úskalia spojené s uplatnením matematických metód v ekonomickej teórii. Teraz si všimneme potenciál, ktorý v sebe tieto metódy skrývajú na prehĺbenie poznania v ekonomickej oblasti. Nebudeme tu opakovat veci už rozpracované, napr. v [1] a v [9]. Považujeme však za účelné zhrnúť, že technický, ekonomický a sociálny rozvoj socialistickej spoločnosti vedie k zvyšovaniu počtu, veľkosti, zložitosti ekonomických jednotiek, k zväčšovaniu počtu a zložitosti ich vzťahov. Získavanie nových poznatkov v týchto podmienkach, pri známej akcelerácii technického rozvoja, s ním súvisiaceho rastu podielu nových javov a informačnej explózie, naráža na bariéru hraníc kapacity človeka z hľadiska získavania, triedenia, klasifikácie a hodnotenia faktov. Metodologický význam skúseností a zaužívaných, „v minulosti osvedčených“ metód a prístupov prudko klesá. Preto je účelné uvážlivo a racionálne využiť tie možnosti, ktoré ponúka formálny aparát v spojitosti s výpočtovou technikou. Dnešný výskum je takmer priemyselne organizovaná činnosť veľkých kolektívov. Vyvíjajú sa nové prostriedky, vytvárajú nové metódy. Spomeňme iba obrovské prístroje v astronomickom a jadrovom výskume. Všimnime si intenzívny rozvoj a vznikanie nových oblastí matematiky, napr. diskretnej matematiky, teórie pravdepodobnosti a štatistiky.

Keď si pripomenieme rozsah faktografického materiálu v dielach klasikov, exemplárnym príkladom ktorých je napr. Kapitál K. Marxa, vzniká tu prirodzená otázka, či je v ekonomických vedách možné dospieť k novým hlbším poznatkom bez dôkladných analýz rozsiahleho faktografického materiálu. Na to nadväzuje otázka, či je možné takéto analýzy vykonávať a prenikať hlbšie do podstaty ekonomických javov bez systematického získavania, klasifikovania, hodnotenia a spracovania údajov. Pri súčasných dimenziách ekonomických procesov sú takéto analýzy sotva možné bez výpočtovej techniky, informačných systémov, ktoré umožňujú hlbšie preniknutie do podstaty javov.

To si však vynucuje používanie nových prostriedkov, kvalitnejších metód a kolektívnu prácu, tak ako je to v prírodných a v technických vedách [11, s. 304].

V spojitosti s predchádzajúcimi úvahami treba hľadať na odpoveď aj otázku, čo môže uplatnenie týchto nových prostriedkov a metód priniesť, aký prínos pre rozvoj poznania možno od nich očakávať. Zdá sa, že tu zostala nedocenená metodologická hodnota práce K. E. Bouldinga [6], napriek jej zjavne dialektickému charakteru. Nejde nám teraz o diskusie o správnosti hierarchickej klasifikácie javov objektívneho sveta a metód ich skúmania. K tej by sa určite dalo uviesť viacero kritických poznámok. Za metodologicky cenné jadro jeho práce však považujeme tézu o potrebe súladu medzi úrovňou skúmaných javov a metód skúmania. Z nej vyplývajú viaceré dôležité závery pre metodológiu vedy:

— je potrebné usilovať sa čo najviac o priblíženie používaných metód a prístupov k úrovni skúmaných javov;

— pokiaľ je úroveň používaných metód nižšia ako úroveň skúmaných javov, treba si stále uvedomovať ohraničenosť (kvalitatívnu) týchto metód vo vzťahu k objektu skúmania, a teda aj ohraničenosť získaných poznatkov;

— najúčinnjšie súčasné metódy sa nachádzajú na 3–5 úrovni, zatiaľ čo ekonomické javy patria do 8. úrovne; vidieť teda značnú diskrepanciu, ohraničenosť a nedostatočnosť existujúceho aparátu pre skúmanie ekonomických procesov;

— aj rozvoj metodologických prostriedkov prebieha zákonite, postupne; nemožno preto očakávať prudké skoky, avšak každý pokrok na rebríčku metód znamená aj prínos pre hĺbku a kvalitu poznania; napr. prechod od verbálneho opisu k matematickým modelom môže priniesť nové pohľady na ekonomické procesy, ba aj nové poznatky, stále je to však úroveň, ktorá nezodpovedá charakteru týchto javov.

Dialektika javov a metód ich skúmania je faktorom, ktorý posúva poznanie dopredu. Bez obojstranného rozvoja a vzájomného ovplyvňovania a podnecovania sotva možno očakávať výraznejší progres v poznaní.

Nadväzne na predchádzajúci odsek je potrebné zaoberať sa aj otázkami často kritizovaného fenomenologického prístupu k skúmaniu ekonomických javov [1]. Nebudeme obhajovať nesporné slabosti tohto prístupu. Chceme iba poukázať na jeho zdroje, ktoré sú spôsobené objektívnymi faktormi:

— Ako prvý treba uviesť holistický prístup systémových vied. Snaha zdôrazniť prioritu celku pred časťami, prekonať mechanistický, sumatívny pohľad na biologické a spoločenské systémy, vedie k zdôrazňovaniu otázok správania systému — objektu skúmania. Keď správanie systému definujeme {pozri [10]} ako vzťah jeho vstupov k výstupom v danom prostredí z pohľadu vonkajšieho pozorovateľa, ktorý vidí daný systém ako čiernu schránku, vyplýva z toho možnosť sklznúť do čisto fenomenologických prístupov. Keď ale toto skúmanie považujeme iba za prvý krok, za ktorým nasleduje hlbší štruktúrny pohľad, je to — podľa

nášho názoru — pri systémoch uvedených typov správny postup. Horšie je, že skúmanie často končí už na tomto stupni. Príčin je viacero. Nejde len o nedostatok metód (spomínaná diskrepancia medzi úrovňou javov a metód), rozsah, problémy s úplnosťou a kvalitou údajov, ale aj uspokojenie sa s dosiahnutou úrovňou poznania.

— Niektoré súčasné metódy skúmania ekonomických javov sú koncipované na prístupoch blízkyh fenomenologickým. Už sme spomenuli kybernetický princíp čiernej schránky, ďalej ide o štatistické prístupy, napr. výrobné funkcie a pod. Touto cestou existujúci metodologický aparát vnáša do skúmania ekonomických javov fenomenologické prvky.

— Za jeden z najvážnejších faktorov vedúcich k fenomenologickým prístupom treba považovať nedostatočnosť štruktúrneho poznania. Na dokumentovanie tohto faktu uvedieme poznatky z vlastnej praxe. Použijeme dva príklady, ktoré sú z metodologického hľadiska značne rozdielne.

Pri automatizácii výroby je nevyhnutné vypracovať exaktný opis príslušného procesu. Napríklad pri riešení úlohy vytvorenia systému automatického riadenia procesu skujňovania surového železa na ocel v kyslíkových konvertoroch je potrebné exaktne opísať proces skujňovania. Ukázalo sa, že metalurgická veda na súčasnej úrovni nevie vypracovať opis, ktorý by umožnil tento proces riadiť. Jediným východiskom bol prechod na fenomenologicko-štatistický prístup, založený na dôkladnej analýze a z nej vyplývajúcom výbere rozhodujúcich vstupných a výstupných veličín a ich vzťahov. Tento prístup umožnil jediné prakticky realizovateľné riešenie daného problému.

Iná metodologická situácia vznikla pri riešení úlohy určenia najvhodnejšieho momentu sfahovania kokíl z ingotov pri valcovaní. Predčasné vytiahnutie kokily má za následok narušenie štruktúry a tým mechanických vlastností materiálu, čo v konečnom dôsledku znamená výrazné zhoršenie kvality polotovaru. Oneskorené vytiahnutie so sebou prináša stratu tepla a tým aj zvýšenie spotreby energie a nákladov na ohrev ingotov v hlbinných peciach pri existujúcej technológii.

Sú známe diferenciálne rovnice opisujúce rozloženie tepla v telese. Keď je však toto rozloženie nerovnomerné, vzniká potreba takej hustej mriežky (bodov, v ktorých sa teplota vypočítava), že výpočet sa stáva aj za pomoci počítačov nerealizovateľným na požadovanej úrovni presnosti a v disponibilnom čase. Východiskom je znova fenomenologicko-štatistický prístup, ktorý dáva oveľa presnejšie, použiteľné výsledky v reálnom čase (tak, aby sa dal ovplyvniť riadený proces).

Za poznámku stojí aj to, že súčasný najčastejšie používaný prístup makroekonomickej analýzy, zakladajúci sa na globálnych číslach, nesie v sebe tiež značnú dávku fenomenologického prístupu.

Sme toho názoru, že fenomenologický prístup, najmä v spojitosti s matematicko-štatistickými metódami, je v ekonomických vedách opodstatnený samým charakterom skúmaných javov. Holistické princípy, vlastnosti dostupného analytického aparátu a úroveň vecného poznania si ho vyžadujú. Dôležité tu však je to, aby sme ho považovali za prvý krok, prvé priblíženie, na ktorom sa poznanie nemá zastaviť. Má naň nadväzovať hlbšie štruktúrne skúmanie. K tomu je však potrebné prehlbiť kvalitu samého poznávacieho procesu. Tu môže zohrať významnú úlohu využívanie možností informačných systémov, matematických metód a výpočtovej techniky. Azda by bolo užitočné ísť ešte ďalej a pri-

praviť „spoločenskú objednávku“ na vedecké disciplíny, obsah ktorých tvorí rozvoj aparátu skúmania, a to v čo najkonkrétnejšej rovine.

Záverom tejto kapitoly považujeme za účelné zdôrazniť nevyhnutnosť spolupráce ekonómov hlavne so špecialistami v disciplínach tvoriacich metodologický aparát skúmania a rozvíjajúcich technické prostriedky na potrebné analýzy, a to nielen v oblasti ekonomickej praxe, ale aj teórie.

Je nesporné, že takýto prístup si vyžaduje vysoké nároky na hlboké ekonomické znalosti a aj na takú úroveň matematického myslenia, ktorá umožní aspoň dorozumenie ako nevyhnutný predpoklad spolupráce zo strany ekonómov. Chceli by sme rozptýliť obavy z nevyhnutnosti druhej — matematickej — profesie ekonómov. Nejde — a nemôže — ísť o to, aby sa z ekonómov stali plnohodnotní matematici. Pokrok vedy v ekonomickej oblasti však — zdá sa — do značnej miery závisí od pokroku metodologického aparátu, a to si vynucuje rozumnú úroveň matematických znalostí ekonómov, zvládnutie informačných procesov a výpočtovej techniky nielen praktikmi, ale aj pracovníkmi ekonomickej teórie. Podľa našich názorov kľúčovým problémom, skúšobným kameňom je tu stretnutie prísne deduktívneho prístupu matematikov a kombinovaného, ale prevažne induktívneho prístupu ekonómov.

Podľa nášho názoru len ekonomická teória môže a má vykonávať selekciu vhodných (ideovo aj obsahovo) metód z hľadiska socialistických podmienok a použiteľných v súlade s potrebami rozvoja socialistickej spoločnosti. Inak môže nastať nezdravé prenikanie nevhodných metód, ba aj za nimi stojacich socializmu cudzích a škodlivých názorov a teórií. Táto selekcia je teda úlohou ekonomickej vedy. Nik iný ju nemôže vykonať tak kvalifikovane a zodpovedne. Nestačí však iba kriticky hodnotiť a odmietať. Je potrebné kvalifikovane prehodnocovať a modifikovať.

Na tomto mieste sa žiada spomenúť slová V. I. Lenina o potrebe preberať od kapitalizmu to, čo je pre nás vhodné, očistiť to od nesprávneho ideového nánosu a prispôbovať na účinné a efektívne využívanie v našich socialistických podmienkach. Pritom už doterajšie skromné skúsenosti ukazujú, že mnoho metód vyvinutých v buržoáznej teórii má v socializme lepšie a plnšie podmienky na efektívne využitie. Stačí spomenúť koncepčné, premyslené a plánovité nasadzovanie výpočtovej techniky, alebo aj viacero optimalizačných a bilančných metód, ktoré možno v socializme uplatniť nielen na úzkej podnikovej úrovni a v záujme individuálneho podnikateľa, ale aj na úrovni VHJ, rezortu, ba aj celej spoločnosti so zameraním na zabezpečenie súladu lokálnych a spoločenských záujmov.

3. *Analýza existujúceho matematického aparátu z hľadiska jeho využiteľnosti v ekonomickej teórii*

Predchádzajúce úvahy pripravili pôdu pre hlbšiu analýzu metodologického potenciálu disponibilných exaktných metód na prehĺbenie poznania ekonomických javov a procesov. Znovu si pripomeňme účel využitia týchto metód v konkrétnejšej rovine. Ide o prehĺbenie poznania nielen na úrovni opisu a vysvetľovania ekonomických procesov, ale aj o získanie poznatkov umožňujúcich predvídať a usmerňovať ekonomického vývoja.

Táto formulácia si vyžaduje určitú konkretizáciu. Považujeme za potrebné poznamenať, že túto potrebu nemožno chápať iba na súhrnnej — globálnej úrovni. Cieľom by malo byť riadenie ekonomických procesov v ich štruktúre. Nemôže nám ísť len o usmerňovanie ex-post podľa analýzy a hodnotenia výsledkov doterajšieho vývoja. Súčasné metódy a prostriedky vytvárajú predpoklady pre riadenie v *reálnom čase, t. j. dávajú možnosť ovplyvniť aj procesy, ktoré práve prebiehajú*. V socializme vznikla možnosť vytvoriť ucelený systém riadenia ekonomiky v meradle celej spoločnosti. Nie vždy si však uvedomujeme, že to vyžaduje aj nové prístupy k operatívne každodennému riadeniu ekonomického života. Socialistická spoločnosť ako prvá v histórii ľudstva má možnosť aktívne a v reálnom čase riadiť ekonomické procesy, t. j. má k dispozícii mocenské, technické a organizačné prostriedky na bezprostredné ovplyvňovanie riadených procesov tak, aby sa dosiahli zamýšľané výsledky bez potreby opierať sa o sprostredkujúce funkcie trhu. Aktívne využitie tejto možnosti si vyžaduje hlbšie preniknutie do štruktúry, ale najmä zvládnutie štruktúrnych vzťahov častí a celku, aj častí ekonomického systému medzi sebou, a to na rôznych úrovniach hierarchickej štruktúry. Bez hlbokého poznania zákonitostí týchto vzťahov a využitia výpočtovej techniky nielen na ich poznanie, ale aj realizáciu, prechod na riadenie nie je v reálnom čase možný.

Zdá sa nám užitočným urobiť pokus o hodnotenie disponibilného matematického aparátu z hľadiska vhodnosti a účelnosti jeho využitia v ekonomickom výskume.

Nie je možné, ani účelné na tomto mieste hodnotiť jednotlivé metódy. Na účely tejto práce si preto existujúci aparát zoskupíme do troch skupín. Uvedomujeme si ohraničenia vyplývajúce z tohto členenia, aj problémy spojené s kvalitou takejto klasifikácie, napr. nejednoznačnosť zaradenia do skupín. Sotva však existuje iný prístup, použiteľný už v začiatkových pokusoch. Vypomôžeme si pritom tým, že sa nebudeme usilovať o zaradenie jednotlivých metód do skupín, ale zvolíme si typického reprezentanta každej z nich. Analyzujeme teraz hlbšie jednotlivé skupiny metód.

a) *Klasický matematický aparát* reprezentovaný diferenciálnym a integrálnym počtom. Je typickým predstaviteľom aparátu vytvoreného v spolupráci s fyzikou ako jeho základnou aplikačnou oblasťou; preto aj nesie pečať fyzikalistických prístupov.

História vedy asi nepozná plodnejšiu symbiózu vied, než je niekoľko-

storočná spolupráca matematiky a fyziky. Každá z týchto dvoch vied vďačí za mnoho najcennejších výsledkov práve tomuto vzájomnému ovplyvňovaniu. Ba čo viac, do značnej miery aj zásluhou vplyvu fyziky sa matematike podarilo rozpracovať aparát, ktorý sa s úspechom využíva i v ďalších vedách. Prejavilo sa to aj v začiatkoch prenikania matematiky do ekonomickej vedy.

Tento aparát, ktorý má množstvo nesporných predností, má aj svoje ohraničenia, ktoré možno ilustrovať na týchto dvoch skutočnostiach:

— Chémia ako veda po každej stránke blízka fyzike tento aparát nepoužíva — nie je vhodný z hľadiska charakteru javov, ktoré skúma. Zaoberá sa štruktúrnymi javmi; na ich opis sa tento aparát nehodí. Vzťahy medzi javmi majú inú povahu. Ak sa tento aparát v chémii objavuje, je vždy spojený s javmi ležiacimi na hranici s fyzikou. Na opis javov typicky chemického charakteru sa používa formálny jazyk iného typu, najmä geometrické znázornenie.

— Aj sama fyzika, keď prenikla do molekulovej a atómovej štruktúry javov, spoznala ohraničenosť tohto aparátu na opis a skúmanie javov. To nakoniec viedlo k aparátu kvantovej mechaniky a v jej rámci k rôznym štatistickým prístupom, ktoré sú na skúmanie hromadných (neindividuálnych) javov oveľa vhodnejšie. O plodnosti tejto zmeny paradigmy vo fyzikálnom skúmaní najjasnejšie hovoria dosiahnuté teoretické a z nich odvodené praktické výsledky.

Nemienime sa púšťať do podrobnej analýzy diferenciálneho a integrálneho počtu. Uspokojíme sa s preskúmaním jeho základných metodologických vlastností z hľadiska možného použitia na skúmanie ekonomických javov. Zameriame sa na to, na aké úlohy, za akých podmienok sú tieto metódy vhodné, ako sa používajú, čo dávajú a čo od nich nemožno očakávať.

Aparát diferenciálneho počtu vznikol ako reagovanie na spoločenskú objednávku fyzikálnych vied, ktoré narážali na bariéru toho, že existujúce metódy nepostačovali na riešenie nastolených úloh. Jeho zárodok sa tvoril postupne, pričom práce I. Newtona a G. W. Leibniza znamenali „len“ zavŕšenie tohto procesu. Je potrebné to zdôrazniť preto, lebo ich prínos sa často chápe tak, že vytvorili — iba oni — a akoby naraz celý tento aparát. O aké úlohy išlo? Ich podstatu tvorilo vyjadrenie mechanického pohybu individuálnych (t. j. jednotlivých, identifikovateľných) telies. Išlo o vzťahy medzi statickými a dynamickými veličinami, napr. hmota, rýchlosť, dráha. Výskum bol zameraný na skúmanie telies v pohybe s tým, že zo vzťahov v pohybe sa odvodzovali vzťahy stacionárne a naopak. Tak vznikla dualita diferenciálneho a integrálneho počtu. Skúmali sa malé zmeny v blízkom okolí stacionárnych bodov. Výsledky bolo možné overiť experimentom.

Diferenciálny a integrálny počet tak priniesol možnosť skúmať statiku a dynamiku jednotlivých identifikovateľných telies v malých priestorových a časových intervaloch, ktoré prebiehajú spojte.

Hlbší pohľad ukazuje, že iba nevelká časť ekonomických procesov a úloh ekonomického skúmania je v súlade s metodologickými požiadavkami diferenciálneho a integrálneho počtu. Ekonomické javy sú zväčša

hromadné, štatistické, často sú nespojité. Pokusy chápať ich ako individuálne, napr. v buržoáznej ekonomickej teórii tak, ako sú vyjadrené v teóriách ponuky, dopytu a pod., nevedú k veľmi plodným výsledkom. Ide o to, že takéto chápanie je vo vzťahu k realite príliš vysokou a nereálnou abstrakciou. Zredukovanie výmeny tovaru na vzťah dvoch partnerov je prílišným a neprístupným zjednodušením skutočnosti. Pomer ponuky a dopytu je určený celou masou tovarov a nie jednotlivým tovarom. V tom je asi aj príčina, prečo tieto teórie nenachádzajú takmer žiadnu odozvu ani v kapitalistickej praxi.

Pokrok fyziky, prenikanie do molekulárnej a atómovej úrovne si vynútil zásadnú zmenu metodologických princípov skúmania. Do hry vstúpila neurčitost' dvojakeho druhu. Je to jednak neurčitost' vo vzťahu k jednotlivým individuálnym objektom a k ich interakciám. Pokusy zachytiť individuálne javy a syntetizovať ich do uceleného opisu, napr. molekúl alebo atómov sa ukázali ako neschodné. K tomu pristúpila neurčitost' vyvolaná samými zákonitost'ami objektov malej hmotnosti vo vzťahu k pozorovacím metódam a prostriedkom, ktorá našla svoje vyjadrenie vo forme tzv. Heisenbergovho princípu neurčitosti. To si vynútilo zásadnú zmenu metodologického prístupu. Namiesto individuálnych objektov a javov sa prešlo na skúmanie systémov chápaných ako štatistické zákonitosti vyjadrujúce správanie sústav, pričom opis jednotlivých objektov sa stratil zo zorného poľa fyzikov. Tak vznikla termodynamika, vrátane slávneho druhého zákona a s ním spojeného pojmu entropie, ktoré si našli cestu až do teórie informácie, a kvantová mechanika.

Analýza, ktorú sme urobili, azda presvedčila čitateľa o ohraničeniach diferenciálneho počtu ako nástroja skúmania ekonomických procesov. Dúfame, že sme ukázali, že tento aparát je vhodný na skúmanie v podmienkach, keď analyzované javy sú individuálne, identifikovateľné a ide o sledovanie malých zmien.

Nebolo by však správne, aby z vykonanej analýzy vznikol dojem o neúčinnosti alebo dokonca škodlivosti uplatnenia aparátu matematickej analýzy v ekonomických vedách. Existuje viacero problémov, kde jeho uplatnenie môže priniesť prehĺbenie poznania. Ba sú aj oblasti, kde sa bez neho nedajú vôbec riešiť závažné úlohy skúmania, napr. dynamika, stabilita, adaptivita ekonomických procesov. Chceli sme iba ukázať, že tento aparát treba použiť uvážlivo, že je potrebné dôkladne preskúmať možnosti a ohraničenia jeho použitia.

b) *Aparát matematického modelovania ekonomických procesov.*

Pod týmto veľmi nepresným názvom máme na mysli matematické metódy a modely, ktoré vznikli so zameraním na skúmanie ekonomických javov a procesov. Za typického reprezentanta tejto skupiny zvolíme lineárne programovanie. Pri analýze budeme postupovať analogicky ako pri predchádzajúcej skupine metód.

Tento aparát bol vytvorený na využitie v ekonomickej praxi. Preto do značnej miery berie do úvahy charakter ekonomických javov. To však neznamená, že neneráža na metodologické problémy. Popri už uvádzanej diskrepancii voči charakteru ekonomických javov, ktorá si vynu-

cuje značné, niekedy až nebezpečné zjednodušenie, možno uviesť mnoho ďalších. Patrí medzi ne najmä snaha implantovať do ekonomického myslenia deduktívno-axiomatické prístupy, ďalej náročnosť zvládnutia problematiky, prácnosť, ako aj problémy so zabezpečením údajov.

Za závažnejší metodologický problém treba popri spomínanej diskrepancii považovať lineárny charakter vzťahov vyjadrovaný v uvedených modeloch. Pokiaľ ide o uvedenú diskrepanciu, sme toho názoru, že aj značné zjednodušenie, ktoré je s uplatnením týchto modelov spojené, je pokrokom v porovnaní s doteraz prevažujúcim verbálnym opisom. Kvalifikovaný, na hlbokých ekonomických znalostiach založený prístup k tomuto zjednodušovaniu a interpretácii výsledkov je jedinou zárukou, že sa zabráni nežiadúcim deformáciám.

O nevyhnutnosti zjednodušovania pri použití matematických modelov pri skúmaní už asi vôbec niet sporov. Krásne ju ilustruje príklad, ktorý uvádza R. Ashby v práci [5], kde hovorí o tom, že na preskúmanie všetkých možností, ktoré môžu nastať pri riešení úlohy (kombinatorického typu), kde dva faktory môžu nadobudnúť po 200 stavov v rôznych kombináciách (po jednom, dvoch až po 200), čo je úloha v praxi bežná, neexistuje reálna výpočtová metóda. Ako uvádza R. Ashby [5], ide o 2^{400} možností. Aj keby sme mali počítač, ktorého konštrukčné bunky (pamätové) by boli na úrovni atómov, pričom by mal objem zemegule a pracoval by rýchlosťou atómových procesov (10^{15} operácií za sekundu), od vzniku Zeme, prebral by do dneška iba niečo viac ako polovicu možných stavov uvedenej úlohy.

Vzhľadom na častý kombinatorický charakter ekonomických úloh je preto nevyhnutnosť zjednodušovania pri modelovaní a riešení nesporná. Je tu však potrebný — ako sme už uviedli — kvalifikovaný prístup, ktorý môžu zabezpečiť len ekonómovia.

Pokiaľ ide o druhý vážny metodologický problém — lineárne vyjadrovanie vzťahov — sme toho názoru, že jeho ohraničenia sa preceňujú. Tu považujeme za potrebné iba poznamenať, že tvorcovia metód už na tieto potreby reagovali rozvojom uvedených metód v smere k nelineárnym, diskrétnym a stochastickým medelom. Myslíme si že treba koncentrovať úsilie na zvládnutie podstaty a aparátu jednoduchších modelov, vytvorenie znalostných, údajových, metodických a organizačných predpokladov a podmienok pre ich osvojenie a využívanie v ekonomickej teórii a praxi. Ich prínos v porovnaní s doteraz používanými metódami bude značný. Až po zvládnutí týchto metód je účelné uvažovať o ich prehĺbení a zdokonalení.

Záverom tejto časti považujeme za účelné citovať názor A. Laščiaka, uvedený v jeho lektorskom posudku na tento príspevok: „...lineárne programovanie bolo podnetom (rozbuškou) pre budujúcu sa teóriu optimálneho plánovania. Primárny a duálny obraz ekonomického sveta posunuli ekonomické myslenie a ekonomickú teóriu dopredu.“

c) Tretiu skupinu nazveme ako *moderné matematické metódy*. Aj tu ide o neveľmi presný názov. Nemáme však v úmysle analyzovať ich v celej šírke. Chceme len upozorniť na to, že — podľa nášho názoru — v tomto komplexe sa rodia metódy, ktoré môžu v ekonomickej analýze

splniť tú historickú úlohu, ktorú svojho času vo fyzike splnil diferenciálny a integrálny počet. K tejto otázke sa hodíme ešte na stránkach Ekonomického časopisu vrátiť detailnejšie.

Na tomto mieste iba poznamenávame, že máme na mysli metódy diskkrétnej matematiky, napr. Booleovu, aj niektoré ďalšie diskkrétne algebry, teóriu množín, ale aj matematickú logiku. Patrí sem kombinatorická analýza, teória grafov. Možno sem zaradiť aj najnovšie výsledky matematickej štatistiky, napr. mnohorozmerné metódy {faktorová, disperzná, zhluková analýza}, metódy rangovej štatistiky a pod.

Zastávame názor, že ekonomická veda by mala formulovať spoločenskú objednávku na tie vedné disciplíny, ktoré vytvárajú a rozvíjajú metodologický aparát. Aby nedošlo k nedorozumeniu, nemáme na mysli, a nemožno si to predstavovať tak, že predstaviteľia ekonomickej vedy vypracujú súpis požiadaviek na matematikov. To nie je možné, a napokon ani účelné. Zdá sa, že jediným spôsobom riešenia tohto problému je začať so širším využívaním existujúcich využiteľných metód, a to v úzkej spolupráci s matematikmi. Až pri práci s metódami matematiky sa ukážu ich ohraničenia, metodologické problémy, potreby modifikácie, prípadne až požiadavky na celkom nové metódy vyhovujúce lepšie charakteru ekonomických javov a procesov. Sľubnými sa ukazujú byť najmä metódy druhej a tretej skupiny.

4. Úlohy a poslanie výpočtovej techniky pri prehĺbení ekonomickej analýzy

Na viacerých miestach sme narazili na užitočnosť, ba niekedy až na nevyhnutnosť uplatnenia výpočtovej techniky pri riešení analyzovaných problémov. Ide tu jednak o to, že väčšina exaktných metód nie je bez výpočtovej techniky realizovateľná — ani v teórii, ani v praxi. Bez výpočtovej techniky je nemožný prechod na operatívne riadenie v reálnom čase na báze aktuálnych informácií.

Nemáme v úmysle zdôrazňovať obrovské kapacitné možnosti na uchovávanie a spracúvanie údajov. Práve naopak, v oveľa väčšej miere nám v súčasnosti ide o racionálne riešenie informačných procesov na báze účelného výberu, filtrácie a redukcie údajov.

Podľa nášho názoru je potrebné zaoberať sa otázkami zdokonaľovania metód ekonomickej analýzy. Pohľad na kvalitu súčasných ekonomických analýz v praxi, a čiastočne aj v teórii, vyvoláva opodstatnené obavy. Značná časť analýz sa zakladá na neúplných, neaktuálnych, nedostatočne preverených a zladených údajoch. Jadrom ekonomických analýz je často zisťovanie povrchných, na prvý pohľad pozorovateľných, nepodstatných vzťahov. Nezriedka to má charakter komentárov ukazovateľov získaných ex-post. Na ich základe sa robia rozhodnutia spravidla bez overenia platnosti podmienok a reagovania na zmeny a aktuálnu situáciu.

Naše úvahy smerujú k tomu, že je potrebné intenzívne pracovať na prehĺbení ekonomickej analýzy. Výpočtová technika vytvára možnosť a nevyhnutnosť zásadného prehodnotenia používaných metód, najmä

z hľadiska nových možností, ktoré táto technika prináša. Mnoho používaných metód vzniklo v podmienkach obmedzení kapacity a rýchlosti spracovania údajov pri ručnej technológii. Namiesto principiálneho prehodnotenia však nezriedka postupujeme tak, že tieto metódy jednoducho preniesieme na počítače. Takéto zneužitie výpočtovej techniky je do značnej miery daňou za možnosť zoznámiť sa s vlastnosťami a s potenciálom tohto nového výkonného prostriedku spracovania údajov. Nastal však už čas, keď spomínané prehodnotenie je nielen potrebné, ale aj možné na základe získaných skúseností.

Pomocou výpočtovej techniky, racionálnych informačných systémov a efektívnych metód ekonomickej analýzy, dovedených do používateľských programov, možno dospieť k novej vyššej kvalite ekonomickej teórie a praxe. Možno vytvoriť infraštruktúru rozhodovacích procesov, ktorá bude pohotovo k dispozícii v momente potreby na všetkých dôležitých miestach systému riadenia. Vznikne možnosť užšieho prepojenia ekonomickej teórie a praxe v oboch smeroch. Čo je však rozhodujúce, vytvorí sa podmienky pre efektívnejšie riadenie ekonomiky, čo prispeje k realizácii cieľov socialistickej spoločnosti.

Literatúra

- [1] ANDRÁŠIK, L.: Kritické poznámky k niektorým novším prístupom k analýze a modelovaniu synergie zložitých ekonomických systémov. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 7.
- [2] ANDRÁŠIK, L.: Synergia zložitých ekonomických systémov. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5.
- [3] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu súčasného kapitalizmu a nároky na metódy jeho skúmania. I. Základné pojmy a východiská skúmania. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 5.
- [4] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu súčasného kapitalizmu a nároky na metódy jeho skúmania. II. Matematické modelovacie prostriedky a ich aplikácia na skúmanie chaotických ekonomických systémov. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 6.
- [5] ASHBY, W. R.: Neskoľko zamečanj. In: Obščaja teorija sistem. Moskva, Mir 1966.
- [6] BOULDING, K. E.: General Systems Theory — The Skeleton of Science. Man. Sci., apríl 1956.
- [7] Člověk — věda — technika. Praha, Svoboda 1973.
- [8] GALE, D.: Teorija linejnych ekonomičeskich modelej. Moskva, Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1963.
- [9] KAČÍR, K.: Systems of Flexible Coordination. Laxenburg, IIASA 1983.
- [10] KAČÍR, K.: Systémy riadenia. Bratislava, Alfa 1981.
- [11] MARKUŠ, J.: O mieste modelovania v národnohospodárskom plánovaní. Ekon. Čas., 24, 1976, č. 4.
- [12] Metóda politickej ekonomie socializmu. Bratislava, Pravda 1981.
- [13] VENTZEL, E. C.: Issledovanije operacij: Metodologičeskije aspekty. Moskva, Nauka 1972.

Mechanizmus imperialistickej integrácie a jeho zložky

ŠÍBL, Drahoš

Rozvoj kapitalistického reprodukčného procesu v regionálnom hospodárskom komplexe (integračnom priestore) vychádza z národných reprodukčných procesov, prebiehajúcich v jednotlivých imperialistických krajinách. Je preto len prirodzené, že mechanizmus imperialistickej integrácie bude vychádzať z mechanizmu, na základe ktorého sa kapitalistické výrobné vzťahy rozvíjajú vnútri jednotlivých kapitalistických štátov. Ak abstrahujeme od nadstavbovej časti, ostáva ekonomická časť, v ktorej súčasne pôsobia živelne trhové regulačné činitele i vedome regulačné činitele. Z metodického hľadiska ich treba síce skúmať oddelene, avšak so zreteľom na ich úzku súvislosť. V nijakom prípade však nechceme vo všeobecnosti stotožňovať živelnosť s trhom. Na jednej strane totiž v rámci živelného trhového vývoja pôsobia rozličné regulátory (napr. živelné pôsobenie zákona hodnoty, resp. iných ekonomických zákonov), nastoľujúce určité proporcie v kapitalistickom reprodukčnom procese, jestvujú však i určité trhové formy, v ktorých sa presadzuje plánovitost', hoci je v súčasnosti podriadená záujmom monopolov. Zároveň na druhej strane aj vedomé monopolistické či štátnomonopolistické regulovanie kapitalistického reprodukčného procesu neposilňuje len plánovité tendencie v určitých smeroch, ale vyvoláva početné, kvalitatívne nové formy živelnosti. Dokumentovať to možno nerovnomerným vývojom jednotlivých odvetví, oblastí, celých štátov či dokonca častí kapitalistického sveta. Inak povedané, živelný vývoj sa nemôže zaobísť bez určitých prvkov plánovitosti, takisto ako plánovitost' nemôže v kapitalistických podmienkach vylúčiť pôsobenie živelných faktorov.

Zložka živelného trhového regulovania

Zložka živelného trhového regulovania v ekonomickom mechanizme, spojená — hoci nie vždy — s pôsobením trhového mechanizmu, prejavujúceho sa na národnej úrovni jednotlivých imperialistických ekonomík, odzrkadľuje skutočnosť, že ide o ekonomiky založené na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. Tento základ

utvára podmienky na živelné pôsobenie zákonov kapitalistického spôsobu výroby. V podmienkach kapitalizmu voľnej súťaže trhový mechanizmus bol hlavným a prakticky jediným mechanizmom, ovplyvňujúcim kapitalistický reprodukčný proces. Pôsobenie zákona hodnoty vyvoláva najrôznejšie disproporcie, a zároveň živelne obnovovalo narušenú proporionalitu. Vplyv štátu na priebeh reprodukčného procesu bol v danom období minimálny. Ani regulovanie v rámci jednotlivých kapitalistických podnikov nemohlo príliš ovplyvňovať celkový priebeh reprodukčného procesu vzhľadom na to, že vtedajšie ekonomiky sa vyznačovali rozdrobenou výrobnou štruktúrou.

Pri prechode do štádia imperializmu voľnú konkurenciu nahrádza nadvláda monopolov. Hoci to vnáša do kapitalistického reprodukčného procesu nové regulačné prvky, neznamená to, že by sa odstránil živelný vývoj, že by prestal pôsobiť trhový mechanizmus. Aj imperializmus ostáva kapitalizmom, najvyšším štádiom kapitalizmu. Nie náhodou V. I. Lenin hovorí o „kapitalistickom imperializme“. Základné vlastnosti kapitalizmu, predovšetkým kapitalistické súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a vykorisťovanie námezdných pracovných síl, pretrvávajú aj v tomto období. S tým súvisí aj pokračujúce pôsobenie ekonomických zákonov, ktoré charakterizovali predchádzajúce obdobie a poznačili kapitalistický reprodukčný proces živelnosťou a anarchiou. Pravda, tieto zákony sa prejavujú v modifikovanej podobe. „Tu už nejde o konkurenčný boj medzi malými a veľkými podnikmi, medzi technicky zaostalými a technicky vyspelými. Vidíme tu, ako monopolisti hrdúsia tých, ktorí sa nechcú podriaďiť monopolu, jeho tlaku a jeho svojvôli“ [1, s. 250]. Priestor na presadzovanie živelnosti vytvára i vývoj ekonomických vzťahov vnútri nemonopolizovaného sektoru, a to aj v súčasnom štátnomonopolistickom kapitalizme.

Avšak „monopol je priamy protiklad voľnej konkurencie... monopoly vyrastajú z voľnej konkurencie, túto konkurenciu neodstraňujú, ale jestvujú nad ňou a vedľa nej, čím vyvolávajú veľa mimoriadne ostrých a príkrých protirečení, trení a konfliktov“ [1, s. 306].

Ilúzie o obnove voľnej konkurencie v podmienkach rozvinutej monopolistickej štruktúry silnejú v súvislosti so vznikom imperialistických integračných zoskupení. Premietajú sa do zakladajúcich zmlúv, vyslovujúcich sa za „rovnaké konkurenčné podmienky“ a proti „bráneniu, obmedzovaniu alebo narušovaniu konkurencie“ [2, s. 79; 3, s. 22] (rovnaké formulácie nachádzame v rímskej zmluve i v stockholmskej konvencii) i do konkrétnych riešení prijímaných v priebehu rozvoja integračného procesu.

V súvislosti s budovaním regionálneho hospodárskeho komplexu, ktoré sprevádza zavádzanie voľného (bezcolného, bezkontingentného) pohybu tovaru a služieb, voľného pohybu kapitálu a pracovných síl medzi jeho účastníkmi, pôsobenie trhových síl nadobúda nový priestor na svoj rozvoj.¹

Rozsiahlejší trh komplikuje možnosti jednotlivých podnikateľov a vlád ovplyvňovať prvky určujúce vývoj ekonomickej konjunktúry. Je dosť ťažké tento vývoj prognózovať a prakticky sa nedajú vylúčiť ani neočakávané prudké zmeny a zvraty vo vývoji ekonomickej konjunktúry. Cudzí kapitál (kapitál členských krajín integračného zoskupenia, ale aj

¹ Uvažujem tu len o živelnosti prejavujúcej sa v súvislosti s rozvojom národného reprodukčného procesu, resp. reprodukčného procesu v rámci regionálneho hospodárskeho komplexu. Prírodné, živelné bola atribútom svetového kapitalistického hospodárstva počas celého jeho doterajšieho pôsobenia a jestvuje aj mimo rámca jednotlivých národných ekonomík i mimo rámca imperialistických integračných zoskupení.

kapitál nečlenských krajín], ktorý pred vznikom imperialistického integračného zoskupenia nemal také výhody ako domáci kapitál, tieto výhody teraz dostáva. Danej národnej ekonomike v takejto situácii vznikajú nové problémy, ktoré sa týkajú vývoja ekonomickej konjunktúry, konjunktúrnej politiky, politiky cien, inflácie, nezamestnanosti, ekonomickej štruktúry, programovania atď. Ich spoločným menovateľom je prehĺbenie živelného a disproportcionálneho vývoja, a to napriek úsiliu vlád spojiť dva protikladné princípy — konkurenciu a jej obmedzenie (resp. liberalizáciu zahraničných ekonomických pohybov a ich reguláciu). Obmedzenie či regulácia konkurencie protirečí zákonom, o ktoré sa opiera kapitalistické súkromné vlastníctvo. Sám mechanizmus imperialistickej integrácie skrýva ohnivko veľmi hlbokých protirečení vnútri jednotlivých integrujúcich sa krajín i medzi nimi a odzrkadľujúce sa štruktúrne, regionálne i sociálne problémy. Tendencia, vyvolávajúca konfliktné situácie medzi integrujúcimi sa imperialistickými krajinami, teda pôsobí súčasne s tendenciou k zjednocovaniu kapitálu.

Skutočnosť, že živelné trhové sily nachádzajú v integračnom priestore nové možnosti pre svoj rozvoj do šírky i do hĺbky, neposkytuje dôkazy o návrate k voľnej konkurencii, ale skôr o ďalšom rozvoji procesov koncentrácie a centralizácie výroby a kapitálu, a tým aj o rozvoji monopolizačných procesov. Skutočnosť, že sila monopolov, ktorá sa predtým prejavovala v rámci národných ekonomík, sa na spoločnom trhu „rozplýva“, je len dočasná a nemá trvalý charakter.

Zložka vedomého regulovania

Zložka vedomého regulovania integračného mechanizmu sa prejavuje na úrovni súkromnomonopolistického regulovania, národného štátnomopolistického regulovania a nadnárodného štátnomopolistického regulovania.

Pokiaľ ide o *súkromnomonopolistické regulovanie*, vychádza z toho, že objektívny proces imperialistickej integrácie sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom národných a medzinárodných monopolov. Vedomé akcie monopolných subjektov však ťažko oddeliť od využívania trhových síl. Monopoly vnášajú do reprodukčného procesu prvky plánovitosti a zámernosti, zároveň však ďalej posilňujú živelnosť. Zložka živelného trhového regulovania mechanizmu imperialistickej integrácie sa teda značne prekrýva s jeho súkromnomonopolistickou regulačnou zložkou.

Súkromnomonopolistické regulovanie sa začalo formovať už v období prechodu od kapitalizmu voľnej súťaže k monopolistickému kapitalizmu. Utvorenie imperialistických integračných zoskupení však mení úlohu súkromnomonopolistického regulovania. Spomínanú skutočnosť, že sa relatívne znižuje regulujúci význam monopolov, že silnejú živelné, trho-

vé, konkurenčné prvky. však ťažko možno idealizovať. Na integrovanom trhu sa stretáva podstatne väčší počet podnikateľských subjektov ako na národných trhoch. Tým, že sa odbúrali ekonomické bariéry, oddeľujúce jednotlivé národné ekonomiky, môžu sa stretnúť „všetci so všetkými“. To, pravda, vôbec neznamená, že v konkurenčnom boji, ktorý odteraz bude prebiehať v celom integračnom priestore, budú mať všetci rovnaké možnosti. Podnikateľské subjekty, vystupujúce na národnom trhu ako monopoly, zachovávajú si v integračnom priestore svoju absolútnu silu. Ich relatívna sila, vyjadrená podielom na trhu, je zo začiatku menšia, ako bola v národnej ekonomike. Zníženie stupňa monopolizácie oslabuje regulujúcu úlohu monopolov zvyšuje živelnosť, ktorú navyše prehlbuje vzájomný konkurenčný boj. V tomto prípade, prirodzene, nejde o voľnú konkurenciu. Nie je dôvod predpokladať, že jej dôsledky sa v každom prípade budú priaznivo premieňať na „spotrebiteľa“, ako o tom neraz uvažujú buržoázni ekonómovia.

Skúmané procesy však treba posudzovať vo vývoji. Potom závery nie sú také jednoznačné a jednoduché, akými sa pôvodne zdali. Utvorením imperialistického integračného zoskupenia procesy koncentrácie a centralizácie výroby a kapitálu neprestávajú pôsobiť. To však nevyhnutne znamená, že aj situácia, pri ktorej sa relatívne znižuje význam monopolov, a zároveň sa zachováva ich absolútna sila, nie je nemenná. Konkurenčné vzťahy, presadzujúce sa v integrovanom trhu, ďalej zosilňujú procesy koncentrácie a centralizácie výroby a kapitálu. Prebiehajú rozsiahle medzinárodné fúzie, pohlcovanie jednej firmy druhou, zrýchľuje sa akumuláčny proces, ako aj formovanie mohutných medzinárodných monopolov.

Sú tu však aj mnohé ďalšie formy vzájomného ekonomického prepojenia, ku ktorým dochádza v národnom i medzinárodnom rámci vnútri veľkých monopolistických komplexov, medzi monopolmi, medzi monopolizovanými a nemonopolizovanými výrobcami i medzi nemonopolizovanými výrobcami navzájom.²

Prepojenie podnikateľských subjektov sa rozvíja vo všetkých sférach reprodukčného procesu — v predvýrobnej oblasti (spoločný výskum a vývoj, licenčné zmluvy, napr. poskytovanie patentov, práv používať ochrannú značku, poskytovanie know-how atď.), vo výrobné oblasti (dohody o špecializácii a kooperácii v súvislosti s rozvojom výroby v jestvujúcich i novovybudovaných závodoch, dohody o spoločnej modernizácii výrobných metód, dohody o výrobnom partnerstve pri spoločných objednávkach atď.) a dohody v oblasti realizácie (dohody o spoločnom výskume trhu, o zakladaní spoločných účtovníckych zariadení, o spoločnom využívaní výrobných, skladovacích a dopravných zariadení, o spoločnom odbyte, o spoločnej poradenskej a opravárenskej službe, o spoločnej inercii, o spolupráci pri obsluhu a servise dopravných zariadení a pod.).

Tieto dohody majú teda najrôznejší charakter. Upravujú sa nimi zahraničnoobchodné vzťahy medzi podnikateľskými subjektmi, kapitálové prepájanie, spoločná výrobná,

² V literatúre sa označujú rôznym spôsobom. H. Adámková hovorí o „prvkoch súkromnomonopolistického mechanizmu ekonomickej integrácie“, V. Šedivec o „mikroekonomickej integrácii“, v našich predchádzajúcich prácach používame pojem „formy súkromnomonopolistickej integrácie“, resp. „formy mikrointegrácie“. Blížšie pozri [4, s. 26–27; 5, s. 117; 6, s. 169–179; 7, s. 36–39].

obchodná, banková a iná činnosť, výmena techniky, utváranie multinacionálnych monopolov, medzinárodná výrobná kooperácia atď.

Účastníkmi ekonomického prepájania sú aj nemonopolizované podniky, ktoré formálne síce zväčša vystupujú ako samostatné, ale v skutočnosti sú úzko napojené na činnosť monopolov a plne sa jej podriaďujú. Majú teda dôležité miesto v monopolistickej štruktúre kapitalizmu. To je aj jedna z príčin, prečo nadnárodné inštitúcie v integračnom priestore venujú osobitnú pozornosť problematike malého a stredného podnikania.

Rozvojom rozličných mikrointegračných spojení monopolné subjekty postupne posilňujú svoju absolútnu silu na integračnom trhu a prekonávajú pôvodnú situáciu, keď ich význam relatívne klesal. V neskorších obdobiach vývoja integrovaného trhu teda vzrastá relatívny význam monopolov na integrovanom trhu.³ Tým rastie ich regulačná funkcia, avšak zároveň sa prehľbuje ich dezorganizujúci vplyv.

Rozvoj imperialistického integračného procesu súvisí predovšetkým s protirečivou úlohou súčasných medzinárodných monopolov (najmä tých, ktoré sa v literatúre označujú ako nadnárodné monopoly).

Ich integrujúce účinky sa prejavujú prostredníctvom prehlbovania procesov zospoločenšenia výroby v mikroekonomickej oblasti, a to na všetkých úrovniach — materiálno-technickej, ekonomickej i právnej [9, s. 126—160]. Na rozdiel od tradičných medzinárodných monopolov uskutočňujú v medzinárodnom meradle celý kolobeh kapitálu, teda aj výrobu. V minulosti si účastníci monopolných dohôd zachovávali operatívnu samostatnosť, technologickú autonómiu, vlastníctvo výrobných prostriedkov, ich tovar sa dostával k zákazníkovi prostredníctvom svetového trhu, pričom konečný spotrebiteľ nebol vždy známy. Výrobné väzby v dnešných nadnárodných monopoloch tvoria jednotlivé články na ceste ku konečnému produktu. Jednotlivá delba práce, v minulosti uzatvorená do rámca kapitalistických podnikov, rozvíja sa dnes v rámci celej zložitej a rozsiahlej medzinárodnej štruktúry nadnárodných monopolov. Vznikajúci systém autonómnych výrobnotechnických väzieb tvorí základ materiálno-technického zospoločenšenia výroby. To sa premieta aj do relatívne samostatného regulovania systému obchodných, úverovo-finančných, licenčných a ďalších vzťahov vnútri nadnárodného monopolného komplexu, teda tých vzťahov, ktoré v minulosti realizovali osobitné skupiny kapitalistov. Značná časť obchodného obratu pripadá na vnútrokoncernový obrat, uskutočňovaný prostredníctvom transferových cien. Tieto ceny často nevyjadrujú skutočné výrobné náklady, ale sú len určitou účtovníckou veličinou. Kolobeh kapitálu nadnárodného monopolného komplexu, nadväzujúci na kolobeh malých a stredných pod-

³ Podiel 100 najväčších monopolov Európskych spoločností na predaji celkovej hrubej produkcie vzrástol z 24 % roku 1968 na 37 % roku 1973 a predstavoval zhruba 44 % v rokoch 1974—1978 [8, s. 5].

nikov, preplietá sa zároveň s kolobehmi iných nadnárodných monopolných komplexov. Tento proces neobyčajne posilňuje centralizáciu kapitálu a podporuje preplietanie národných ekonomík ako celkov tým, že ovplyvňuje štruktúru trhu, odvetvovú štruktúru, rozmiestnenie výrobných síl, menovú a platobnú sústavu atď. národných ekonomík. Dôležitú úlohu pritom má vývoz kapitálu. To si na jednej strane vyžaduje unifikáciu podnikových, právnych, daňových a iných systémov integrujúcich sa krajín, na druhej strane však nadnárodné monopoly využívajú jestvujúce odlišnosti na maximalizáciu svojho zisku. Súčasne teda využívajú výhody integračného prepojenia národných ekonomík aj jeho nízku rozvinutosť. Negatívne následky tejto situácie, ktorá posilňuje manévrovacie možnosti a špekulačné postupy nadnárodných monopolov, po cítujú imperialistické ekonomiky ako celok, predovšetkým však pracujúci.

Činnosť nadnárodných monopolov má zároveň dezintegrujúce účinky. Ide najmä o to, že ich pôsobenie v mnohých smeroch presahuje rámec imperialistického integračného zoskupenia. V teoretickej rovine sa táto skutočnosť premieta napríklad do nemarxistických koncepcií „atlantickej Európy“, ktorej protiváhou je koncepcia „európskej Európy“. Globálne záujmy nadnárodných monopolov Európskych spoločenstiev (ale aj nadnárodných monopolov nečlenských krajín, ktoré pôsobia v priestore Európskych spoločenstiev) sa tak stretávajú so záujmami Európskych spoločenstiev ako ohraničenej časti kapitalistického sveta. Môže sa to prejaviť najrôznejším spôsobom: v narušovaní štátnomonopolistickej štruktúry, v tom že inštitúcie Európskych spoločenstiev nemôžu prijímať rozhodnutia nezávisle od ekonomických a politických postojov materských štátov najväčších nadnárodných monopolov (predovšetkým USA, ale aj Švajčiarska a ďalších krajín), že sa znižuje záujem nadnárodných monopolov o Európske spoločenstvá, čím sa oslabuje dynamika ich vývoja (ovplyvňovaná integrujúcimi účinkami činnosti nadnárodných monopolov) atď.

Francúzsky marxista H. Claude dokumentuje tieto skutočnosti a uvádza, že americké korporácie vo Francúzsku, tvoriace 30 % všetkých tu pôsobiacich nadnárodných monopolov, kontrolujú prácu 40 % námezdných robotníkov pracujúcich v kapitalistických podnikoch, ktoré patria cudzincom (315 tisíc z 846 tisíc). Na rozdiel od toho firmy piatich krajín Európskych spoločenstiev (Belgicka, Holandska, NSR, Veľkej Británie a Talianska) vykorisťujú 374 tisíc francúzskych pracujúcich a švajčiarsky kapitál 116 tisíc pracujúcich. Cudzie monopoly sa tak stávajú dôležitým subjektom integrácie [10, s. 139].

Na druhej strane Európske spoločenstvá nie sú len objektom, na ktorý sa sústreďuje pozornosť zahraničného kapitálu, ale aj významným subjektom vývozu kapitálu do nečlenských krajín. Časť investícií, ktorá by inak smerovala do členských krajín Európskych spoločenstiev, ide najmä od 70. rokov napríklad do USA. Zahraničný, predovšetkým francúzsky, holandský, západonemecký a anglický kapitál pôsobiaci v USA vzrástol z necelých 14 mld dolárov roku 1971 na 52 mld dolárov roku 1979 [11, s. 9].

Tieto skutočnosti však neposkytujú dôkazy o tom, že by sa imperialis-

tická integrácia „rozplývala“ v širokej sieti činnosti nadnárodných monopolov.

Imperialistická integrácia na mikroúrovni zasahuje všetky štádia kolobehu priemyselného kapitálu. V každom z týchto štádií jestvujú viaceré sféry (napr. obeh sa člení na sféru tovaru, služieb, mien, cenných papierov a pod.), v každej sfére sa prijímajú rôzne hospodárskopolitické opatrenia. Ide teda o „mnohovrstvový proces“ (podľa J. Šiškova), pričom tempo rozvoja každej z týchto vrstiev, ich hĺbka i geografické rozšírenie sa odlišujú. Imperialistická integrácia predstavuje súhrn jednotlivých vrstiev, určitú sústavu vybavenú vlastnou vnútornou štruktúrou, zákonitosťami a hybnými silami. Skutočnosť, že vrstvy nie sú rovnako pripravené na integračné prepájanie, na tom nič nemení. K prepájaniu v rámci integračného priestoru dochádza najmä v oblasti výroby a tovarového obehu, naproti tomu napríklad vývoz kapitálu, pohyb pracovních síl, nehovoriac už o menových vzťahoch, značne presahujú tento rámeč.

Nie je to nijaký nový jav. Určitá oblasť ekonomickej aktivity si vždy vyžadovala diferencované priestorové podmienky na svoje fungovanie. Nové je len to, že činnosť nadnárodných monopolov túto funkcionálnopriestorovú asymetriu prehľbuje. Imperialistická integrácia je však integráciu práve preto, že napriek jestvujúcej asymetrii medzi regionálnou skupinou imperialistických štátov vzniká vnútorne štruktúrovaná sústava väzieb na mikroúrovni a makroúrovni, vyznačujúca sa špecifickými zákonitosťami svojho pohybu.

Dezintegračný, destabilizujúci vplyv nadnárodných monopolov v integračnom priestore sa prejavuje aj tým, že v rámci uplatňovania svojej globálnej stratégie vyvolávajú, resp. prehľbujú jestvujúce regionálne či odvetvové disproporcie, posilňujú nestabilitu obchodných a platobných bilancí, jednotlivých mien, vyostroujú problémy inflácie, nezamestnanosti atď. Mechanizmus nadnárodného štátnomonopolistického regulovania Európskych spoločenstiev vzhľadom na svoju nerozvinutosť nie je schopný reagovať na dôsledky týchto skutočností (resp. len vo veľmi obmedzenej miere), neutvára voči nim preventívne bariéry. To núti jednotlivé členské krajiny pokúsiť sa o samostatnú reakciu, čo však komplikuje spoločné akcie.

Medzi dezintegrojúce činitele patria aj vonkajšie vplyvy, odzrkadľujúce súčasný krízový stav a problémy svetového kapitalistického hospodárstva. Napríklad kríza medzinárodnej menovej sústavy kapitalistických krajín nepriaznivo poznamenala proces menovej integrácie v Európskych spoločenstvách, tvorbu spoločnej poľnohospodárskej politiky atď. Inflačné procesy v kapitalistickom svete narušili systém koordinácie krátkodobej a strednodobej politiky členských krajín Európskych spoločenstiev, destabilizujú ich meny a pod.

Dezintegračné účinky činnosti nadnárodných monopolov poznamenávajú, oslabujú ich integračné, stmeľujúce, regulujúce účinky. Protirečivé stránky ich pôsobenia sa nepriaznivo prejavujú najmä pri tvorbe (spoločnej) hospodárskej politiky Európskych spoločenstiev.

Národné štátnomonopolistické regulovanie reaguje na protirečenia kapitalistického reprodukčného procesu v záujme kapitalizmu ako celku, ako spoločenskej sústavy. Štát, pravda, nie je inštitúciou izolovanou od tried a ich záujmov, ale naopak, inštitúciou zabezpečujúcou nadvládu

jednej triedy nad druhou. Výrazom skutočnosti, že buržoázny štát reprezentuje triedu buržoázie, jej najmocnejšiu vrstvu, je, že v imperializme dochádza k „spojeniu gigantickéj sily kapitalizmu s gigantickou silou štátu do jedného mechanizmu“ [12, s. 370] do mechanizmu štátno-monopolistického kapitalizmu. Z prvotných foriem vojenského štátno-monopolistického kapitalizmu (počas prvej svetovej vojny, resp. počas druhej svetovej vojny) a anticyklického (protikrízového) štátnomonopolistického kapitalizmu (počas veľkej svetovej hospodárskej krízy v 30. rokoch) sa v imperialistických krajinách po druhej svetovej vojne štátnomonopolistický kapitalizmus stal formou samej existencie kapitalistického systému.

Imperialistická integrácia vnáša do mechanizmu fungovania štátnomonopolistického kapitalizmu v národnom rozsahu nové prvky. Sféra jeho pôsobnosti sa zužuje v dôsledku toho, že jednotlivé imperialistické štáty, utvárajúce integračné zoskupenie, postupne sa vzdávajú mnohých nástrojov hospodárskej politiky, ktoré v minulosti využívali. Vzdávajú sa ich úmerne rozvoju a prehlbovaniu integračného procesu. Zároveň s tým, ako prestávajú tieto nástroje využívať, však strácajú možnosť ovplyvňovať určité stránky národného reprodukčného procesu, na ktoré predtým (hoci nie vždy so želateľným výsledkom) mohli pôsobiť. Týka sa to napríklad ovplyvňovania vývoja platobnej bilancie, ochrany domáceho trhu pred konkurenčne schopnejšími zahraničnými tovarmi a službami obmedzujúcimi výrobu domáceho tovaru i rast zamestnanosti atď.

To však neznamená, že by národné vlády stratili možnosť zasahovať do kapitalistického reprodukčného procesu a ovplyvňovať jeho priebeh. Buržoázny štát aktívne pôsobí na to, aby sa národná buržoázia, ktorú reprezentuje, presadila v podmienkach zostrujúceho sa konkurenčného boja na integrovanom trhu, na to aby sa národný protekcionizmus nahradil spoločným, regionálnym protekcionizmom. Buržoázne vlády sa usilujú v integračnom priestore nastoliť také vzťahy, ktoré by čo najviac vyhovovali záujmom príslušného národného monopolného kapitálu. Prijímajú opatrenia v prospech „svojich“ monopolov s cieľom zlepšiť ich postavenie na integrovanom i svetovom trhu, podporujú ich premenu na silné subjekty z hľadiska celého integračného priestoru i celého kapitalistického sveta. Preferujú ich pred malým a stredným podnikaním (zároveň však prijímajú niektoré opatrenia v prospech malého a stredného podnikania, aby čo najúčinnejšie zabezpečovalo potreby monopolného kapitálu) i pred monopolmi z nečlenských krajín, najmä pred monopolmi z hlavných imperialistických centier.

To, že buržoázne vlády na jednej strane zabezpečujú podmienky na reprodukciu kapitálu v rámci regionálneho hospodárskeho komplexu, nemôže na druhej strane vylúčiť ich postup proti jednotlivým zložkám národného i medzinárodného monopolného kapitálu, ktoré nerespektujú vládami sledované ciele a ktoré mimoriadne silne prejavujú svoju agresivitu. Účinok vládných zásahov sice nemožno podceňovať, avšak nemožno ich ani preceňovať. Ani s ich pomocou neraz nemožno prekonať neochotu

či neschopnosť národného monopolného kapitálu rozvíjať mnohé odvetvia, resp. z hľadiska národnej ekonomiky ako celku dôležité oblasti. Ide predovšetkým o rozvoj moderných odvetví, osobitne významných v podmienkach vedecko-technickej revolúcie (elektroniku, aerokozmický či jadrový priemysel a pod.), o odvetvia nachádzajúce sa v komplikovanej, často kriticknej situácii (napr. energetika, poľnohospodárstvo), o rozvoj sociálnej infraštruktúry (verejnej dopravy, kultúrnych, vzdelávacích a výchovných zariadení atď.). Pritom buržoázia sa pokúša riešiť vznikajúce problémy na nadnárodnej úrovni.

Národný štátnomonopolistický kapitalizmus teda prerastá na nadnárodný štátnomonopolistický kapitalizmus, pričom aktívne ovplyvňuje a určuje vývoj integračných procesov. Na druhej strane tu pôsobí aj spätná väzba, keď nadnárodný intervencionizmus ovplyvňuje národné štátnomonopolistické regulovanie. A to jednak tým, že si vynucuje aktívnejšie zásahy štátu do štruktúry danej ekonomiky, do prispôsobenia sa novým podmienkam konkurencie, jednak tým, že pôsobí na rozvoj koordinačných vzťahov, na zapájanie národnej ekonomiky do rôznych nadnárodných foriem štátnomonopolistického kapitalizmu.

Nadnárodné štátnomonopolistické regulovanie sa opiera o objektívny ekonomický základ — o vedecko-technickú revolúciu, o obrovský stupeň zospoločenšenia kapitalistického reprodukčného procesu. Priaznivé podmienky na jeho rozvoj utvára existencia silného štátneho sektora v energetike, v doprave, v komunálnom hospodárstve a pod. V procese jeho rozvoja sa veľmi často ukazuje neschopnosť národných štátov vlastnými silami prebudovať a súčasným podmienkam prispôsobiť zaostávajúcu malovýrobnú štruktúru. Táto otázka osobitne vystupuje do popredia v krajinách, kde má významnú úlohu malovýrobný sektor (napr. vo Francúzsku a v Taliansku). Treba riešiť otázku rozsiahlych regionálnych disproporcií, teda otázku, ako zvýšiť úroveň zaostalých oblastí (napr. južného Talianska, juhozápadného Francúzska a pod.), ako v zaostalých oblastiach zainteresovať kapitál na potrebných premenách, na výstavbe novej infraštruktúry a pod. Prinútiť súkromný kapitál i veľké medzinárodné monopoly, aby vyriešili tieto problémy, majúce často obrovský spoločenský dosah, zvyčajne nie je možné, a to z dvoch príčin. Takéto riešenie neraz presahuje ich možnosti i sily, a čo je ešte dôležitejšie, ide o málo ziskové akcie, teda o akcie, ktoré protirečia zhodnocovacím cieľom monopolného kapitálu.

Medzinárodná porada komunistických a robotníckych strán v Moskve roku 1960 konštatovala, že „štátnomonopolistický kapitalizmus zosilňuje moc monopolov nad životom národa a spája silu monopolov so silou štátu v jediný mechanizmus, ktorý slúži na záchranu kapitalistického zriadenia, na maximálne zvyšovanie ziskov imperialistickej buržoázie vykorisťovaním robotníckej triedy a okrádaním širokých vrstiev obyvateľstva“ [13, s. 41]. Imperialistické integračné procesy obohacujú spojenie monopolov so silou štátu o silu nadnárodných inštitúcií.

Nadnárodný štátnomonopolistický kapitalizmus teda chápeme ako spo-

jenie sily monopolov, sily štátov a sily nadnárodných (nadštátnych alebo medzištátnych) inštitúcií do jedného mechanizmu. Tento mechanizmus je jednotou živelného regulovania a vedomého regulovania.

Nadnárodným štátnomonopolistickým regulovaním na rozdiel od toho rozumieme vedomé pôsobenie nadnárodných integračných inštitúcií upriamené na vybudovanie regionálneho hospodárskeho komplexu prostredníctvom rôznych metód, foriem, nástrojov, stimulov a opatrení.

Nadnárodnými formami štátnomonopolistického kapitalizmu označujeme imperialistické integračné zoskupenia, prístupujúce k nadnárodnému štátnomonopolistickému regulovaniu kapitalistického reprodukčného procesu.

Efektívnosť nadnárodného štátnomonopolistického regulovania do značnej miery závisí od toho, do akej miery nahrádza, či vylepšuje ustupujúce národné štátnomonopolistické regulovanie kapitalistického reprodukčného procesu, do akej miery kompenzuje pôsobenie živelného trhového regulovania v integračnom mechanizme. Doterajší vývoj Európskych spoločenstiev však ukazuje, že má značne obmedzený a ťďaleka nie všeobecný charakter. Často uľahčuje pôsobenie živelne trhových regulačných síl v takom rozsahu, že výsledkom je poškodenie zámerov, ktoré sa sledovali nadnárodnou intervenčnou politikou. Môžu sa prítom narušiť samé zásady centralizovaného nadnárodného regulovania a môže nastať kritická situácia na najrôznejších úsekoch reprodukčného procesu. Potvrdzujú sa tak závery medzinárodnej porady komunistických a robotníckych strán v Moskve roku 1969 [pozri [13, s. 103]].

Pravda, k spojeniu sily monopolov so silou štátu a silou nadnárodných inštitúcií do jedného mechanizmu nedochádza v súčasnom kapitalizme len v súvislosti s rozvojom imperialistických integračných procesov. Tie sa presadzujú v regionálnom meradle medzi obmedzeným počtom krajín. Okrem týchto spojení dochádza k iným, v oveľa širšom priestore, medzi väčším počtom či dokonca väčšinou krajín svetového kapitalistického hospodárstva, a to spravidla na medzištátnom základe. Tieto spojenia sa uskutočňujú v jednotlivých sférach medzinárodných ekonomických vzťahov (sféra medzinárodných obchodných vzťahov, medzinárodných finančných a úverových vzťahov a pod.) a prejavujú sa v takých inštitucionálnych podobách, akými sú napríklad Všeobecná dohoda o clách a obchode, Medzinárodný menový fond, Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj atď.

Imperialistická integrácia modifikuje pôsobenie trhového mechanizmu a rozširuje rámec pôsobenia konkurencie na celý integračný priestor. Zároveň sa vyvíja snaha vyrovnávať podmienky konkurencie v záujme veľkokapitálu napríklad tým, že sa (v spoločnom trhu) fixujú ceny poľnohospodárskeho tovaru, aktivizuje sa činnosť rôznych fondov a pred zahraničnou konkurenciou sa ochraňujú dôležité odvetvia a sféry strategického významu. Nastáva svojrázna syntéza pôsobenia živelne trhovej regulačnej zložky i vedomých regulačných zložiek integračného mechanizmu, a to na národnej i medzinárodnej úrovni, v mikrosfére i v makrosfére [pozri aj [14, s. 31]]. Špecifickosť, a neraz aj protirečivosť zložky súkromnomonopolistického a štátnomonopolistického regulovania

prítom vedie k tomu, že protiváhou živelného trhového regulovania je predovšetkým štátnomonopolistická zložka, zatiaľ čo súkromnomonopolistická zložka skôr inklinuje k zložke živelného trhového regulovania.

V súčasných imperialistických integračných projektoch sú vzhľadom na prevahu živelne trhových regulačných síl v integračnom mechanizme nadnárodné intervečné zásahy zatiaľ len málo účinné. Názor, že budúci (zrejme ešte veľmi vzdialený) prechod od integrácie, obmedzujúcej sa na prekonávanie jestvujúcich ekonomických bariér medzi integrujúcimi sa štátmi k integrácii, zahrňujúcej spoločné regulovanie kapitalistického reprodukčného procesu v celom regionálnom hospodárskom komplexe, by v tomto smere mohol znamenať zlom vo vzájomnom pomere živelných trhových regulačných síl a vedome regulačných síl, ostáva viac teoretickým predpokladom ako skutočnosťou, ktorú už overila prax.

Vysoký stupeň integračnej spätosti imperialistických krajín však nie je bez problémov, ako napríklad názorne ukázal ekonomický vývoj v západoeurópskych integračných zoskupeniach v 70. rokoch a začiatkom 80. rokov; synchronizácia ekonomického cyklu, ku ktorej ekonomická integrácia prispieva, sťažuje východisko z krízy.

Pravda, súčasné imperialistické integračné zoskupenia nestoja ani tak pred problémami vyplývajúcimi z vysokej integračnej spätosti (hoci viaceré závažné problémy v nich vznikajú už z dnes dosiahnutej úrovne), ako skôr pred problémom, ako túto vysokú integračnú spätosť v podobe hospodárskej a menovej únie dosiahnuť. Ukazuje sa, že prítom ide o veľmi zložitý a pomalý proces, stretávajúci sa s obrovskými ťažkosťami a protirečeniami.

Literatúra

- [1] LENIN, V. I.: Vybrané ekonomické práce I. Bratislava, Pravda 1978.
- [2] Tready Establishing the European Economic Community and Connected Documents. Brusel 1962.
- [3] Convention Establishing the European Free Trade Association. Genève 1970.
- [4] ADÁMKOVÁ, H.: Mezinárodní ekonomická integrace v teorii a praxi. Praha 1976, s. 26–27.
- [5] ŠEDIVEC, V.: Mezinárodní ekonomická integrace ve vyspělých kapitalistických zemích. Praha 1978, s. 117.
- [6] ŠÍBL, D. Tendencie k zmedzinárodnieniu hospodárskeho života v súčasnom kapitalizme. Bratislava 1974, s. 169–179.
- [7] Protirečivý charakter západoeurópskej integrácie. Bratislava 1977, s. 36–39.
- [8] European Parliament Digest, 1981, č. 15.
- [9] Zapadnoevropejskaja integracija i mirovaja ekonomika. Moskva 1979.
- [10] CLAUDE, M.: Mnogonacionalnyje korporacii i imperializm. Moskva 1981.
- [11] The OECD Observer, 1981, č. 112.
- [12] LENIN, V. I.: Spisy 24. Bratislava, SVPL 1955.
- [13] Dokumenty z medzinárodných porád komunistických a robotníckych strán. Bratislava, Pravda 1976.
- [14] GLUCHAREV, L. I.: Zapadnoevropejskaja integracija i mezunarodnyje monopolii. Moskva 1978.

Konzultácie

Vplyv zvyšovania akosti produkcie na náklady

ZAJAC, Jaroslav

Otázky zvyšovania akosti produkcie sú v súčasnosti mimoriadne aktuálne. My sa budeme týmito problémami zaoberať najmä z hľadiska nákladov. V praxi vedie zlepšenie akosti produkcie zväčša k zvyšovaniu nákladov. Výrobcovia sa každé zvýšenie akosti produkcie usilujú využiť na zdôvodnenie zvýšenia nákladov. Existujúci systém cenovej stimulácie tvorby cien nových výrobkov totiž do istej miery umožňuje zvyšovanie nákladov a cien.

Národohospodársky je však potrebné, aby rast akosti produkcie viedol k znižovaniu nákladov na jednotku úžitkového efektu, prípadne k zachovaniu ich úrovne. Uvedené sa týka najmä progresívnych odvetví v národnom hospodárstve a prispieva k realizácii štruktúrnych zmien. V opačnom prípade to vedie k paradoxnej situácii, že so stúpajúcim stupňom spracovania produkcie klesá účinnosť zahraničnej výmeny s nesocialistickými štátmi.

Kvalitu produkcie predstavujú vlastnosti, ktoré podmieňujú vhodnosť produkcie na uspokojenie určitých potrieb v súlade s ich určením. Systematické zvyšovanie akosti produkcie vyžaduje jednorazové a bežné náklady vo všetkých štádiách existencie výrobku. Rast akosti chápeme v súvislosti so zdokonalením existujúcich výrobkov, aj v súvislosti so vznikom nových výrobkov.

Ekonomicky zdôvodnený rast kvality vedie k rastu konkurencieschopnosti nášho tovaru na svetových trhoch nielen z hľadiska úžitkových parametrov, ale aj nákladov.

Výroba technicky nedokonalých výrobkov si vyžaduje dodatočné náklady a pri plánovaní akosti a cien je nevyhnutné určiť, akú úsporu prinesie využitie vysokoakostných výrobkov a aké náklady sa na to vynaložia. Hospodársky mechanizmus musí pritom zabezpečiť zainteresovanosť podnikov na požadovanej akosti s minimálnymi nákladmi. V našom príspevku sa budeme zaoberať niektorými otázkami zvyšovania akosti produkcie z hľadiska nákladov, noriem a kontroly, pretože zvyšovanie akosti produkcie, určenie jej ekonomickej efektívnosti, ekonomické a materiálne stimulovanie jej zvýšenia a jej zohľadnenie pri tvorbe cien sa doteraz nerealizujú žiadúcim spôsobom.

Nové výrobky nie sú vždy ekonomicky efektívne, čím sa znižujú národohospodárske možnosti ich využitia. Podiel jednorazových a bežných nákladov na jednotku úžitkového efektu nového výrobku rastie, prípadne iba nepatrne klesá.

Pritom výrobca nie je vždy zainteresovaný na výrobe a spotrebiteľ na využití nových, technicky pokrokových výrobkov [pozri aj [6]]. Môžeme si položiť otázku, prečo náklady na nové výrobky aj ich ceny rastú rýchlejšie ako zvyšovanie akostných parametrov.

Budeme analyzovať, ktoré faktory vplyvajú na veľkosť nákladov pri výrobe nových výrobkov. Spoločnosť sa snaží minimalizovať náklady spojené so zvyšovaním akosti výrobkov a určuje aj ich hornú hranicu. Určenie racionálnej veľkosti nákladov pri výrobe nového výrobku je možné zabezpečiť na základe hodnotovej analýzy.

Obsah a štruktúra nákladov na zvýšenie akosti produkcie sa mení takto: v predvýrobnom štádiu rastú náklady na rozpracovanie a prípravu nových zložiek technicky pokrokovej produkcie; pri ich bezprostrednej výrobe rastú náklady na technickú kontrolu akosti; pri zvyšovaní strát a nepodarkov vo výrobe a spotreba vznikajú dodatočné náklady.

Náklady na výrobu ovplyvňujú aj akosť produkcie, čiže sú i nákladmi na akosť. Potom je zložitá určiť len tú časť nákladov, ktoré vedú k zvýšeniu akosti produkcie.

Sú prípady v praxi, keď vlastné náklady môžu rásť rýchlejšie ako akosť produkcie. K uvedenej situácii dochádza najmä v začiatočnom období výroby nových výrobkov, keď nie sú ešte k dispozícii potrebné skúsenosti, produktivita práce je nízka, podiel nepodarkov je zvýšený atď. Týka sa to najmä zvyšovania akosti výrobkov počas výroby. Značný rast akosti a osvojenia výroby nových výrobkov si vyžaduje technologickú prestavbu a vedie ku zvyšovaniu akosti výrobného procesu a tým však aj k postupnému zníženiu vlastných nákladov.

Zaoberajme sa teraz matematickou formuláciou vplyvu zvyšovania akosti na vlastné náklady. Predpokladáme tu určitú funkčnú závislosť, pričom jednotkové vlastné náklady si môžeme vyjadriť ako

$$N = AK_1^\alpha / K_2^\beta \quad \beta = 1 - \alpha,$$

kde

- N — vlastné náklady na jednotku produkcie;
- K_1 — ukazovateľ kvality produkcie [integrálny ukazovateľ];
- K_2 — ukazovateľ kvality výrobného procesu;
- A — parameter.

Uvedený vzťah je vlastne výrobnou funkciou a α , β sú koeficientmi elasticity vlastných nákladov k akosti produkcie a k akosti výrobného procesu, t. j. [1]

$$\alpha = dN/dK_1 \cdot (K_1/N),$$

$$\beta = dN/dK_2 \cdot (K_2/N).$$

Náklady na kvalitu produkcie vždy vystupujú v prírastkovom tvare, t. j. ako náklady na zvýšenie jej akosti. Vlastností tovarov možno členiť na:

- nové perspektívne vlastnosti,
- jestvujúce, avšak perspektívne vlastnosti,
- neperspektívne vlastnosti produkcie.

Nové výrobky obyčajne majú nové perspektívne vlastnosti a neperspektívne

vlastností by sa u nich nemali vyskytovať. Pri určení nákladov na rast akosti produkcie je potrebné chápať vlastné náklady ako náklady na formovanie vlastností výrobkov. Skutočný prírastok vlastných nákladov j -tej produkcie vplyvom zmeny q -tej vlastnosti obsahuje

$$\Delta N_{qj} = N_q \cdot M_{qj} - N_q^\alpha M_{q\alpha}$$

kde

N_q, N_q^α — náklady na výrobu jednotky q -tej vlastnosti nového výrobku;
 $M_{qj}, M_{q\alpha}$ — počet jednotiek s q -tou vlastnosťou nového výrobku.

Tento prírastok možno rozčleniť na zložky, ktoré sú podmienené zmenou kvality výroby a kvality výrobného procesu.

Zmena vlastných nákladov j -tej výroby vplyvom zvýšenia kvality, t. j. zmenou q -tej vlastnosti sa rovná.

$$\Delta N_{qj}(M) = \Delta N_{qj} N_j^\alpha \cdot \Delta M_{qj} / N_q^\alpha \Delta M_{qj} + M_{q\alpha} \Delta N_q.$$

Zmena vlastných nákladov j -tej produkcie vplyvom zmeny kvality výrobného procesu obsahuje

$$\Delta N_{qj}(N) = \Delta N_{qj} \cdot M_{q\alpha} \cdot \Delta N_q / N_q^\alpha \cdot \Delta M_{qj} + M_{q\alpha} \cdot \Delta N_q.$$

O veličine $\Delta N_{qj}(M)$ predpokladáme, že je normatívna a predstavuje veľkosť hornej hranice nákladov pri zvyšovaní akosti pri rozličnej akosti výrobného procesu. Prípustná veličina vlastných nákladov je podmienená národohospodárskou efektívnosťou ich kvality.

Každý hodnote nákladov na zvýšenie akosti produkcie $\Delta N_{qj}(M)$ zodpovedá normatívna zmena nákladov podmienených akosťou výrobného procesu $\Delta N_{qj}(N)$.

Dané normatívy môžu byť určené pre prírastok produkcie, ako aj jej zložiek a prvkov. Metódy plánovania a optimalizácie nákladov na kvalitu produkcie majú veľký význam a súvisia s určením ekonomickej efektívnosti rastu kvality a hmotnej zainteresovanosti na kvalite.

Vlastné náklady na jednotku produkcie si môžeme pritom vyjadriť v matricovej podobe. Každý riadok v tejto tabuľke predstavuje rozdelenie nákladov určitej nákladovej položky na základe vlastností produkcie a stĺpec naopak určuje náklady na vytvorenie vlastností výrobku podľa nákladových položiek. Výrobný proces je potrebné členiť na jednotlivé operácie. Využiť sa tu dajú metódy hodnotovej analýzy.

Kvalita produkcie K závisí od kvality pracovných predmetov K_1 , pracovných prostriedkov K_2 , kvality samej práce K_3 a kvality systému organizácie vedy, projektovania a konštrukcie nových výrobkov K_4 , t. j.

$$K_t = f(K_{1t}, K_{2t}, K_{3t}, K_{4t}).$$

Meranie a kontrola akosti produkcie

V systéme riadenia kvality dôležitú stránku zaberá objektívny a dôsledný

výber najlepších projektov a prototypov na zavedenie do výroby, ako aj plánovanie ich akosti v procese projektovania výrobkov.

Kvalita výskumných, vývojových a projekčno-konštrukčných prác spoluurčuje technickú úroveň výrobkov. Na riešenie uvedeného problému je potrebné využiť aj prognózovanie ekonomicky zdôvodnených potrieb produkcie na zodpovedajúcej technickej úrovni.

Prakticky možno zaviesť normatív kvality technicky pokrokových výrobkov a výrobkov 1. stupňa akosti, ktorý charakterizuje jednotkové prírastkové náklady u výrobcu i u spotrebiteľa vzhľadom na zvýšenie technickej úrovne výrobkov. Disproporcie vznikajúce v jednotlivých článkoch národného hospodárstva a neracionálne využívanie materiálnych pracovných a finančných zdrojov vyžadujú využívať normy a normatívy.

Pri výrobe rovnakého výrobku sa jednotliví výrobcovia líšia pomerne veľkými rozdielmi vlastných nákladov na jednotku produkcie. Veľkosť nákladov sa často určuje v podnikoch bez dostatočného technicko-ekonomického zdôvodnenia.

Kvalitu produkcie ovplyvňuje celková ekonomická klíma, ďalej normy, technické podmienky, projekty a stanovené technologické procesy. Na meranie kvality je vypracované množstvo metód [2; 3; 4], ktoré chápu akosť ako súbor úžitkových vlastností alebo ako súbor spoločenských charakteristík užitočnosti prejavujúcich sa v uspokojovaní potrieb obyvateľstva. Pri kontrole kvality sa používajú štatistické metódy využívajúce teóriu pravdepodobnosti a matematickej štatistiky. Patria sem napríklad metódy:

- jednorazového výberu,
- dvojitého výberu,
- aritmetického priemeru,
- individuálnych hodnôt,
- zgrupovania alebo kalibrov rozdelenia,
- piatich skupín kvality,
- bodového hodnotenia.

Uskutočnenie kontroly pomocou metódy jednorazového výberu uvádzame na schéme 1.

V prípade výberu n výrobkov z celej skupiny N výrobkov, ak je počet nepodarkových d menší ako zadaný počet S , výrobky sa prijímajú. Ak je počet nepodarkových výrobkov vyšší ako zadaný počet, potom dochádza k úplnej kontrole všetkých výrobkov alebo celá partia sa brakuje. Zadaná veličina S musí brať do úvahy nasledovné podmienky:

- zisk spotrebiteľa nesmie prevyšovať určitú úroveň,
- kontrolovaný počet výrobkov musí byť minimálny.

Metódu dvojitého výberu sme znázornili na schéme 2. Metóda je podobná predchádzajúcej, pričom zisk spotrebiteľa sa člení medzi výbermi, čím sa zvyšuje aj spoľahlivosť kontroly.

Metóda predbežnej kontroly počas výroby, kde sa kontroluje určitá časť výrobkov, vychádza z predpokladu, že rozdelenie náhodných odchýlok vznikajúcich počas výroby má normálne rozdelenie. Pravdepodobnosť nájdania náhodnej premennej x v intervale $x_1 < x < x_2$ sa potom určuje takto:

$$\int_{X_1}^{X_2} y dx = 1/\sigma \sqrt{\pi} \cdot \{\exp [x - \bar{x}]^2/2\sigma^2\} dx,$$

kde

- y — hustota výskytu náhodnej premennej;
 σ — stredná kvadratická odchýlka premennej x ;
 $\bar{x}$ — stred rozdelenia, kde veličina y dosahuje maximálnu hodnotu.

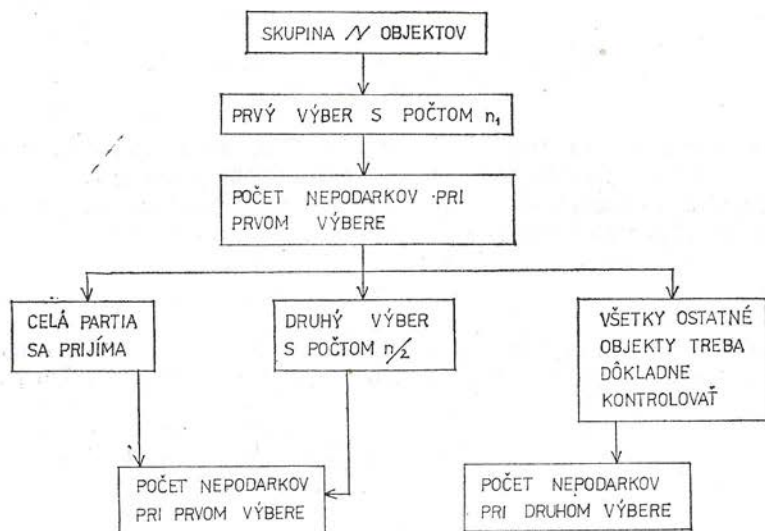

Schéma 1. Metódy jednorazového výberu

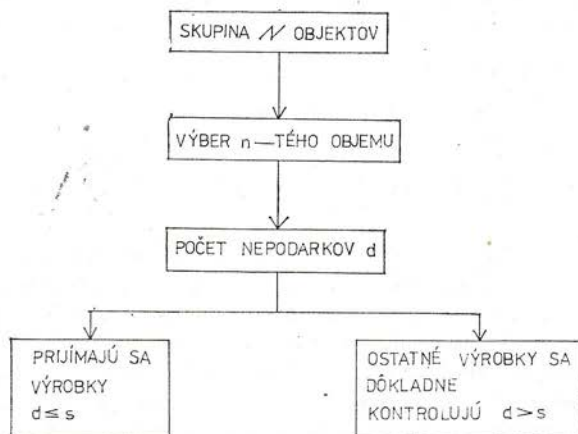

Schéma 2. Metóda dvojitého výberu

Dôležitá je v tejto súvislosti i Laplaceova funkcia $L(t)$:

$$L(t) = 1/\sqrt{2\pi} \int_0^t \exp(-t^2/2) dt.$$

Hodnotu $L[t]$ určujeme pomocou tabuliek a vyjadruje, že pravdepodobnosť výskytu náhodnej premennej x v hraniciach $\bar{x} + 3\sigma$ sa rovná 0,9973. V prípade, že stred súradnicovej sústavy je súčasne priemerom $\bar{x}$ ($x = t\sigma$ p, t. j. výskytu náhodnej premennej za prípustnými technickými hranicami, rovná sa

$$P_{\sigma p} = 1 - \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\sigma/2}^{+\sigma/2} \exp(-t^2/2) dt.$$

Metóda aritmetického priemeru využíva periodickú kontrolu určitého počtu výrobkov z partie a z výsledkov obdržíme aritmetický priemer $\bar{x}$.

Pri normálnom rozdelení náhodnej veličiny maximálnu odchýlku štatistických testov určíme zo vzťahu

$$\bar{x} - 3\sigma \leq x \leq \bar{x} + 3\sigma.$$

Predpokladá sa, že priemerná štvorcová odchýlka je určená parametrom w ako rozdiel medzi najväčšou a najmenšou hodnotou kontrolovaného parametra, pričom

$$\sigma = w/dn,$$

kde

dn — koeficient, ktorý prepája priemerné rozpätie odchýlok so štvorcom náhodnej premennej x . Potom

$$\begin{aligned} L_H &= \bar{x} + [t_1 \cdot w/dn \cdot n], \\ L_D &= \bar{x} - [t_1 \cdot w/dn \cdot n], \end{aligned}$$

kde

L_H a L_D — horná a dolná kontrolná hranica kontrolovaného parametra.

Označme si $A = t_1/(dn \cdot n)$, potom

$$\begin{aligned} L_H &= \bar{x} + AW, \\ L_D &= \bar{x} - AW. \end{aligned}$$

Veľkosť koeficientu A pri zadanej pravdepodobnosti hladine sa určuje z tabuliek, ktoré sú zostavené pre rôzne veľkosti výberu n .

Metóda individuálneho výberu vychádza na rozdiel od predchádzajúcej metódy zo skutočnosti, že neberie do úvahy aritmetický priemer, ale všetky skutočne obdržané výsledky. Pravdepodobnosť nesprávneho ohodnotenia kvality podľa tejto metódy dosahuje približne 7 %.

Metóda zgrupovania alebo kalibrov rozdelenia vychádza z použitia meracích prístrojov, s ktorými sa porovnávajú rozsahy výrobkov. Výpočet štatistických charakteristík a určenie stavu spracovania a možnosti výskytu nepodarkových výrobkov vyžaduje od príslušných kontrolných pracovníkov získanie rutinných pracovných návykov. Zložitou otázkou tu ostáva presnosť a vhodnosť meracích prístrojov.

Metóda piatich skupín kvality vychádza zo skutočnosti, že všetky skúšobné exempláre možno členiť na päť skupín kvality pomocou ľubovoľných kontrolných prostriedkov: hraničných kalibrov, meracích nástrojov atď.

Metóda bodového hodnotenia sa využíva v prípade, že kvalitatívne vlast-

nosti nie je možné kvantitatívne charakterizovať. V takom prípade možno ohodnotiť kvalitatívne vlastnosti pomocou päťbodovej sústavy, kde:

5 bodov predstavuje, že výrobok plne vyhovuje požiadavkám;

4 body — výrobok má nepodstatné chyby;

3 body — výrobok má hrubé chyby;

2 body — nepodarok možno opraviť;

1 bod — nepodarok nie je možné opraviť.

V prípade, že výrobok sa ohodnotí 2 alebo 1 bodom, celá skupina výrobkov sa dôkladne kontroluje.

Využitie spomínaných štatistických metód priebežnej kontroly môže potenciálne znamenať veľký ekonomický prínos, pretože sa znižuje počet nepodarkov, zvyšuje sa produktivita práce atď. Preto je dôležité na základe analýzy vybrať správnu metódu kontroly požadovanej kvality produkcie. Pri analýze kvality je však potrebné brať do úvahy i ďalšie stránky problematiky [5].

Záverom

Doteraz pretrvávajúce ťažkosti pri zlepšovaní akosti produkcie môže pomôcť odstrániť zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu. Doterajší systém hmotnej zainteresovanosti je potrebné ďalej zdokonaľovať, najmä čo sa týka predvýrobných etáp. Zároveň je potrebné upraviť spôsoby tvorby cien, aby skutočne stimulovali vedecko-technický pokrok. Používané kalkulačné metódy tento problém dostatočne neriešia. Je potrebné prepracovať systém ekonomických nástrojov stimulovania kvality produkcie, a to počas celého obdobia životnosti výrobkov. Nedostatky sa týkajú najmä krajných bodov, čo je projekcia a konštrukcia a vyradovanie z používania. Preto je potrebné všade zavádzať ceny vedecko-technických poznatkov a v prípade, že výrobok dosiahne tretí akostný stupeň, treba ho do stanoveného časového obdobia (maximálne 1 rok) vyradiť z výrobného procesu. Problematická je aj súčasná situácia vo využívaní systému cenovej stimulácie [6].

Literatúra

- [1] DUNAJEV, I. M. — SKVORCOV, T. P. — ČUPYRIN, V. N.: Organizacija projektizovaniya sistemy techničeskogo kontroľa. Moskva, Mašinostrojenije 1981.
- [2] GARAJ, V.: Problémy ekonomickej teórie kvality produkcie. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 6, s. 535–548.
- [3] KOŽÁR, J.: Hodnotenie kvality výrobkov. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 2, s. 148–163.
- [4] NEMČINOV, V. S.: Společenská hodnota a plánovaná cena. Praha, Svoboda 1972 327 s.
- [5] PASTRŇÁK, I.: Plánovité řízení kvality. [Výzkumná práce.] Praha, VÚPŘ 1982.
- [6] FRANCE, K.: Analýza systému stimulovania akosti výrobkov. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 12, s. 1087–1101.
- [7] ŠTEFÁNIK, J.: Otázky ekonomického hodnotenia úrovne akosti výrobkov. Ekon. Čas., 26, 1978, č. 4, s. 337–348.

Glosa k Medzinárodnému roku mládeže

Ekonomický časopis a mladí ekonómovia

KOMÍNKOVÁ, Zora

Medzinárodná organizácia pre výchovu, vedu a kultúru pri OSN [UNESCO] vyhlásila rok 1985 *Medzinárodným rokom mládeže*. Pokroková mládež celého sveta si svoj rok pripomenula XII. svetovým festivalom mládeže a študentstva, ktorý sa tohto roku konal priam symbolicky v hlavnom meste prvej krajiny socializmu, v Moskve. Mladosť je nositeľom pokroku a jej tvorivý a odvážny duch, hoci často narážajúci na rozvahu a skúsenosť toho „skôr narodeného“, preniká do všetkých sfér ľudskej činnosti. Osobitne zreteľne sa tieto atribúty mladosti premietajú vo vede: veda ako hybná sila spoločensko-ekonomického pokroku je a svojím poslaním musí byť naplnená optimizmom mladých myšlienok, tvorivými nápadmi a netradičnými prístupmi. Tieto skutočnosti sú všeobecne platné pre všetky vedné disciplíny, a v nemalej miere aj pre ekonomické vedy.

V tomto predposlednom čísle Ekonomického časopisu, ktoré vychádza v Medzinárodnom roku mládeže, chce redakcia nášho časopisu urobiť určitú bilanciu tvorivej vedeckej a odbornej činnosti mladých adeptov ekonomickej vedy — mladých ekonómov.¹ Pri rozhodovaní, ako hlboko do minulosti siahnuť v našej bilancii podielu mladých autorov na publikovaných príspevkoch v Ekonomickom časopise, sme pôvodne uvažovali o vyhodnotení obdobia celej VII. päťročnice, t. j. v súlade s časovým horizontom štátnych plánov základného výskumu. To by sa však táto krátka glosa rozrástla do rozsiahleho prehľadu. Preto sme sa rozhodli pre alternatívu, v ktorej sme vyšli z kritéria, ktoré je nanajvýš vlastné práve mladej generácii — z kritéria súťaživosti. Tu sa nám ako východisko ponúkol prelom rokov 1982—1983, keď toto kritérium bolo takrečeno inštitucionalizované v rozhodnutí Slovenského literárneho fondu (SLF) o každoročnom udeľovaní prémie za vedeckú prvotinu mladých autorov, a keď po prvej skúsenosti z roku 1982 sa naplno rozbehli celoštátne vedecké súťaže mladých ekonómov o najlepšiu vedeckú prácu. Prémia SLF sa

¹ Kritériom pre zaradenie do kategórie *mladý ekonóm* je veková hranica 35 rokov.

udeľuje za článok publikovaný za ročné obdobie v Ekonomickom časopise²; do celoštátnej súťaže o najlepšiu vedeckú prácu mladých ekonómov postupujú víťazné práce mladých ekonómov z ústavných, fakultných alebo celoškolských súťaží.

V rámci našej malej bilancie si pripomeňme predovšetkým práce a hlavné problémové okruhy vedeckého záujmu mladých autorov, publikujúcich na stránkach Ekonomického časopisu od spomenutého medzníka.

Roku 1983 bolo publikovaných viacej príspevkov mladých ekonómov. Najvýznamnejšie z nich boli: Goga, M.: Meranie podielu extenzívnych a intenzívnych faktorov na celkovom prírastku národného dôchodku SSR úplne dynamizovanou výrobnou funkciou typu SEC (č. 1); Repčíková, J.: Industrializácia a proces znižovania rozdielov v priemyselnej rozvinutosti územných celkov na Slovensku v období 1945–1960 (č. 1); Hauser, J. — Klučka, J.: Miesto a úloha dopravy a spojov v reprodukčnom procese (č. 2); Marčičiak, P.: Kritika buržoázných dezinterpretácií metódy marxistickej politickej ekonomie (č. 3); Černohorský, P.: K teórii globálnych problémů (č. 5); Blišák, J.: Možnosti transferu technológie medzi ČSSR a vyspelými kapitalistickými štátmi (č. 6); Mikuš, L.: Niektoré aktuálne otázky merania vplyvu vedecko-technického pokroku na prírastok národného dôchodku (č. 7); Haluška, J.: Krátkodobá analýza a prognóza vonkajších ekonomických vzťahov ČSSR (č. 12). Prvou Prémiou SLF za vedeckú prvotinu bola odmenená uvedená štúdia *J. Repčíkovej* z čísla 1/1983. Stať je z oblasti hospodárskych dejín a okrem vedeckého prínosu predstavuje aj spoločensky angažovaný príspevok, pretože v nadväznosti na predchádzajúci autorkin výskum prináša vyargumentované porovnanie priebehu a výsledkov industrializačného procesu na Slovensku za kapitalizmu a za socializmu z hľadiska vyrovnávania oblastných diferencií priemyselnej rozvinutosti.

V roku 1984 boli v Ekonomickom časopise publikované ďalšie práce mladých autorov. Spomenieme z nich opäť najvýznamnejšie: Borzová, A.: Vlastníctvo a výrobné vzťahy (č. 1); Požgay, R.: Modelovanie produkcie ekonomického komplexu aplikáciou aparátu economickej kybernetiky (č. 1); Kožár, J.: Hodnotenie kvality výrobkov (č. 2); Štrauch, D. — Olexa, M.: Pokus o indentifikáciu zmien determinantov vývoja produkcie priemyslu ČSSR (č. 2); Repčíková J.: Koncentrácia priemyslu na Slovensku v rokoch 1918–1960 z hľadiska menších územných celkov (č. 3); Pavlidou de Carrera, R.: Európsky menový systém — pôvodné ciele a súčasná realita (č. 5); Repčíková, J. (v spoluautorstve): SNP — východisko spoločensko-ekonomických premien našej spoločnosti (č. 8); Kočner, M. — Greguš, J.: Charakteristika ASR technologických procesov pri automatizácii živočíšnej výroby (č. 10); Goga, M.: Výrobná funkcia VES ako zovšeobecnená funkcia Cobba-Douglassa (č. 11). Druhá prémie SLF za vedecké prvotiny bola udelená článku *J. Halušku* Krátkodobá analýza vonkajších eko-

² S ohľadom na konkrétny termín, v ktorom SLF rozhodol o vypísaní prémie za vedecké prvotiny, pre udelenie prvej prémie sa hodnotilo 12 čísel Ekonomického časopisu: od čísla 7/1982 po číslo 6/1983. Obdobne pri ďalších premiách sa hodnotí vždy 12 čísel: 7/1983 až 6/1984, 7/1984 až 6/1985 atď. Ročné „hodnotiace“ obdobia pre udeľovanie prémie za vedecké prvotiny sa tak nezhodujú s kalendárnyimi rokmi, skôr sa blížia „školským“ rokom.

nomických vzťahov ČSSR, ktorý bol uverejnený v Ekonomickom časopise v čísle 12/1983. Autor sa v stati zaoberá problémami ekonometrického modelovania zahraničného obchodu a analyzuje meniace sa vplyvy vybraných ukazovateľov na vývoz a dovoz. Stať je odborné podnetná a veľmi aktuálna, pretože svojimi výsledkami môže poslúžiť ako zdroj podkladov pre analyticko-prognostické štúdie o stave a vývoji našej ekonomiky z hľadiska súčasných i perspektívnych potrieb spoločenskej praxe.

V roku 1985 sa mladí autori prezentovali v Ekonomickom časopise ďalšími pôvodnými príspevkami. Uvedme z nich: Štrauch, D.: Metodológia experimentálnej ekonometrickej analýzy vzájomného obchodu krajín RVHP so surovinami, s materiálmi a s palivami [č. 2]; Štrauch, D. — Mokrášová, V.: Vybrané výsledky experimentálnej ekonometrickej analýzy vzájomného obchodu krajín RVHP so surovinami, s materiálmi a s palivami [č. 4]; Štrba, J.: Konceptia školy N. A. Cagolova v skúmaní východiskového vzťahu sústavy socialistických výrobných vzťahov [č. 4]; Goga, M.: Určovanie podielu extenzívnych a intenzívnych faktorov na raste národného dôchodku v priemysle SSR [č. 5]; Hubková, K.: Neoklasické chápanie úlohy štátneho sektora v kapitalistických krajinách [č. 7]; Borzová, A.: Zospoločenšenie výroby a realizácia plánovitosti za socializmu [č. 7]; Fillo, M.: Niektoré otázky štruktúrneho rozvoja v podmienkach intenzifikácie [č. 10]; Černá, J.: Súčasná tendencie v procese koncentrácie a monopolizácie kapitalistického bankovníctva [na príklade západnej Európy] [č. 10]; Smolík, R.: Kritika monetarizmu jako jedného z teoretických zdrojů neokonzervativizmu [č. 11]. Tretiu Prémiiu SLF získal článok *M. Gogu*, ktorý, ako sme uviedli, bol publikovaný v čísle 5/1985 Ekonomického časopisu (išlo o slávnostné číslo venované 40. výročiu oslobodenia). Autor v stati analyzuje na základe dvoch metód podiel extenzívnych a intenzívnych faktorov na raste národného dôchodku v priemysle SSR za obdobie rokov 1960—1985. Svojimi celkovými výsledkami stať získava vysoko aktuálny, angažovaný a mobilizujúci charakter.

Z ďalších prác našich mladých autorov treba upozorniť na stať *L. Mikuša* Niektoré otázky merania vplyvu vedecko-technického pokroku na prírastok národného dôchodku, ktorá v roku 1983 zvíťazila v *Súťaži o najlepšiu vedeckú prácu mladých pracovníkov Ekonomického ústavu SAV* a bola publikovaná v čísle 7/1983 Ekonomického časopisu. V roku 1984 zvíťazila v tejto súťaži práca *M. Filla* Niektoré otázky štruktúrneho rozvoja v podmienkach intenzifikácie, ktorá sa zaoberá teoretickými aspektmi v súčasnosti rovnako vysoko aktuálnej problematiky — štruktúrnou adaptáciou ekonomiky v nových podmienkach reprodukcie, diktovaných vedecko-technickou revolúciou. Práca reprezentovala mladých pracovníkov Ekonomického ústavu SAV v roku 1984 aj na III. celoštátnej vedeckej konferencii mladých ekonómov, kde bola ocenená Cenou Československej spoločnosti ekonomickej.⁵ [Je uverejnená v čísle 10/1985 nášho časopisu.]

Z hľadiska spoločenskej objednávky na náš ekonomický výskum všeobecne, a rozvoj ekonomickej teórie osobitne, je potešujúce, že nemalý podiel na publikovaných príspevkoch mladých autorov majú state, ktoré sa venujú prob-

⁵ Pozri aj MIKUŠ, L.: Celoštátna súťaž o najlepšie vedecké práce mladých ekonómov. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 4, s. 405—408.

lematike ekonomického modelovania a prognózovania, čo naznačuje, že mladí prekonali rešpekt pred často obávanou „zložitou“ matematikou v ekonómii, a naopak, usilujú sa o širšie uplatnenie matematických metód v ekonomickom výskume. Rovnako žiadané sú však aj príspevky napomáhajúce rozvíjať našu ideologickú ofenzívu, či už na poli rozvoja politickej ekonómie socializmu, alebo marxistickej kritiky súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Na druhej strane v prehľade prác mladých autorov za sledované tri roky nie je vôbec zastúpená napríklad problematika výskumu teoretických otázok socialistickej integrácie, ktorá v hospodársko-politickej praxi tvorí v súčasnosti jeden z nosných pilierov efektívneho rozvoja socialistickej ekonomiky. Nemajú o ňu azda mladí ekonómovia záujem? Alebo sa tento záujem doteraz nepodarilo náležite zobudiť? To sú otázky na zamyslenie sa nielen mladým ekonómom, ale aj ich skúsenejším starším kolegom, ktorí v podstate formujú základ spoločensko-ekonomického zamerania svojich nástupcov v teórii i praxi. Nechce sa nám veriť, že by práve v tejto sfére základného ekonomického výskumu boli sústredení mladí pracovníci trpiaci chronickou nesmelosťou v písomnom prejave. Ak je iba toto príčinou, potom im dávame za príklad niektorých našich už pravidelných prispievateľov (M. Goga, A. Borzová, D. Štrauch, J. Repčíková), ktorým zároveň želáme veľa tvorivých a inšpirujúcich myšlienok aj do budúcnosti. Pravda, nechceme týmto propagovať grafomániu, alebo snahu o publikovanie „za každú cenu“, ale podnietiť záujem mladých ekonómov o prezentovanie výsledkov svojej vedeckej práce, ktoré môže byť podnetom nielen pre rozpracúvanie ich vlastných prác, ale aj pre diskusie na stránkach Ekonomického časopisu.

Okrem vedeckých statí mladých autorov uverejnených v rubrikách State, Konzultácie, Prehľady, mladí autori sa podieľajú na informatívnej a hodnotiacej funkcii Ekonomického časopisu, ktorú plní prostredníctvom recenzií publikácií našich i zahraničných ekonómov. Pravidelní čitatelia nášho časopisu si iste všimli, že v uplynulom období sa podstatne rozšírila a skvalitnila najmä rubrika krátkych informatívnych recenzií vedených pod hlavičkou Z novej ekonomickej literatúry. Zásluhu na tom majú v nemalej miere mladí autori (príkladom sú M. Horniaček, E. Kohútiková, B. Potočná), ktorí touto cestou nielen ponúkajú svojim kolegom informácie o novinkách v našej i zahraničnej ekonomickej literatúre, ale zároveň sami jednak rozširujú svoj odborný obzor, jednak si na týchto malých literárnych útvaroch cvičia schopnosť formulovať myšlienky, zdokonaľovať štýl a celkove nadobúdať erudíciu v písomnom prejave. Túto funkciu recenzií, ale napríklad aj správ z rôznych vedeckých podujatí (konferencií, sympózií, seminárov a pod.) bez váhania potvrdí každý skúsený vedecký pracovník, za ktorým dnes už stojí mnoho rozsiahlejších originálnych výstupov. Preto aj na tomto mieste chceme mladým autorom pripomenúť, aby nepodceňovali túto pre nich niekedy možno menej atraktívnu súčasť ich výchovy k samostatnej vedeckej práci, alebo aj súčasť ich vedeckej práce samej.

Stupeň teoretickej a odbornej zrelosti mladého autora, pravda, ukazujú predovšetkým state a štúdie, z ktorých najkvalitnejšie publikujeme v našom časopise. Je ich za ostatné tri roky vcelku dosť (v priemere 8 ročne), no nie je ich nadbytok. Na záver preto chceme mladých autorov povzbudiť do ich ďalšej publikačnej činnosti ubezpečením, že Ekonomický časopis im bude tak ako doteraz aj v budúcnosti vychádzať v ústrety, a to nielen otvorenými dve-

rami redakcie pre hodnotné a originálne príspevky, ale aj vhodnou voľbou recenzentov z radov popredných vedeckých pracovníkov, ktorí sú vždy ochotní vypracovať nielen písomné pripomienky, ale neľutovať ani čas na osobné stretnutie a poskytnutie cenných podnetov a rád pre zdokonalenie obsahu i formy recenzovaných statí aj ďalšieho zamerania vedecko-výskumnej činnosti mladých ekonómov.

Recenzie

VINTROVÁ, Růžena a kol.:¹ **Reprodukční proces v ČSSR v 80. letech.** Praha, Academia 1984. 224 s.

Hospodársky vývoj v 80. rokoch, a vlastne v poslednej štvrtine 20. storočia, uskutočňuje sa v podmienkach, aké sa dosiaľ v tomto storočí nevykytli. Od začiatku 70. rokov stagnuje, alebo dokonca v mnohých krajinách klesá objem surovín, energie, pracovných síl a základných fondov, ako základných zdrojov vstupujúcich do výrobného procesu. Ciele ekonomického rastu sa stále viac dostávajú do vzájomného konfliktu: takmer každá ekonomika tvrdo bojuje o udržanie vonkajšej ekonomickej rovnováhy, o skvalitňovanie alebo aspoň udržanie dosiahnutej životnej úrovne, o zabezpečenie určitej, často iba minimálnej dynamiky ekonomického rastu, o odstránenie deficitov v spotrebe, či už v podobe diskrepancie medzi dôchodkami obyvateľstva a ponukou tovarov, alebo deficitnosti v základných skupinách tovarov, ktorá bráni realizácii dôchodkov pri uspokojovaní stále rozmanitejších potrieb atď. A pritom v celej svetovej ekonomike narastá tlak vedecko-technického pokroku, neustále sa objavujú ťažkosti s absorpciou nových poznatkov vo výrobe. Požiadavky na štruktúrnú prestavbu ekonomík, na prehĺbovanie medzinárodnej delby práce

neúprosne doliehajú na riadiace ekonomické centrá. Všetky tieto spoločné problémy svetovej ekonomiky, zosťrené v kapitalistických krajinách už roky trvajúcou nezamestnanosťou, dotýkajú sa bezprostredne aj československej ekonomiky.

Kolektív autorov z Ekonomického ústavu ČSAV sa v recenzovanej práci pokúsil na základe zovšeobecnenia poznatkov z konkrétneho ekonomického vývoja v ČSSR v 80. rokoch a pomocou komparácie vývoja v rôznych socialistických krajinách vyjadriť nové črty reprodukčného procesu v etape budovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti.

V 7 kapitolách kolektívnej monografie si autori všímajú viacero otázok, ktorých zodpovedanie je dôležité pre ďalší vývoj československej ekonomiky: aká má byť stratégia sociálnej a ekonomickej politiky ČSSR, akými zdrojmi disponuje československá ekonomika v 80. rokoch, ktoré bariéry musí pri zabezpečovaní ďalšieho ekonomického rastu prekonávať, je možné zabezpečiť proporcionalitu ekonomického vývoja a za akú cenu, je možné v nových reprodukčných podmienkach zabezpečiť rozvoj životnej úrovne obyvateľstva, akú straté-

¹ Členmi autorského kolektívu boli: B. Dolejší, K. Dyba, M. Hájek, K. Janáček, J. Klacek, V. Komárek, V. Kupka, P. Kynštetr, A. Nešporová, B. Malý, Z. Orlíček a M. Toms.

giu treba voliť, aby sme prekonalí tendencie v ekonomike a stereotyp v myslení a v konaní výrobných kolektívov a riadiacich orgánov na všetkých úrovniach atď.? Jadrom všetkých úvah, analýz, námetov a originálnych alternatív riešenia je úsilie ukázať, ako možno zvýšiť efektívnosť zdrojov, intenzifikovať celý reprodukčný a rastový proces, zabezpečiť nevyhnutnú dynamiku ekonomického rastu a obnoviť vnútornú i vonkajšiu ekonomickú rovnováhu a ďalej skvalitňovať dosiahnutú životnú úroveň.

Kolektív autorov stmelený už v minulosti pri makroekonomických analýzach, uskutočňovaných v 70. rokoch pod vedením J. Goldmanna, prezentoval aj v tejto práci originálny a pozoruhodný príspevok. V každej kapitole sa objavujú mimoriadne aktuálne, a pritom netradičné úsudky, požiadavky a návrhy na riešenie zložitých problémov minulého a budúceho vývoja v ČSSR.

Autori napríklad veľmi jasne ukazujú, že jednostranný dôraz na maximálne tempá rastu, typický v období industrializácie, je prekonaný. A predsa upozorňujú, že zvyšovanie efektívnosti prebieha úspešnejšie pri vyššej než pri nižšej rastovej dynamike. Problémy v oblasti surovinových, energetických, materiálnych, ale aj ľudských zdrojov sú od polovice 70. rokov mimoriadne zložené. Avšak „pasívne prispôsobovanie sa rastovým bariéram postupným znižovaním temp rastu vedie k nízkemu využitiu zdrojov“. A čo je mimoriadne vážne, „nezakladá rast efektívnosti, ktorý je sám osebe podmienkou prekonania nerovnováhy“. Nielen to — nakoniec „vedie k spomaleniu rastu životnej úrovne“.

Zotrvačné tendencie v organizácii a v riadení národného hospodárstva, pomalé uplatňovanie výsledkov vedy

a techniky vo výrobe, ktoré brzdia vyššie využívanie výrobného potenciálu ekonomiky a nedostatočné stimulovalie zvýšenia efektívnosti výroby, patria vo všetkých krajinách RVHP k rozhodujúcim vnútorným faktorom ekonomických ťažkostí. Preto aj dôraz na obrat k všestrannej intenzifikácii hospodárskeho rastu je vo všetkých európskych krajinách RVHP rovnako silný. Je spoločným znakom ekonomickej stratégie. Podobne vážnym spoločným znakom je aj tzv. realokácia časti vyrobeného národného dôchodku v prospech zahraničia. Opätovne aj táto skutočnosť vyvoláva tlak na podstatné zvýšenie efektívnosti zdrojov.

Širšiu platnosť, presahujúcu rámec československej ekonomiky, majú aj poznatky, ktoré sa týkajú pružnosti cenovej politiky. Autori upozorňujú na nevyhnutnosť citlivého a pohotového prístupu, pretože „málo pomáha oneskorená reakcia na vznikajúcu nerovnováhu“. Dôraz kladú na vzostup cenovej hladiny o niekoľko málo bodov, pretože takýto rast cien je pravdepodobne pod tzv. prahom citlivosti, ale musí byť urobený včas. Zrejme všeobecne platí, že „čím včasnejší je zásah, tým menší môže mať rozmer, aby bol efektívny“.

Za zvlášť pozoruhodné možno považovať úvahy o takých limitujúcich faktoroch výroby na začiatku 80. rokov, ako sú náročnosť výroby na energiu, na čierne a farebné kovy a obmedzenia v dovoze krmív. V súvislosti s posunom vo význame jednotlivých úzkych miest v ekonomike autori poukazujú na fakt, že prestal byť limitujúcim faktorom nedostatok pracovných síl, naopak začína ich byť dostatok. Formulujú pritom aj domnienku, že pri „uvoľnení v pracovných silách bol zrejme rozhodujúci vplyv decelerácie ekonomického ras-

tu, lebo Súbor opatrení nezačal v tomto smere ešte pôsobiť“.

Nedostatkom publikácie je, že v nej absentuje priestorová problematika, problémy územnej delby práce a pod.

V monografii sú aj závery, poznatky i hypotézy, ktoré by bolo potrebné aj hlbšie rozviesť, ďalej analyzovať, upresňovať. Niektoré analyzované fakty by rovnako bolo možné aj inak interpretovať, ako to robia autori. Napríklad interpretácia vecných proporcií vo výrobe môže byť aj taká, že pri rozvinutej medzinárodnej delbe práce, či už v rámci RVHP, alebo širšie, nemusí byť bezpodmienečne súlad medzi výrobou I. a II. skupiny spoločenskej výroby. Dokonca ani vzťah medzi výrobou pracovných prostriedkov, pracovných predmetov a spotrebných predmetov v podrobnej vecnej štruktúre nemusí byť v súlade s pohybom dôchodkov. Ak sa podarí zabezpečiť, povedzme, špecializáciu vo výrobe v rámci RVHP, tak potom asi nebude potrebné, ani možné formulovať túto proporcionalitu vo výrobe. A nebude ani potrebné zdôrazňovať „nožnice“ medzi dynamikou výroby výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov (s. 75). Zrejme táto zákonitosť bude platiť len v ekonomike socialistickej svetovej sústavy ako celku, a aj to len v modifikovanej podobe. Na zložitosť a „otvorenosť“ riešenia otázok proporcionalita vo väzbe na štruktúru výroby poukazujú niektorí autori monografie aj vo svojich ďalších prácach.²

Poznatky z analýzy vývoja kilogramových cien predstavujú napríklad takisto veľmi cennú informáciu, avšak skrývajú aj určité nebezpečenstvo. Z nepriaznivých relácií ČSSR k iným rozvinutým krajinám, a dokonca aj

k iným socialistickým krajinám sa často robia unáhlené závery o nižšej technickej úrovni československých výrobkov. Domnievame sa, že autori pri upozorňovaní, že ide o priesečník viacerých vplyvov a faktorov, ktoré nesúvisia s kvalitou a technickou úrovňou, mohli tieto vplyvy hlbšie rozviesť. V mnohých prípadoch môže ísť síce o priaznivejšie zahraničné relácie, ale príslušná ekonomika môže vyvážať za lepšie kilogramové ceny výrobky, ktoré sama potrebuje, a podobne dovážať iba také výrobky (všetko hoci v rámci toho istého výrobného odboru), ktoré sú na mimoriadne vysokej technickej úrovni, alebo ktoré sama z rôznych príčin nevyrába, a ktorých cena je vysoká. Podobných protirečivých tendencií je v kilogramových cenách zrejme zakódovaných oveľa viac.

Veľmi kritický, a pritom aktuálny charakter majú poznatky a úvahy o investíciách, vedecko-technickom pokroku a štruktúrnych zmenách, úlohe zahraničného obchodu v stratégii intenzívneho rozvoja, ako aj o vzťahoch a závislostiach medzi reprodukčným procesom a rozvojom životnej úrovne. Mimoriadne cenné je i to, že autori sa tu zamýšľajú nielen nad naliehavými reálnymi, viac alebo menej známymi problémami a spôsobmi ich riešenia, ale aj nad selekciou otázok a problémov, ktoré by mal ekonomický výskum v týchto oblastiach v budúcnosti skúmať.

Jedinečnosť, originalita a bohatstvo myšlienok obsiahnutých v monografii robia z knihy „bestseller“, po ktorom by mal siahnuť každý ekonóm, túžiaci hlbšie vniknúť do zložitostí súčasného i budúceho ekonomického vývoja v ČSSR.

Rudolf Krč

² Dobrým príkladom je aj príspevok KOMÁREK, V.: Strukturální změny — ano, ale jaké? Hospod. Nov., 1985, č. 8.

BESTUŽEV-LALA, I. V.: **Poiskovoje sociálnoje prognozirovanije: perspektivnyje problemy obščestva. Opyt systematizacij.** Moskva, Nauka 1984. 271 s.

Odborníci z oblasti sociálneho prognózovania, ale aj širšia verejnosť, ktorej nie sú ľahostajné sociálne problémy socialistickej spoločnosti a globálneho svetového systému, nepochybne uvítajú knihu *Genetické sociálne prognózovanie: perspektívne problémy spoločnosti*. Jej autorom je I. V. Bestužev-Lada, renomovaný sovietsky sociológ a prognostik, ktorý sa už bezmála dvadsať rokov venuje otázkam vedeckého predvídania spoločenského vývoja a ktorý sa o výsledky svojho bádania podelil s čitateľmi v početných prácach. Svoju najnovšiu knihu predkladá ako predposlednú zo série metodologických prác Oddelenia sociálneho prognózovania Ústavu sociologických výskumov AV ZSSR, po ktorej zamýšľa vydať monografiu venovanú problémom normatívneho sociálneho prognózovania a systematizácie sociálnych cieľov spoločnosti.

Autor rozvrhol knihu do dvoch častí. Prvá časť, ktorú si bližšie všimneme v tejto recenzii, je venovaná teoretickým a metodologickým otázkam genetického sociálneho prognózovania. Výklad smeruje od vymedzenia pojmu *genetické prognózovanie* k rozboru možností a spôsobov systematického uchopenia sociálnych problémov, k úvahám o prognózovaní problémových situácií, aby ho napokon zavŕšil návrh systematizácie sociálnych problémov. Už tento náčrt obsahu jednotlivých kapitol naznačuje plodnosť autorovho prístupu. Pokúsime sa preto v hrubých črtách reprodukovať myšlienky, ktoré pokladáme za aktuálne a inšpiratívne.

Autor zdôrazňuje, že úloha spojiv doteraz prevažne prezentisticky (súčasnostne) orientovanú sociológiu s prognostikou je nová. Preto venoval v prvej časti knihy toľkú pozornosť

vymedzeniu základných pojmov a vzťahov medzi nimi.

Východiskom zvoleného prístupu je presvedčenie, že genetickým prognózovaním nemožno rozumieť predvídanie reálneho budúceho stavu, ale „očakávanej problémovej situácie, dozrievajúceho rozporu medzi existujúcou a želateľnou skutočnosťou, ktorý treba odstrániť primeranými spoločenskými opatreniami“ (s. 5). Pritom obmedzuje genetickú prognózu predovšetkým na živelnú prognózu: jej cieľom je „ukázať, čo sa stane, aké problémy vzniknú, alebo dozrejú, ak sa zachovajú existujúce tendencie rozvoja, t. j. ak sféra riadenia neurobí nijaké opatrenia, ktoré by boli schopné zvrátiť nepriaznivé tendencie“ (s. 24—25).

Takto koncipovaná prognóza je nevyhnutným predpokladom pre optimalizáciu riadenia sociálnych procesov. Autor v tejto súvislosti hovorí trochu netradične o tzv. oidipovskom efekte v prognostike. Inšpirovaný príbehom legendárneho gréckeho kráľa Oidipa, ktorému delfská veštiareň predpovedala tragický osud a ktorý sa pokúsil uniknúť mu, definuje tento efekt ako „zmenu objektov skúmania na základe rozhodnutí, ktoré rešpektujú výsledky prognózy“ (s. 7). Keďže ťažisko genetického prognózovania kladie na predvídanie spontánneho vývoja, uvádza aj oidipovský efekt v prognostike do súvisu s varovnou prognózou. Pritom vyzdvihuje problém, ktorý je veľmi aktuálny aj v našich podmienkach, že „varovná prognóza nemusí ešte nevyhnutne vyvolávať oidipovský efekt. Na to je potrebné správne voliť adresáta a primerane uspôsobiť podanie prognostickej informácie (aby bola prístupná aj laikom). Verejnosť musí mať mi-

moriadny záujem na samovyvrátení nepriaznivej prognózy; vláda si musí uvedomovať vážnosť situácie a zamerať svoje pôsobenie na mobilizáciu sociálnej aktivity verejnosti...“ (s. 9).

V ďalšom rozbere sa naznačujú konkrétne možnosti využívania genetických prognóz na optimalizáciu riadenia sociálnych procesov, pričom sa uvádzajú dve odlišné koncepcie riešenia vzťahu prognózovania a riadenia — koncepcia kyjevskej a moskovskej prognostickej školy.

Keďže Bestuževa-Lada zaujíma predovšetkým sociálne prognózovanie, musel sa vyrovnáť s jeho obsahovým vymedzením v kontexte spoločenskovedného prognózovania. Neprikláňa sa k domácej tradícii, podľa ktorej sociálne prognózy zahŕňajú všetky spoločenskovedné prognózy okrem vedecko-technických a ekonomických, ani k chápaniu sociálneho prognózovania ako protikladu technologického predvídaného prevládajúceho v prognostickom výskume na Západe, ale definuje sociálne prognózy ako „prognózy v sociológii“. Vychádzajúc z náčrtu základných smerov skúmania v sociológii rozlišuje tieto „okruhy problematiky sociálneho prognózovania“: veda; ekonomika; obyvateľstvo; rodina; vzdelanie; zdravotníctvo; kultúra; rozmiestnenie obyvateľstva a sociálna ekológia; štruktúra času spoločnosti; sociálna štruktúra; sociálne potreby; spoločenský život [rozvoj socialistickej demokracie, boj s kriminalitou, alkoholizmom, neorganizovaným výrobným a spotrebným znovurozdeľovaním a s ďalšími protispoločenskými javmi].

I. Bestužev-Lada vyzdvihuje stimulujúcu úlohu sociálnych problémov a ich riešenia pre rozvoj spoločnosti. Špecifikum sociálneho problému¹ vidí

v tom, že hneď po jeho vyriešení sa vynára ďalší, spravidla zložitejší, náročnejší na riešenie, „vyšší“ svojím charakterom a dôležitosťou pre život spoločnosti. Upozorňuje na to, že ľudská psychika sa ťažko vyrovnáva s nevyhnutnosťou permanentne riešiť čoraz náročnejšie úlohy: mobilizovať tvorivé sily pomáha človeku práve diskretný prístup k životnej aktivite.

Z hľadiska sociálneho prognózovania je nesporne inšpiratívny rozbor mechanizmu genézy sociálneho problému, na základe ktorého autor vyčlenil tieto štruktúrne komponenty sociálneho problému: sociálno-ekonomická situácia predchádzajúceho obdobia; sociálne inštitúcie založené na riešení vtedajších problémov; vznik novej situácie; rastúca neadekvátnosť starých inštitúcií voči novej situácii; uvedomenie si nevyhnutnosti vytvoriť nové inštitúcie na riešenie problémov (s. 49).

Na tento rozbor nadväzuje etapizácia rozvoja typickej problémovej situácie. Vychádzajúc z takých kritérií, ako je stupeň objektívne existujúceho rozporu a jeho subjektívneho odrazu vo vedomí ľudí, ako aj miera schopnosti riadenia pohotovo a účinne riešiť sociálny problém, aby neprekážal normálnemu fungovaniu spoločnosti, autor usporadúva etapy rozvoja problémovej situácie do tohto sledu: normálna situácia; problémová situácia; kritická situácia; katastrofická situácia alebo revolučná situácia (ako alternatívne vyústenia criticalkej situácie, prejavujúce sa prechodom spoločenského systému buď do kvalitatívne nižšieho, alebo kvalitatívne vyššieho stavu).

Naznačenú líniu teoretického výkladu završuje náčrt klasifikácie a typológie sociálnych problémov. Z hľa-

¹ Rozporu medzi skutočným a želaným stavom sociálneho objektu.

diska genetického prognózovania pokladá autor za dôležité najmä rozlíšenie sociálnych problémov súčasných a perspektívnych; tradičných a nových; primárnych a sekundárnych (odvodených).

Rozbor sociálnych problémov v prvej časti práce dopĺňa predmetne orientovaná analýza možností ich systematizácie. Autor správne zdôrazňuje, že prvým krokom pri tvorbe systému sociálnych problémov musí byť výber paradigmy. Ako najkonštruktívnejšiu paradigmu pre systematizáciu sociálnych problémov na makrosociálnej úrovni odporúča koncepciu vedecko-technickej revolúcie a jej sociálno-ekonomických dôsledkov a koncepciu spôsobu života jednotlivca, skupiny, spoločnosti, resp. paradigmu zjednocujúcu obe tieto koncepcie. Charakterizuje ju enumeráciou jej štandardných „blokov“, t. j. štruktúrnych komponentov.

O tento rozbor sa opierajú úvahy o možnostiach zostaviť „strom sociálnych problémov“, a to postupom „zdola hore“, t. j. od kľúčového problému k odvodeným problémom prvého stupňa, druhého stupňa atď. Autor sa pokúša charakterizovať rozdiely v princípoch výstavby „stromu sociálnych problémov“ oproti „stromu sociálnych cieľov“, ale táto komparácia nevyznieva veľmi presvedčivo: čitateľ sa akosi nemôže zbaviť dojmu, že oba „stromy“ sú vlastne zameniteľné.

Prvú časť knihy uzatvára pokus o systematizáciu sociálnych problémov, a to v podobe „stromu globálnych (celosvetových) problémov“ a „stromu celospoločenských problémov“ (na príklade sovietskej spoločnosti). Na informáciu uvedme, že za kľúčové sociálne problémy sovietskej spoločnosti Bestužev-Lada pokladá a) zvyšovanie produktivity spoločenskej práce, efektívnosti a kvality produkcie;

b) zvyšovanie účasti občanov na riadení spoločnosti (prehlbovanie socialistickej demokracie). Od nich odvíja asi 150 sociálnych problémov usporiadaných do trojstupňovej hierarchie podľa stupňa konkrétnosti. V porovnaní s prístupom zaužívaným pri tvorbe „stromov cieľov“, kde sa generálny cieľ zvykne vzletne definovať ako „všestranný rozvoj človeka“, „rozvoj človeka pre socialistickú spoločnosť a socialistickej spoločnosti pre človeka“ a pod., nemožno neoceniť autorovo úsilie „uzemniť“ systém sociálnych problémov do „prozoickej“ reality aktuálnych problémov ťažiacich socialistickú spoločnosť v súčasnosti.

Aj keď si je autor vedomý predběžnosti ponúkaného riešenia (možno napríklad namietat proti prekrývaniu sa niektorých sociálnych problémov spôsobenému súčasným uplatnením dvoch paradigiem v rámci jedného „stromu“), je nesporné, že jeho návrh predstavuje významný pokus o usporiadanie sociálnych problémov, ktorý vďaka svojej obsahovej bohatosti a zakotvenosti do konkrétnej-historickej reality nepochybne prispieje k rozvíjaniu bádateľského úsilia na tomto úseku.

Opierajúc sa o uvedené obsahové vymedzenie smerov sociálneho prognózovania, autor v druhej, rozsiahlejšej časti knihy prikročil k opisu perspektívnych problémov celosvetového a celospoločenského charakteru. Rozbor, ťažiaci podľa jeho slov najmä z rozhovorov s expertmi, zo zúčastneného pozorovania a zo štúdia literatúry, má výsostne kvalitatívnu podobu: text nie je zaťažovaný odkazmi na literárne pramene, číselnými údajmi a pod.; esejistický tón prevláda nad strohým vedeckým. Iný prístup si sotva možno predstaviť, keď vezmeme do úvahy, že autor sa rozhodol na sto

stranách charakterizovať perspektívne problémy sociálnej štruktúry, zvyšovania potrieb, sociálnej organizácie a riadenia, štruktúry času spoločnosti, životného prostredia, práce, rodiny a každodenného života, vzdelania a kultúrnych inštitúcií.

Bolo by však nereálne očakávať, že na plodné využitie cenných metodologických smerníc z prvej časti kni-

hy stačí iba dobrá vôľa jedného autora alebo jedného výskumného kolektívu. V tomto zmysle I. Bestužev-Lada vytýčil dlhodobý program pre všetkých sociológov-prognostikov, ktorí si nechcú zakrývať oči pred páličivými sociálnymi problémami vyžadujúcimi riešenie v prelomovom období nastávajúceho štvrtstoročia.

Zora Bútorová

POŁAKOV, Robert Ivanovič: Obobščestvlenije proizvodstva v uslovijach razvitogo socializma. Leningrad, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1984. 222 s.

Recenzovaná monografia patrí k významným analyticko-kritickým dielam o aktuálnej problematike zospoločenšenia výroby a práce v rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Úvodom autor zdôrazňuje, že poznanie tejto problematiky je „materiálnym základom harmonického všestranného zdokonaľovania rozvinutej socialistickej spoločnosti“ (s. 4). Celý obsah publikácie je v podstate pokusom odhaliť a poukázať na spôsoby riešenia protirečení imanentných socializmu. Nehľadiac na vysokú úroveň zospoločenšenia výrobných prostriedkov v podmienkach socializmu, reálne zospoločenšenie výroby nezabezpečuje efektívne využívanie súčasnej techniky, technológie a zodpovedajúcej organizácie výroby a práce. Z tohto pohľadu práve optimálne zvyšovanie úrovne zospoločenšenia výroby je nevyhnutným predpokladom riešenia mnohých problémov hospodárskej praxe.

Monografia je členená do troch navzájom súvisiacich častí. V prvej časti ktorá pozostáva z dvoch kapitol, autor analyzuje obsah a mechanizmus zospoločenšenia výroby. Vychádzajúc z kritiky existujúcich názorov v sovietskej ekonomickej lite-

ratúre robí mnohé pozitívne závery. Za nedostatok politickej ekonómie socializmu R. I. Poľakov považuje to, že skúma výlučne sociálno-ekonomickú formu výroby a vzťahy v bezprostrednej výrobe spolu s materiálnymi výrobnými silami ponecháva v úzadí. Vychádzajúc z dialektickej jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov spôsobu výroby, autor sa snaží rozšíriť predmet politickej ekonómie, ktorá by podľa neho mala skúmať aj výrobné sily (s. 9, 135, 138).

Autor tu teda nastoľuje staronovú tézu o začlenení skúmania materiálnych výrobných síl do predmetu ekonomickej vedy. Považujeme za nevyhnutné zdôrazniť, že celý súbor ekonomických vied skúma výrobné sily, čím sa vytvárajú predpoklady pre teoretické zovšeobecnenia politickej ekonómie, slúžiace hospodárskej praxi. Vieme, že nedocenenie skúmania výrobných síl v politickej ekonómii socializmu sa sčasti prejavilo aj v jej metóde. Totiž skúmanie výrobných vzťahov nezávisle od rozvoja výrobných síl často viedlo k scholastickému teoretizovaniu, ktoré stavalo politickú ekonómiu do pozície „vedy pre vedu“.

K nesporným pozitívam monografie

patrí dôsledné rozčlenenie kategórií zospoločenšenia výroby a práce, ich reálneho sociálno-ekonomického obsahu, objasnenie ich dialektickej nadväznosti. Autor pritom erudovane využíva historicko-logickú metódu skúmania. Prostredníctvom nej formuluje významný záver spočívajúci v tom, že nehľadiac na rozvoj foriem kapitalistického privlastnenia (prispôsobovanie kapitalistických výrobných vzťahov rastúcemu zospoločenšeniu výroby), nemôžeme hovoriť o novej kvalite privlastnenia, pretože aj na súčasnom stupni rozvoja kapitalizmu naďalej zostáva súkromným (s. 29). Ďalším dôležitým záverom je, že rast zospoločenšenia výroby považuje za významné kritérium vyčlenenia etáp budovania socializmu. Pozornosť si zasluhuje autorov rozbor známej Leninovej tézy „zospoločenšenia výroby v praxi“ v sovietskej odbornej literatúre. V tejto súvislosti stojí za zmienku aj Marxovo chápanie procesu formálneho a reálneho podriadenia práce kapitálu. Bez ohľadu na širokú cirkuláciu týchto termínov v sovietskej spoločenskovednej literatúre, autor dokazuje nepodstatnosť používania týchto termínov vo vzťahu k socialistickej ekonomike. Väčšina sovietskych ekonómov vkladá do procesov reálneho a formálneho zospoločenšenia výroby skutočný historický obsah, ktorý odzrkadľuje genézu novej formy hospodárenia, jej podriadenie cieľu spoločenskej výroby za socializmu (pozri napr. práce V. A. Grimaluka, V. V. Kulikova, E. P. Dunajeva a iné). Práve tento dôležitý aspekt, t. j. stupeň podriadenosti socialistickej zospoločenšenej výroby cieľu vyjadrenému v základnom ekonomickom zákone socializmu, nám charakterizuje etapy výstavby socializmu. Spočívajú v tom, že s rozvojom spoločnosti v prechodnom období od kapitalizmu k socializ-

mu sa postupne uskutočňuje formálne, a neskôr aj reálne podriadenie výroby novému sociálnemu zameraniu. V tomto smere je analógia spomínaných autorov s Marxovým formálnym a reálnym podriadením práce kapitálom na mieste.

Mnohoaspektový prístup k procesu zospoločenšenia výroby nachádzame na strane 37, kde autor zdôrazňuje, že rovnosť všetkých členov spoločnosti k výrobným prostriedkom treba v socializme zosúladiť so zodpovedajúcou materiálno-výrobnou základňou spoločnosti. Zospoločenšenie výroby za socializmu zabezpečuje nielen vyrovnávanie materiálno-technických podmienok výroby a práce, ale aj jej vyššiu organizáciu a produktivitu ako predpoklad pre plnšiu rovnosť výrobcov v spoločenskej výrobe.

Ako sme už naznačili, autor dôsledne rozlišuje kategóriu zospoločenšenia výroby ako širšieho systému od kategórie zospoločenšenia práce ako jeho subsystému.

Druhá časť monografie je venovaná otázke objasnenia úlohy zospoločenšenia výroby v marxisticko-leninskej teórii, zvýraznenia miesta tohto procesu pre materialistické chápanie vývoja a rozvoj politickej ekonomie. Tu si však autor vytyčuje oveľa širší cieľ — objasniť proces dynamického riešenia protirečení rozvinutého socializmu (s. 77).

Pozitívnym prínosom autora v tejto časti monografie je, že vystavuje argumentovanej kritike tvrdenie niektorých ekonómov o vyčlenení pracovného predmetu z obsahu výrobných síl. Takéto tvrdenia nachádzame u A. Furmana, N. Cybakina, N. Kuzembajeva (s. 105–110).

Základné protirečenie socialistickej reprodukcie charakterizuje autor ako „protirečenie medzi formou privlastnenia a výrobou formou“ (s. 132, 147),

čo v podstate odzrkadľuje protirečenie spoločenského vlastníctva ako držby a ako funkcie. Hoci je to veľmi všeobecná podoba pre vyjadrenie základného protirečenia socializmu, predsa má svoje reálne opodstatnenie. Autor totiž správne zdôrazňuje moment jeho reprodukcie, ktoré sa s postupným rozvojom socialistickej spoločnosti nelikviduje, ale nadobúda nové javové formy, teda reprodukuje sa na stále vyššom základe.

V tretej časti monografie v kontinuite s predchádzajúcim výkladom autor skúma rovinu praktickej realizácie procesu zospoločenšenia socialistickej výroby, poukazuje na rozhodujúcu úlohu plánovitého usmerňovania zospoločenšenia výroby v procese riešenia ekonomických protirečení a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu.

R. I. Poľakov zdôrazňuje, že v sovietskej ekonomickej literatúre sa zatiaľ ešte nepodarilo vymedziť základné ekonomické protirečenie socializmu, vychádzajúc zo základného výrobného vzťahu a základného ekonomického zákona socializmu. Pozornosť ekonómov sa pritom správne zameriava na skúmanie protirečenia medzi neustále sa rozvíjajúcimi výrobnými silami a zospoločenšením výroby na jednej strane a privlastnením výrobných prostriedkov a výsledkov výroby na strane druhej“ (s. 148). Tu pozorujeme u autora ďalší stupeň konkretizácie jeho chápania základného protirečenia komunistického spôsobu výroby. Považujeme to za skutočne produktívny spôsob, prostredníctvom ktorého môžeme objasniť podstatu zá-

kladného protirečenia spôsobu výroby a vnútorný mechanizmus realizácie základného ekonomického zákona socializmu. Reálne predpoklady pre riešenie tohto protirečenia vytvára rozvoj spoločensko-výrobných vzťahov, rastúci proces zospoločenšenia socialistickej výroby.

Ekonomická veda je dnes hospodárskej praxi dlžná odpoveď na otázku: ako rozvoj materiálnych výrobných síl vplýva na štruktúru spoločenskej výroby na rôznych úrovniach hospodárenia a aká má byť štruktúra vzájomných vzťahov hospodárskych jednotiek, aby sa zabezpečilo ich maximálne efektívne fungovanie. Preto, ako to na viacerých miestach zdôrazňuje R. I. Poľakov, prehĺbenie poznania socialistickej výroby, v úzkej súčinnosti so zdokonaľovaním praxe hospodárenia, je jedine správnou cestou, ktorá umožní prechod ekonomiky na cestu intenzívneho rozvoja.

Recenzovaná monografia je vcelku solídnym spracovaním teoretických a metodologických otázok procesu zospoločenšenia výroby. Na základe bohatého argumentačného materiálu a svojrázneho ponímania myšlienok klasikov marxizmu-leninizmu sa autorovi podarilo odhaliť viaceré nové stránky procesu reálneho zospoločenšenia socialistickej výroby. Publikáciu odporúčame učiteľom politickej ekonomie, vedeckým pracovníkom, teoretikom a praktikom zapodievajúcim sa zdokonaľovaním praxe socialistickej výroby.

Jozef Štrba

Správy

Seminár o zdokonaľovaní plánovacej činnosti a o využívaní tovarovo-peňažných nástrojov v podmienkach medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie

Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského uskutočnil v dňoch 27.—28. septembra 1984 teoretický seminár k čiastkovej úlohe Štátneho plánu ekonomickeho výskumu (ŠPEV) 902—006 *Zdokonaľovanie plánovacej činnosti a využívanie tovarovo-peňažných nástrojov v podmienkach medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie*. Zúčastnili sa na ňom takmer štyri desiatky pracovníkov vedeckovýskumnej a vedekopedagogickej základne ČSSR.

Cieľom seminára bolo oboznámiť sa so stavom a obsahom výsledkov výskumu riešiteľského kolektívu uvedenej čiastkovej úlohy a prediskutovať najvýznamnejšie problémy spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP, jej jednotlivé formy a aktívne využívanie tovarovo-peňažných nástrojov v plánovitom riadení v podmienkach MSEI.

V základnom referáte na tému *O mieste, problémoch a aktuálnych úlohách zdokonaľovania plánovacej činnosti v podmienkach MSEI* M. Doležal uviedol, že rozvíjajúca sa teória plánovania MSEI, ktorá má v reálnej praxi podobu spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP, významne obohacuje a rozširuje marxisticko-leninskú teóriu plánovania socialistickej ekonomiky. Prax dynamického rozvoja a zdokonaľovania spoločnej pláno-

vacej činnosti krajín RVHP prináša neustále nové podnety pre teoretické zovšeobecňovanie, ale nevyhnutne vyžaduje aj teoretické riešenie nových naliehavých problémov, ktoré v predchádzajúcom období spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP, a ani v plánovaní jednotlivých členských krajín nevznikli.

Ako určujúcu príčinu spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP uviedol internacionálne zospoločenšovanie výroby. I napriek neustálemu rozvoju foriem spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP, nedosahuje ešte plne objektívne nevyhnutné a subjektívne možné formy. Tie sa rozvíjajú totiž v podmienkach, keď ešte plne nie je rozvinuté internacionálne spoločenské socialistické vlastníctvo v jeho nových organizačných, inštitucionálnych, právnych a iných formách, keď ešte existujú rozdiely medzi jednotlivými krajinami RVHP v stupni ekonomickeho rozvoja a pod.

Značne rozvinutý internacionálne spoločenský charakter reprodukčného procesu možno účinne zvládnuť iba plánovaním v rozsahu jeho internacionálnej spoločenskosti. Tým sa nepripisuje plánovaniu v jednotlivých členských krajinách iba pasívna úloha. Internacionálne spoločenský charakter reprodukčného procesu je mož-

né zvládnuť za daných podmienok iba na základe dialektického vzťahu spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP a plánovania v jednotlivých členských krajinách. V týchto podmienkach plánovanie jednotlivých krajín sa stáva stále viac súčasťou spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP.

Realizácia strategickej línie zvyšovania efektívnosti v krajinách RVHP vyžaduje, aby jej bolo podriadené aj ďalšie zdokonaľovanie spoločnej plánovacej činnosti. Plánovanie v jednotlivých krajinách RVHP v predchádzajúcom období dostatočne nenapomáhalo zvýšenie efektívnosti, ani dostatočne neobsahovalo prointegračné prvky. Vzťahuje sa to aj na zdokonaľovanie československej sústavy plánovania, aj na Súbor opatrení. Prointegračné prvky treba rozvíjať v plánovaní nielen na úrovni plánovacích centier, ale aj na nižších článkoch.

Ďalšie zdokonaľovanie spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP si tiež nevyhnutne vyžaduje dôslednejšie uznanie spoločenského charakteru výroby, zvýšenie váhy a úlohy plánov vedecko-technického rozvoja a hlbšie prepojenie s koordináciou hospodárskej politiky členských krajín RVHP.

V rozvoji mechanizmu spolupráce krajín RVHP má prvoradé miesto zdokonaľovanie spoločnej plánovacej činnosti a jej foriem.

V ďalšom základnom referáte sa M. Balážik zaoberal miestom, problémami a aktuálnymi úlohami aktívneho využívania tovarovo-peňažných nástrojov v podmienkach MSEI. Zdôraznil, že rozvoj MSEI je spojený aj s rozvojom a využívaním tovarovo-peňažných vzťahov a nástrojov, ktoré iba v plánovitom riadení procesov MSEI môžu aktívne napomáhať rozvoj intenzifikačných faktorov a efek-

tívnosť hospodárskeho rozvoja krajín RVHP ako celku i jednotlivých členských krajín. V záujme lepšieho fungovania tovarovo-peňažných nástrojov aj v podmienkach MSEI je potrebné vytvárať podmienky pre plnšie rozvinutie funkcie tzv. javových hodnotových kritérií, akými sú cena, úver, úrok, menový kurz atď. Fungovanie týchto kategórií aj v podmienkach MSEI vyžaduje, aby bolo plánovité, aby bol vopred plánovaný ich vývoj a dôsledky ich pôsobenia na ekono- miku, vrátane podmienok, pravidiel a rozsahu ich prípadných pravdepodobných úprav. Obsahom koordinácie národohospodárskych plánov sú nateraz prevažne iba tovarové prúdy a ich hmotné zabezpečenie. Tovarovo-peňažné nástroje na tieto prúdy nemajú aktívny vplyv. Je nevyhnutné, aby tovarovo-peňažné nástroje sa aktívne zúčastnili zdokonaľovania reprodukčného procesu nielen v jednotlivých členských krajinách, ale aj v celom ekonomickom komplexe krajín RVHP.

Koreferáty boli zamerané na tieto okruhy problémov: P. Chudý sa zaoberal presadzovaním zákona plánovitého proporcionálneho rozvoja v širokom rámci spoločenstva krajín RVHP; o vplyve mechanizmu plánovitého riadenia MSEI na zdokonaľovanie národných hospodárskych mechanizmov a zblížovaním hospodárskych mechanizmov sa hovorilo v koreferátoch Z. Adorjana a M. Červenkovéj; M. Duračinská sa zamerala na zblížovanie sústav plánovitého riadenia národného hospodárstva krajín RVHP; dlhodobým cieľovým programom spolupráce a ich miestu v systéme spoločného plánovania krajín RVHP venovala pozornosť D. Heřmanová; otázky aktívneho využívania socialistických rentových vzťahov nastolil M. Bachár, prognózami a ich funkciou sa zaoberal L. Lančarič; o zdokonaľovaní tvorby zahra-

ničnoobchodných cien a tvorbou rezervných fondov referovali K. Bakoš a A. Miháliková; so štruktúrnymi premenami a štruktúrnou politikou oboznámil účastníkov F. Regec; aktuálne problémy plánovania a devízovofinančných nástrojov v rámci činnosti MEO členských krajín RVHP rozviedol D. Stanek.

Obsahovo bohaté a podnetné referáty a koreferáty vzbudili aktívny záujem účastníkov a vyvolali veľmi živú diskusiu. Vystúpili v nej M. Jirges, J. Kúkeľ, a ďalší účastníci seminára. Diskusia sa sústredila na také významné problémy, ako sú vzťahy plánovania v podmienkach MSEI a tovarovo-peňažných nástrojov; inter-

nacionálne socialistické spoločenské vlastníctvo a socialistické vlastníctvo v jednotlivých členských krajinách; vzťahy medzi sústavou spoločnej plánovacej činnosti krajín RVHP a sústavami plánovania v jednotlivých členských krajinách, plánovanie a mechanizmus spolupráce krajín RVHP a pod.

Teoretický seminár potvrdil vysokú aktuálnosť predmetných vedeckovýskumných úloh vzhľadom na závery ekonomickej porady členských krajín RVHP na najvyššej úrovni.

Referáty, koreferáty a jednotlivé vystúpenia z tohto seminára budú spracované a vydané.

Eva Lysá

Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1985

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu pdelil prémie za rok 1985 autorovi M. Gogovi za článok *Určovanie podielu extenzívnych a intenzívnych faktorov na raste národného dôchodku v priemysle SSR*, uverejnený v č. 5/33/1985 Ekonomického časopisu.

Autor sa v stati zaoberá dvoma spôsobmi určovania podielu extenzívnych a intenzívnych faktorov na raste národného dôchodku v priemysle SSR, analyzuje ich za roky 1960—1985 a dosiahnuté výsledky erudovane porovnáva s niektorými výsledkami iných autorov.

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. JAURA, Zdeno, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – RSDr. SMOLÍK, Radek, Vojenská politická akadémia KG, Kutuzovova ul., 832 28 Bratislava – Ing. PAPULOVÁ, Emília, CSc., Bratislavské automobilové závody, n. p., Devínska Nová Ves, 843 01 Bratislava – Ing. KAČÍR, Klement, CSc., Ústav systémového inžinierstva priemyslu na Slovensku, Hrachová 30, 827 11 Bratislava – doc. Ing. ŠÍBL, Drahoš, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. ZAJAC, Jaroslav, CSc., Vysoká škola ekonomická, Palisády 22, 832 20 Bratislava – Ing. KOMÍNKOVÁ, Zora, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 12/33/1985

15 rokov od schválenia Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ

OKÁLI, Ivan: Poučenie z krízového vývoja a cesty ekonomickej teórie

ŠIKULA, Milan: Význam Poučenia pre rozvoj teórie a praxe vonkajších ekonomických vzťahov

PERLAMUTROV, Vilen — RAKITSKIJ, Boris — RUSMICH, Ladislav: Zvláštnosti socialistického hospodárenia v súčasnej etape a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu

RENDEK, Ignác: K funkciám centra v doterajšej sústave riadenia československej ekonomiky

DANČO, Ján: Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu

REPČIKOVÁ, Jindra: Organizácia a plánovanie rozvoja dopravy na Slovensku v rokoch 1945—1948

HOÓS, János: Možnosti a dilemy rozvoja maďarského hospodárstva v 80. rokoch

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu CSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 12/33/1985

TEXLER, Jiří: Ekonomické aspekty ľudského rozvoje

MEJSTRŮK, Michal — TOMS, Miroslav: K syntéze účelnosti a kvality výrobků v cenách v plánové vybilancovanosti

FINGERLAND, Jaroslav — VAŠENDA, Jiří: Teorie subjektů mezinárodních socialistických ekonomických vztahů

GÜRLICH, Josef: Zdroje vědeckotechnických poznatků pro inovace a úloha originální tvůrčí aktivity

RENDL, Václav: Možnosti zdokonaľování dlouhodobého národohospodářského prognózování v ČSSR — II. část

VEČERNÍK, Jiří: Sociálně ekonomické aspekty mzdové diferenciace

TENZER, Oliver — PSTRUŽINA, Karel: Aktuální problémy metodologie politické ekonomie socialismu

KŘOVÁK, Jiří — ZAMRAZILOVÁ, Eva: Metody expertních odhadů

KURTÁN, Lajos — TEPPEK, Tomáš: K soudobému zdokonaľování soustavy řízení maďarské ekonomiky

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 33, 1985, č. 11. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor: Ivan Okáli, výkonný redaktor Jozef Markuš, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksavá. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.